

**KKTC
BAŞBAKANLIK
DEVLET PLANLAMA ÖRGÜTÜ**

ORTA VADELİ PROGRAM 2024-2026 (TASLAK)

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	1
1. DÜNYA VE KKTC EKONOMİSİNDE GELİŞMELER	2
1.1 DÜNYA EKONOMİSİNDEKİ GELİŞMELER	2
1.1.1 Küresel Ekonomik Büyüme	2
1.1.2 Küresel Ticaret Dinamikleri	4
1.1.3 Küresel Enflasyon	5
1.1.4 Küresel İşsizlik	6
1.2. KKTC EKONOMİSİNDEKİ GELİŞMELER	9
1.2.1. Büyüme Hızı ve GSYİH'nın Bileşimi	9
1.2.2. Ekonominin Genel Dengesi	14
1.2.3. Sabit Sermaye Yatırımları	16
1.2.3.1. Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı	16
1.2.3.2. Sabit Sermaye Yatırımlarının Kesimler İtibariyle Dağılımı	19
1.2.4. Finansman Dengesi	20
1.2.4.1. Kamu Kesimi Genel Dengesi	20
1.2.4.2. Kamu Borç Stoku	22
1.2.4.3. Devlet Bütçe Dengesi	24
1.2.5. Ödemeler Dengesi	29
1.2.5.1. Cari İşlemler	29
1.2.5.1.1. Dış Ticaret	29
1.2.5.1.2. Hizmetler Gelir/Gider İşlemler	29
1.2.5.1.3. Cari İşlemler Dengesi	30
1.2.5.2. Sermaye Hesabı	31
1.2.6. Enflasyon	33
1.2.7. Bankacılık	36
1.2.7.1. Banka Mevduatları	36
1.2.7.1.1. Türk Lirası Mevduat Gelişmeleri	37
1.2.7.1.2. Döviz Mevduat Gelişmeleri	37
1.2.7.2. Krediler	38
1.2.8. İstihdam	39
2. TEMEL AMAÇ	42
3. MAKROEKONOMİK POLİTİKA VE HEDEFLER	44
3.1. PROGRAM DÖNEMİ HEDEF VE GÖSTERGELERİ	44
3.1.1. Büyüme ve İstihdam	44
3.1.2. Ödemeler Dengesi	44
3.1.3. Enflasyon	45
3.2. MAKROEKONOMİK POLİTİKALAR	45
3.2.1. Büyüme ve İstihdam	45

3.2.2. Kamu Maliye Politikası.....	46
3.2.2.1. Kamu Harcama Politikası	47
3.2.2.2. Kamu Yatırım Politikası	48
3.2.2.3. Kamu Gelir Politikası	49
3.2.2.4. Kamu Borçlanma Politikası	50
3.2.2.5. Kamu Mali Yönetimi ve Denetim	51
3.2.3. Ödemeler Dengesi	51
4. PROGRAM DÖNEMİ GELİŞMELERİ	53
4.1. REKABET GÜCÜNÜN ARTIRILMASI	53
4.1.1. İş Ortamının İyileştirilmesi	53
4.1.2. Ekonomide Kayıt Dışılığın Azaltılması	54
4.1.3. Finansal Sistemin Geliştirilmesi	56
4.1.4. Enerji Altyapısının Geliştirilmesi	57
4.1.5. Ar-Ge Çalışmalarının Yaygınlaştırılması	57
5. SEKTÖREL İLKE VE POLİTİKALAR	59
5.1. TARIM	59
5.1.1. Ormanlık	60
5.1.2. Su	61
5.2. SANAYİ	62
5.2.1. Taşocaklığı	64
5.2.2. Enerji	65
5.3. İNŞAAT	66
5.4. TİCARET	68
5.5. TURİZM	69
5.6. ULAŞTIRMA – BİLGİ VE İLETİŞİM	71
5.6.1. Ulaştırma	71
5.6.2. Bilgi ve İletişim	74
5.7. EĞİTİM	74
5.7.1. Yükseköğretim	74
5.7.2. Ortaöğretim ve İlköğretim	76
5.8. GENÇLİK	78
5.9. SPOR	80
5.10. KÜLTÜR	82
5.11. SAĞLIK	83
5.12. ÇALIŞMA VE SOSYAL GÜVENLİK	87
5.13. ÇEVRE	91
5.14. FİZİKİ PLAN	94
5.15. İSKAN	95
5.16. KOOPERATİFÇİLİK	96

5.17. İDARİ ÖRGÜTLENME.....	98
5.18. YEREL YÖNETİMLER.....	100
5.19. BEŞERİ KAYNAKLAR.....	101
EK TABLOLAR	105
EK TABLO-1 TEMEL EKONOMİK GÖSTERGELER.....	105
EK TABLO-2 GSYİH'DAKİ SEKTÖREL GELİŞMELER	106
EK TABLO-3 GSYİH'DAKİ SEKTÖREL GELİŞMELER.....	107
EK TABLO-4 ÖDEMELER DENGESİ	108
EK TABLO-5 EKONOMİNİN GENEL DENGESİ.....	109
EK TABLO-6 SABİT SERMAYE YATIRIMLARININ KESİMLER İTİBARIYLA DAĞILIMI	110
EK TABLO-7 HANEHALKI İŞGÜCÜ ANKETİ TEMEL GÖSTERGELERİ	110
EK TABLO-8 DEVLET BÜTÇE DENGESİ.....	111
EK TABLO-9 TÜKETİCİ FİYATLARI ENDEKSİ	111

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: GSYİH Büyüme Oranları.....	3
Tablo 2: Ticaret Hacmi Değişimleri	5
Tablo 3: İşsizlik Oranları	7
Tablo 4:GSYİH'daki Sektörel Gelişmeler	13
Tablo 5: Ekonominin Genel Dengesi.....	15
Tablo 6: Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı.....	18
Tablo 7: Sabit Sermaye Yatırımlarının Kesimler İtibarıyla Dağılımı	19
Tablo 8: Kamu Kesimi Genel Dengesi	22
Tablo 9: Kamu Borç Stoku	23
Tablo 10: Devlet Bütçe Dengesi.....	28
Tablo 11: Ödemeler Dengesi (Milyon ABD Doları)	31
Tablo 12: Gerçekleşen Tüketici Fiyatları Endeks Değişimleri.....	34
Tablo 13: Mevduat Gelişmeleri	38
Tablo 14: Banka Kredilerinin Sektörel Dağılımı	39
Tablo 15: Hane Halkı İşgücü Anketlerine Göre Temel Göstergeler (2020-2022)	41

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1: GSYİH Büyüme Oranları.....	3
Grafik 2: Yıllık Enflasyon Oranı Değişimleri	6
Grafik 3: T.C. TÜFE Artış Oranı (Yüzde).....	6
Grafik 4: T.C. İşsizlik Oranı (Yüzde).....	7
Grafik 5: İşsizlik Oranları	8
Grafik 6: KKTC GSYİH Reel Büyüme Oranları (%) 2012-2022.....	9
Grafik 7: GSYİH Dağılımı 2017-2022 Yılları Arası (Cari Fiyatlarla % Pay)	12
Grafik 8: Kesimler İtibarı ile Sabit Sermaye Yatırımları	20
Grafik 9: Kamu Toplam Borç Stoku	24
Grafik 10: Yıllar İtibarıyla Devlet Bütçe Dengesi Ana Kalemlerinin GSMH İçindeki Yüzde Payları	29
Grafik 11: KKTC Tüfe ve Döviz Kurları Yıllık Değişimi.....	35
Grafik 12: KKTC Tüfe ve Akaryakıt Yıllık Değişimi.....	35

GİRİŞ

Orta Vadeli Program (OVP), küresel ekonomik görünümle beraber, ulusal ve yerel gelişmelerin de incelendiği, içerdiği bilgiler ile kamu sektörüne ve özel sektöre yol gösteren bir belgedir. Politik, teknolojik ve sosyoekonomik gelişmelerin oluşturabileceği risk ve tehditler dikkate alınarak önlem alıcı, yaratabileceği fırsatlar tespit edilerek teşvik edici olma özelliği taşır.

2024-2026 yıllarını kapsayan Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Orta Vadeli Programı, ekonomiyi büyütmek, halkın refah seviyesini artırmak, işsizliği azaltmak, enflasyonla mücadele etmek, bütçe disiplini artırıp dengesini sağlamak ve finansal istikrarı gerçekleştirmek için hazırlanmış politikalar ve tedbirlerden oluşmaktadır.

Devlet Planlama Örgütü tarafından çalışmaları sonlanmak üzere olan Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı esaslarına uygun olarak hazırlanan OVP, koyduğu hedefler ile Kalkınma Planı'nın orta ve uzun süreli hedeflerinin gerçekleşmesine destek olacak ve yol gösterecektir.

1.DÜNYA VE KKTC EKONOMİSİNDE GELİŞMELER

1.1 Dünya Ekonomisindeki Gelişmeler

Covid-19 salgınının olumsuz etkileriyle ciddi daralma yaşayan dünya ekonomisi, salgının kontrol altına alınması ve küresel bir tehdit olmaktan çıkmasının ardından, düşey olan seyri daha iyiye doğru gitmiştir. Ancak Şubat 2022’de meydana gelen Rusya’nın Ukrayna’yı işgali, dünya ekonomisinin genel durumunu kötü yönde etkilemiş ve uluslararası ticaretin zarar görmesine sebep olmuştur. Yine Orta Doğu’daki karışıklıkların yarattığı belirsizlikler ve olumsuzluklar dünya ekonomisini kötü yönde etkilemektedir.

1.1.1 Küresel Ekonomik Büyüme

Ekonomik büyüme küresel refahın temel itici gücüdür. Yükselen piyasaların ve gelişmekte olan ekonomilerin büyüme beklentilerini analiz etmek, küresel ekonomik gelişmeye sağlayacakları katkıyı anlamak adına önemlidir.

Ekonomik büyüme beklentilerini ölçmek için öncelikle tarihsel büyüme eğilimlerine bakılması gerekmektedir. Uluslararası Para Fonu verilerine göre 2000-2019 yıllarını kapsayan 20 yıllık küresel büyümenin ortalama değeri %3.8 olarak gerçekleşmiştir. Bu orandan küresel ekonominin büyüme eğiliminde olduğu söylenebilir. Bu oran gelişmekte olan ülkelerde daha yüksek, gelişmiş ülkelerde ise daha düşük seviyede seyretmiştir.

Covid-19 salgınının etkisi küresel büyümeyi önemli ölçüde olumsuz etkilemiştir. Salgın dönemi 2008 krizi sonrası dünya ekonomisinin en çok etkilendiği dönem olmuştur. 2023 öncesi küresel ekonomi, salgın etkisinin ardından iyileşme sürecindeydi. 2021 ve 2022'nin başlarına ait rakamlar, küresel GSYİH büyüme oranlarında bölgeler arasında farklılık olduğunu göstermektedir. Bu durum aşılama oranları, politika tepkileri ve ekonomik yapılarıdaki farklılıkları yansıtmaktadır.

Uluslararası Para Fonu’nun (IMF) Ekim 2023 tarihli Küresel Ekonomik Görünüm Raporu’nda, 2022 yılında %3.5 düzeyinde gerçekleşen küresel ekonomik büyümenin yavaşlayarak, 2023 yılında %3, 2024 yılında ise %2.9 düzeyinde gerçekleşmesinin beklendiği belirtilmiştir. Son üç yıldaki gerçekleşen büyüme oranlarının, yukarıda bahsedilen 20 yıllık ortalama olan %3.8’in altında kaldığı görülmektedir.

Ekim 2023 tarihli IMF raporunda gelişmiş ekonomilerin 2022 yılında %2.6 olarak kaydettikleri büyüme hızlarının, 2023 yılında %1.5, 2024 yılında ise %1.4 seviyelerinde gerçekleşerek

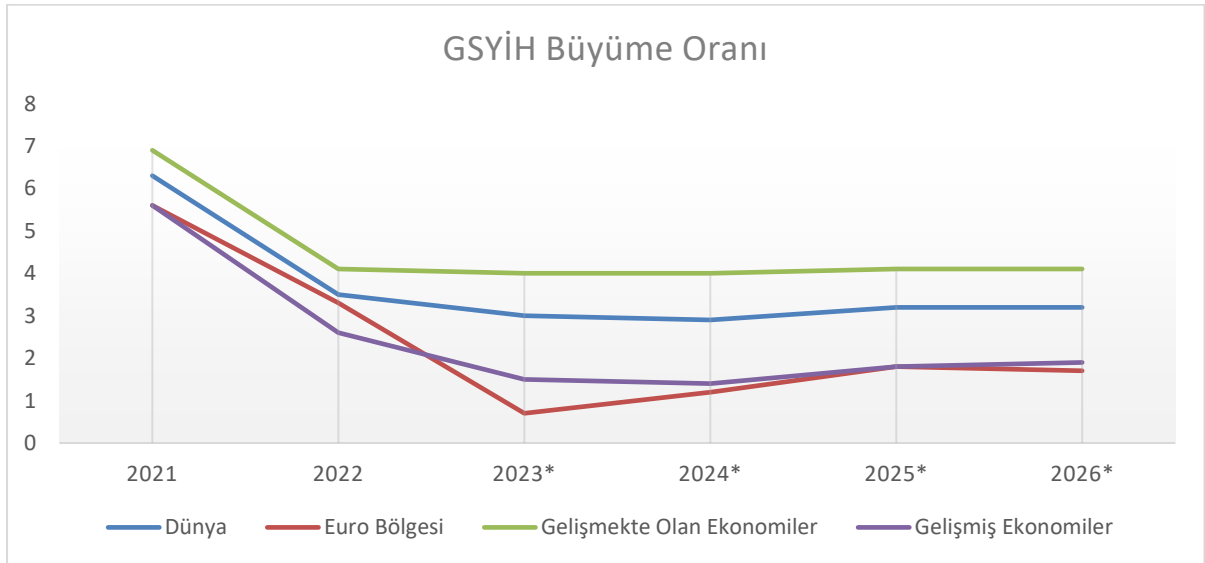
yavaşlayacağı tahmin edilmektedir. Gelişmekte olan ekonomilerde ise 2022 yılında %4.1 olan büyümenin, 2023 ve 2024 yıllarında %4 düzeyinde gerçekleşeceği öngörülmektedir.

Tablo 1: GSYİH Büyüme Oranları

GSYİH BÜYÜME ORANI						
Yıl	2021	2022	2023*	2024*	2025*	2026*
Dünya	6.3	3.5	3	2.9	3.2	3.2
Euro Bölgesi	5.6	3.3	0.7	1.2	1.8	1.7
Gelişmekte Olan Ekonomiler	6.9	4.1	4	4	4.1	4.1
Gelişmiş Ekonomiler	5.6	2.6	1.5	1.4	1.8	1.9

Kaynak: IMF, *= Tahmin olan yıllar

Grafik 1: GSYİH Büyüme Oranları

Kaynak: IMF, *=Tahmin olan yıllar

Dünyanın belli başlı büyük ekonomileri IMF raporuna göre incelendiğinde;

- Çin ekonomisinin, 2021'de %8.4, 2022'de %3 büyüme gösterdiği ve 2022 yılında gerçekleşen büyümenin, güçlü ihracat talebi ve iç tüketimden kaynaklandığı görülmüştür. Çin ekonomisinin, 2023 yılında %5 oranında büyüme göstermesi beklenmektedir.

- ABD ekonomisinin 2021 yılında %5.9, 2022 yılında %2.1 büyüme gösterdiği ve Covid-19 salgını sonrası büyümede, mali teşvik tedbirleri ile aşılarda önemli rol oynadığı görülmüştür. ABD ekonomisinin 2023 yılında da büyümeye devam ederek büyüme oranının %2.1 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir.
- Avrupa'daki gelişmiş ekonomiler de, farklı oranlarda da olsa toparlanma işaretleri vermişlerdir. 2022'de %3.6 civarında büyüyen Avrupa Birliği'nin GSYİH'sının, 2023'te %0.7, 2024'te %1.5 oranında büyümesi beklenmektedir.

1.1.2 Küresel Ticaret Dinamikleri

2020 yılında küresel ticarete yaşanan keskin düşüşün ardından 2021 rakamları uluslararası ticarete yeniden canlanma yaşandığını göstermiştir. Bu toparlanma, özellikle gelişmiş ekonomilerde mallara olan talebin artmasından kaynaklanmıştır. Yine 2021 yılında ABD ve Çin gibi büyük ekonomiler arasındaki ticari gerginlikler ve anlaşmazlıklar küresel ticaret dinamiklerini etkilemiştir. Dünya, tedarik zincirleri ve küresel ekonomik istikrar üzerinde önemli etkileri olan bu ticari ilişkilerin gelişimini yakından izlemiştir.

Tedarik zinciri kesintileri, son yıllarda küresel ekonomik ortamın dikkate değer bir özelliği olmuştur. 2021 ve 2022'ye ait rakamlar, imalat, elektronik ve ilaç dahil olmak üzere çeşitli sektörlerde yaşanan önemli zorlukları ortaya çıkarmıştır. Yarı iletken çip sıkıntısı, yüksek profilli bir tedarik zinciri sorunu oluşturmuştur. Tüketici elektroniği, otomobil ve diğer kritik ürünlerin üretimini kesintiye uğratarak hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ekonomileri etkilemiştir.

IMF, 2022 yılında % 5.2 düzeyinde gerçekleşen küresel mal ve hizmet ticaretinin, 2023 yılında %2 seviyesine düşeceğini, ancak 2024 yılında hız kazanarak %3.7 seviyesine ulaşacağını tahmin etmektedir. Gelişmiş ülkelerde bu oranlar 2022 yılında %6.1 seviyesinde gerçekleşirken, 2023 yılında %2.3, 2024 yılında ise %3.2 olarak öngörülmüştür. Gelişmekte olan ülkeler için tahminler ise 2022 yılında %3.7 olan oranın 2023 yılında %1.5 seviyesine ineceği, 2024 yılında ise %4.5 oranında gerçekleşeceği yönündedir.

Tablo 2: Ticaret Hacmi Değişimleri

KÜRESEL TİCARET HACMI			
Değişim Yüzdesi	2022	2023*	2024*
Küresel Ticaret Hacmi	5.2	2	3.7
Gelişmiş Ülkeler	6.1	2.3	3.2
Gelişmekte Olan Ülkeler	3.7	1.5	4.5

Kaynak: IMF, *=Tahmin olan yıllar

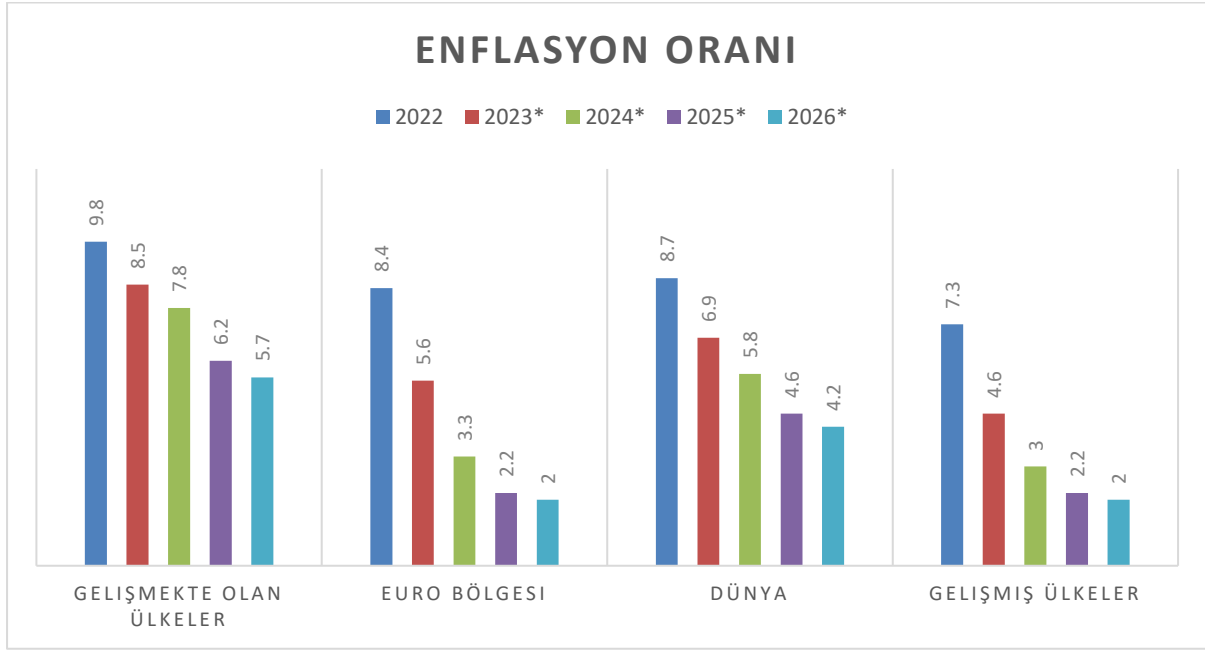
1.1.3 Küresel Enflasyon

Tüm dünyada gerçekleşen enflasyon artışı, alım gücünün azalmasına ve hayat standartlarının olumsuz etkilenmesine sebep olmuştur. Enflasyon ile mücadele etmek için birçok ülkede merkez bankaları politika faizlerinde ciddi artışlar yapmışlardır. 2021 ve 2022'ye ait rakamlar, çeşitli bölgelerde tüketici fiyatlarının arttığını, tedarik zinciri kesintilerinin, artan mal talebinin ve genişletici para politikalarının enflasyonist baskılara katkıda bulunduğunu göstermiştir. Rusya'nın Ukrayna'yı İşgali, 2022 yılında enerji ve gıda fiyatlarında rekor seviyelerde artış olmasına yol açmıştır. 2023 yılında bu olağanüstü artışın gerilemesine rağmen bu tehdit hala devam etmektedir.

Uluslararası Para Fonu 2023 yılında küresel enflasyonun %6.9 oranında gerçekleşeceğini öngörmektedir. Bu oranın gelişmiş ülkelerde %4.6 seviyesinde olması beklenirken, gelişmekte olan ülkelerde %8.5 seviyesinde olacağı tahmin edilmektedir. 2024 yılında küresel enflasyonun azalarak %5.8 olarak gerçekleşeceği öngörülmektedir.

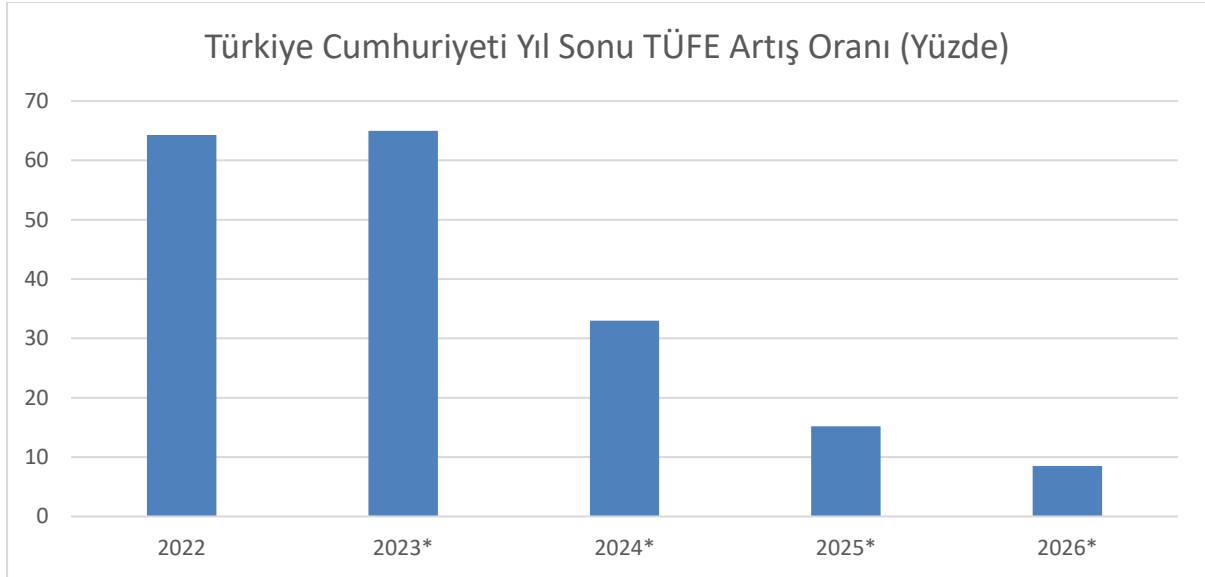
TC Strateji ve Bütçe Başkanlığı'na göre, Türkiye'de 2022 yılında %64.3 olarak gerçekleşen enflasyon oranının, 2023 yılında %65 olması beklenmektedir. Bu rakamların sırasıyla 2024 yılında %33, 2025 yılında %15.2, 2026 yılında ise %8.5 seviyesine ineceği tahmin edilmiştir.

Grafik 2: Yıllık Enflasyon Oranı Değişimleri

Kaynak: IMF, *=Tahmin olan yıllar.

Grafik 3: T.C. TÜFE Artış Oranı (Yüzde)

Kaynak: TC Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, *=T.C. Orta Vadeli Program Tahmini

1.1.4 Küresel İşsizlik

Covid-19 salgını sonrası dünya genelinde işsizlik oranlarında bir düşüş gözlemlenmektedir. IMF verilerine göre Amerika Birleşik Devletleri'nde 2021 yılında %5.4 olan işsizlik oranı, 2022 yılında %3.6 seviyesine gerilemiştir. 2023 yılında bu seviyede bir değişiklik

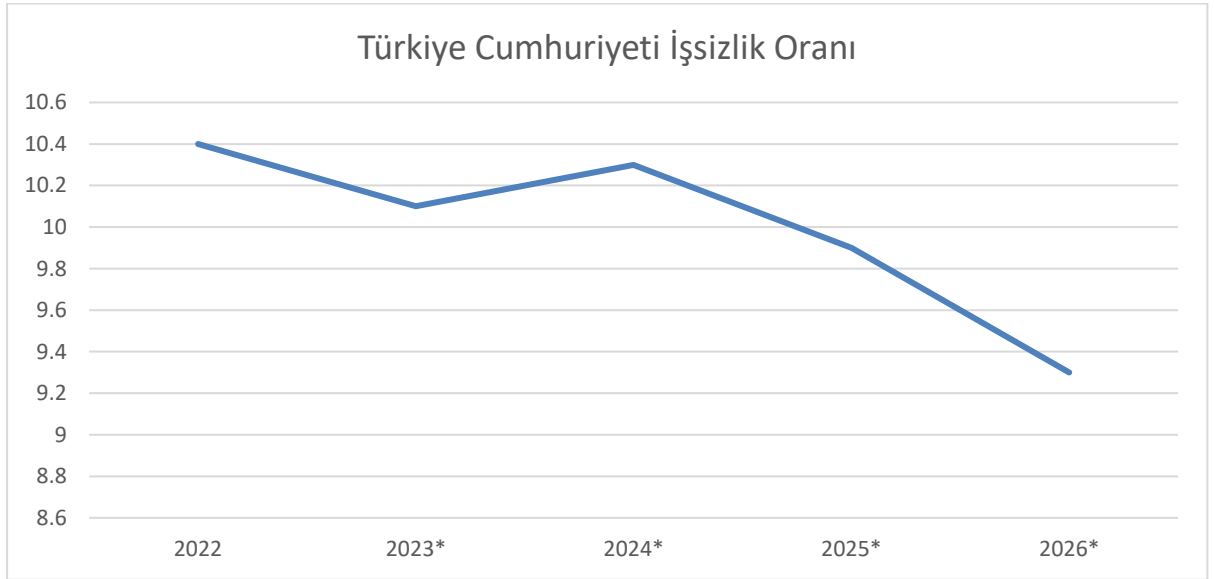
beklenmemektedir. Yine aynı kurumun verilerine göre Euro bölgesinde 2021 yılında %7.7 olan işsizlik, 2022 yılında %6.7 seviyesine inmiştir. 2023 yılında %6.6 oranına inmesi beklenmektedir. TC Strateji ve Bütçe Başkanlığı'na göre, Türkiye'de 2022 yılında %10.4 olarak gerçekleşen işsizlik oranının, 2023 yılında %10,1 düşmesi beklenmektedir. Bu rakamların sırasıyla 2024 yılında %10.3, 2025 yılında %9.9, 2026 yılında ise %9.3 olarak gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

Tablo 3: İşsizlik Oranları

İşsizlik Oranı	2021	2022	2023*	2024*	2025*
ABD	5.4	3.6	3.6	3.8	3.9
Euro Bölgesi	7.7	6.7	6.6	6.5	6.4
Gelişmiş Ekonomiler	5.6	4.5	4.4	4.6	4.5

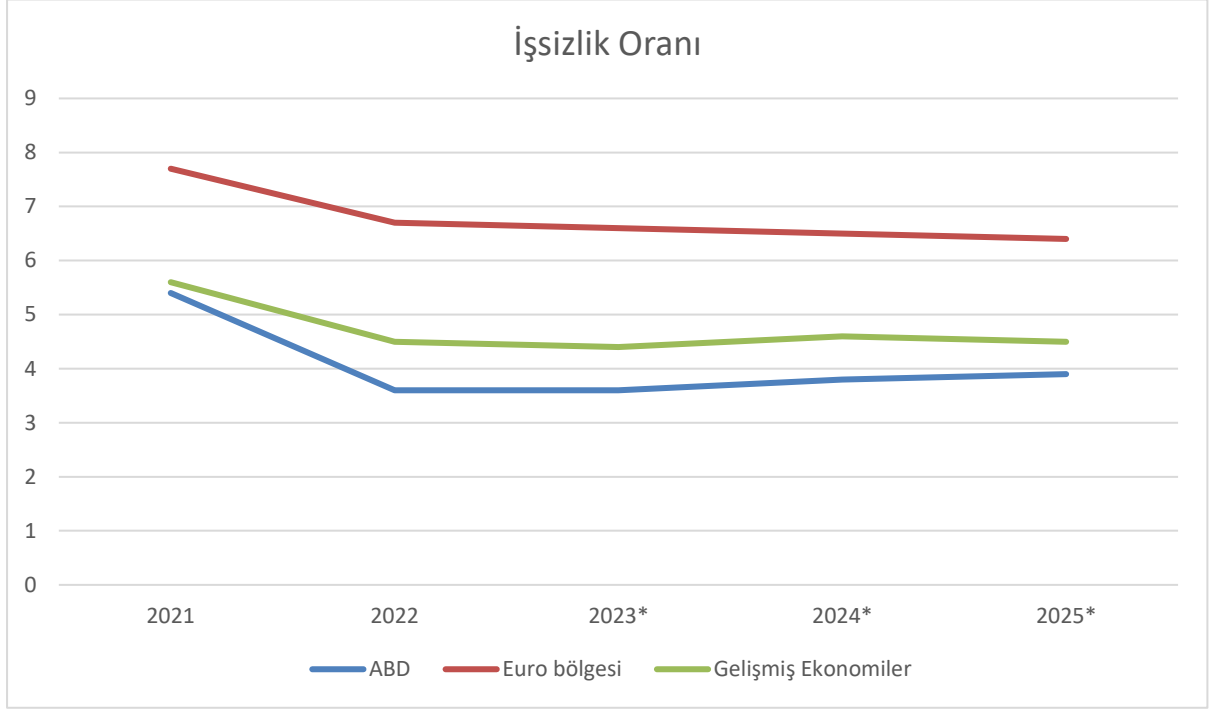
Kaynak: IMF, *=Tahmin olan yıllar

Grafik 4: T.C. İşsizlik Oranı (Yüzde)

Kaynak: TC Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, *=T.C. Orta Vadeli Program Tahmini

Grafik 5: İşsizlik Oranları

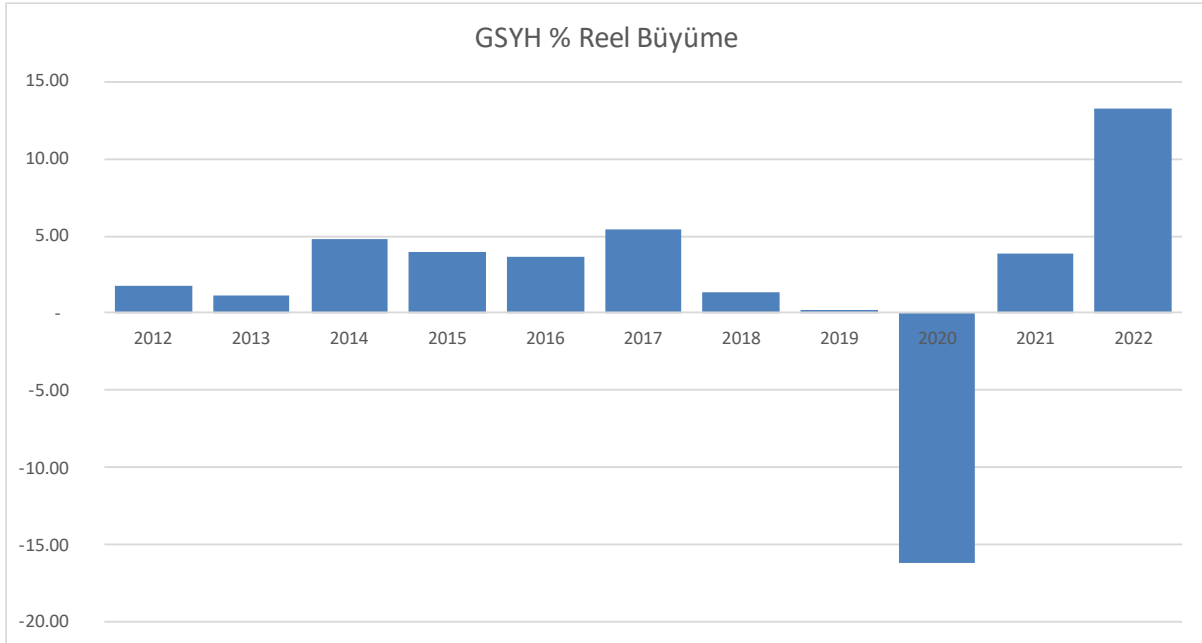
Kaynak: IMF, *=Tahmin olan yıllar.

1.2. KKTC Ekonomisindeki Gelişmeler

1.2.1. Büyüme Hızı ve GSYİH'nın Bileşimi

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ekonomisi Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH) rakamlarında 2015-2016 yıllarında gerçekleşen %4.0 ve %3.6'lık büyümenin ardından 2017 yılı büyümesi %5.4 gelerek ciddi bir artış yaşanması sonrası büyüme 2018 ve 2019 yıllarında yavaşlayarak devam etmiş, GSYİH reel olarak sırasıyla %1.3 ve %0.2 artmıştır. Sonraki yıl olan 2020 yılında büyüme rakamı Mart ayında yaşanan Covid-19 salgını nedeni ile yaşanan işyeri kapanmaları neticesinde %16.3 küçülme olmuştur ve 2021 yılında ise GSYİH büyümesi reel olarak geçen yıllara göre salgının hala devam eden etkisi ile hızını kaybetmiş ve beklentilerin altında bir rakam olan %3.9 artış göstermiştir. 2022 yılı ise 2021 yılında beklenen gecikmeli GSYİH toparlanması ile %13.3'lük bir büyüme rakamına ulaşıldığı bir yıl olmuştur.

Grafik 6: KKTC GSYİH Reel Büyüme Oranları (%) 2012-2022

Kaynak: KKTC İstatistik Kurumu

Ana sektörler itibarıyla reel gelişmeler incelendiğinde; 2020 yılında %7.6 ile inşaat, %4.6 ile konut sahipliği ve %5.3 ile serbest meslek ve hizmetler sektörleri en fazla büyüme gösterirken, 2021 yılında ise %5.0 ile Konut Sahipliği, %3.9 ile İnşaat ve %3.7 ile Kamu Hizmetleri sektörlerinin en fazla büyüyen sektörler olduğu görülmektedir. 2022 yılında ise Konut Sahipliği sektörü %3.6 ile en çok büyüyen sektör iken Ticaret-Turizm %35.6, İnşaat ise %25.6 ile en çok küçülen sektörler olmuştur.

Tarım sektörü, bitkisel, hayvancılık, ormancılık ve balıkçılık kategorilerinden oluşmaktadır. Sektör, 2020 yılında önceki yıla göre %1.8 büyüme ile Covid 19 salgınından en az etkilenen sektörlerden biri olmuştur. Sektörün büyümesini, hayvancılık kategorisinin %4.5 ve ormancılık kategorisinin %8.2 büyümesi sağlamış olup bitkisel kategorisi %0.1 ve balıkçılık kategorisi %8.5 küçülme göstermiştir. Sektör, 2021 yılında %1.5 küçülerek ilk defa negatif büyüme kaydetmiştir. 2021 yılında, hayvancılık kategorisi %5.6 büyüme, ormancılık kategorisi %4.1 büyüme ve balıkçılık kategorisi %9.1 büyüme göstermesine rağmen bitkisel kategorisinin %10.8 küçülmesi sektörün küçülmesinde etkili olmuştur. 2022 yılında, tarım sektörü %5.3 küçülerek en fazla daralma gösteren sektör olmuştur. Bu sektörün küçülmesinde, bitkisel kategorisi %3.9, hayvancılık kategorisinin %6.8 ve ormancılık kategorisinin %15.5 küçülmesi belirleyici olmuştur. Aynı yılda balıkçılık kategorisi ise %4.6 büyüme göstermiştir.

Sanayi sektörü, taşocakçılığı, imalat ve elektrik-su kategorilerinden oluşmaktadır. Sanayi sektörü, 2020 yılında önceki yıla göre %15 daralarak Covid 19 salgınının olumsuz etkilerini yaşamıştır. Bu sektörün daralmasında, taşocakçılığı kategorisinin %21.1 ve imalat sanayi kategorisinin %16.6 küçülmesi belirleyici olmuştur. Elektrik-su kategorisi ise, %10 küçülerek, negatif büyüme kaydetmiştir. 2021 yılında, sektör %16.8 büyüyerek, ekonomik toparlanmaya katılmıştır. Bu sektörün büyümesinde, taşocakçılığı kategorisinin %20.2 büyümesi ve imalat sanayi kategorisinin %18.4 büyümesi önemli rol oynamıştır. Elektrik-su kategorisi de %12.3 büyüme ile iyi bir performans sergilemiştir. 2022 yılında, sanayi sektörü %7 büyüme göstererek beklentilerin altında kalmıştır. Bu sektörün büyümesine, imalat sanayi kategorisinin %7.2 büyümesi ve elektrik-su kategorisinin %7 büyümesi katkıda bulunmuştur. Taşocakçılığı kategorisi ise, %2.4 büyüme ile yavaş bir büyüme göstermiştir.

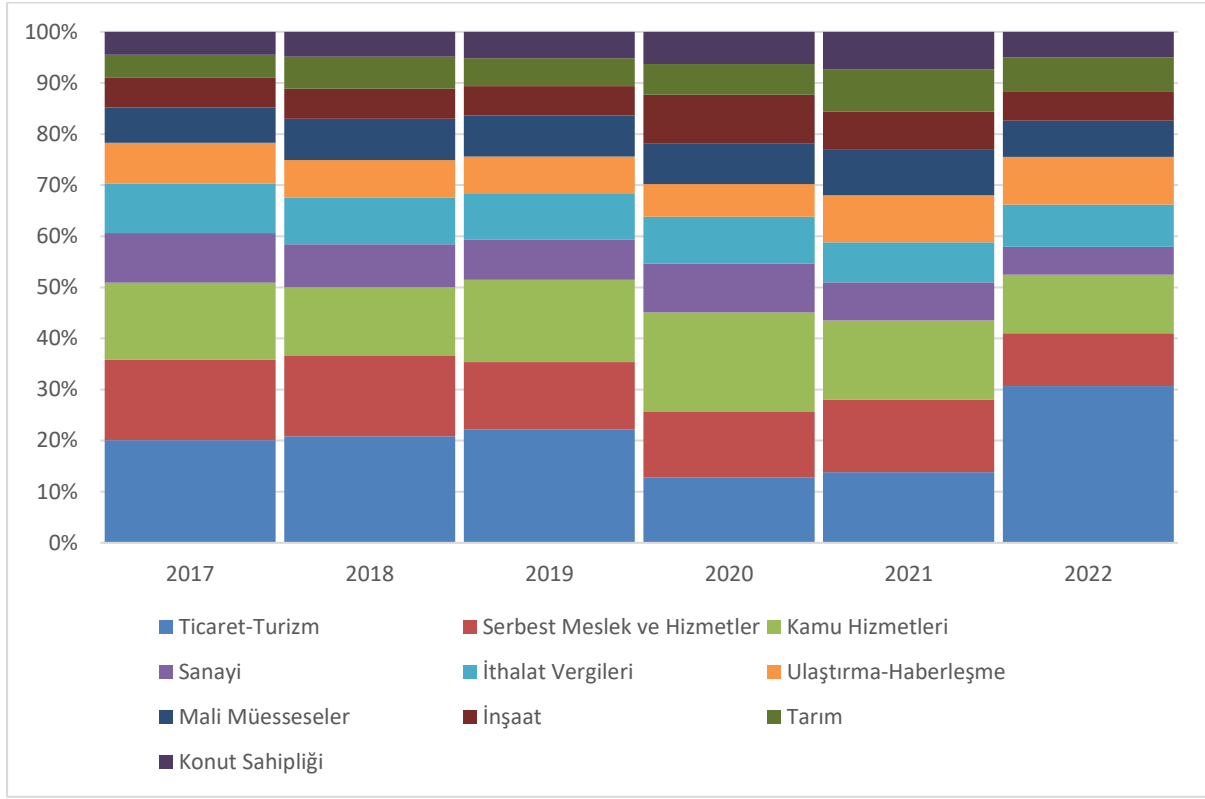
İnşaat sektörü 2020 yılında bir önceki yıla göre %25.6 daralarak, Covid-19 salgınının en çok etkilediği sektörlerden biri olmuştur. Bu sektörün daralmasında, konut ve altyapı projelerinin durması ve/veya ertelenmesi etkili olmuştur. 2021 yılında, inşaat sektörü %23 büyüyerek, ekonomik toparlanmanın öncü sektörlerinden biri olmuştur. Bu sektörün büyümesinde, konut ve altyapı projelerinin yeniden başlaması veya hızlanması rol oynamıştır. 2022 yılında, inşaat sektörü %0.6 büyüme ile neredeyse durağan bir seviyeye gelmiştir. Bu sektörün büyümesi, konut projelerinin doyma noktasına gelmesi ve altyapı projelerinin yetersiz kalması nedeniyle düşük kalmıştır. İnşaat sektörü ile ilgili veriler inşaatı tamamlanıp son onay (final approval) almış yapıların verilerine göre hazırlanmıştır.

Ticaret-turizm sektörü, toptan ve perakende ticaret ve otelcilik ve lokantacılık kategorilerinden oluşmaktadır. Ticaret-turizm sektörü, 2020 yılında bir önceki yıla göre %35.6 daralarak, Covid 19 salgınının en çok etkilediği sektör olmuştur. Bu sektörün daralmasında, otelcilik ve lokantacılık kategorisinin %82 küçülmesi ve toptan ve perakende ticaret kategorisinin %18.7 küçülmesi belirleyici olmuştur. 2021 yılında, ticaret-turizm sektörü %5.4 büyüyerek, ekonomik toparlanmaya katılmıştır. Bu sektörün büyümesinde, otelcilik ve lokantacılık kategorisinin %64.2 büyümesi ve toptan ve perakende ticaret kategorisinin %0.7 büyümesi önemli rol oynamıştır. 2022 yılında, ticaret-turizm sektörü %41.1 büyüyerek, ekonomik toparlanmanın lokomotifini olmuştur. Bu sektörün büyümesine, otelcilik ve lokantacılık kategorisinin %181.8 büyümesi ve toptan ve perakende ticaret kategorisinin %22.6 büyümesi katkıda bulunmuştur.

Ulaştırma-haberleşme sektörü, ulaştırma ve haberleşme kategorilerinden oluşmaktadır. Ulaştırma-haberleşme sektörü 2020 yılında bir önceki yıla göre, %16.6 daralarak, Covid 19 salgınının olumsuz etkilerini yaşayan sektörlerden olmuştur. Bu sektörün daralmasında, ulaştırma kategorisinin %25.4 küçülmesi etkili olmuştur. Haberleşme kategorisi ise, %3.2 büyüme ile pozitif kalmıştır. 2021 yılında, ulaştırma-haberleşme sektörü %32.8 büyüyerek, ekonomik toparlanmaya katılmıştır. Bu sektörün büyümesinde, ulaştırma kategorisinin %51.6 ve haberleşme kategorisinin %9.8 büyümesi önemli rol oynamaktadır. 2022 yılında, ulaştırma-haberleşme sektörü %25.9 büyüme ile iyi bir performans göstermiştir. Bu sektörün büyümesine, ulaştırma kategorisinin %34.2 ve haberleşme kategorisinin %12.4 büyümesi katkıda bulunmuştur.

Mali müesseseler sektörü 2020 yılında %0.5 büyüme ile durağan bir seviyede kalmıştır. Sektörün büyümesini, bankacılık kategorisinin %0.2 ve sigortacılık kategorisinin %1.1 büyümesi sağlamıştır. 2021 yılında, mali müesseseler sektörü %2 küçülerek, ilk defa negatif büyüme kaydetmiştir. Sektörün küçülmesinde, bankacılık kategorisinin %2.5 ve sigortacılık kategorisinin %1.2 küçülmesi etkili olmuştur. 2022 yılında, mali müesseseler sektörü %0.6 küçülerek, zayıf bir performans göstermiştir. Sektörün küçülmesinde, bankacılık kategorisinin %0.8 küçülmesi rol oynamıştır. Sigortacılık kategorisi ise, %0.1 büyüme ile pozitif kalmıştır.

Grafik 7: GSYİH Dağılımı 2017-2022 Yılları Arası (Cari Fiyatlarla % Pay)

Kaynak: İstatistik Kurumu

Tablo 4: GSYİH'daki Sektörel Gelişmeler

Sektörler	2020	2021	2022	2020	2021	2022
	Sabit Fiyatlarla (TL)			Cari Fiyatlarla (Milyon TL)		
1. Tarım	1579.3	1,554.9	1,472.6	1279.8	2,525.8	4,895.0
1.1. Bitkisel	700.8	624.9	600.5	607.9	1,275.3	2,517.5
1.2. Hayvancılık	759.8	802.6	747.9	578.4	1,139.3	2,137.0
1.3. Ormancılık	43.5	45.2	38.2	6.9	10.4	17.2
1.4. Balıkçılık	75.2	82.1	85.9	86.6	100.8	223.4
2. Sanayi	1274.3	1,487.9	1,591.5	2064.4	2,274.0	3,964.8
2.1. Taşocakçılığı	45.0	54.1	55.4	280.2	658.2	905.9
2.2. İmalat Sanayii	866.8	1,026.7	1,100.6	542.4	689.8	1,724.3
2.3. Elektrik-Su	362.4	407.1	435.5	1241.7	925.9	1,334.6
3. İnşaat	1481.6	1,823.0	1,834.5	2054.6	2,247.8	4,281.2
4. Ticaret-Turizm	2404.6	2,534.7	3,577.2	2746.6	4,153.8	22,677.1
4.1. Toptan ve Perakende Ticaret	2225.1	2,240.1	2,747.3	2201.4	3,142.7	8,137.7
4.2. Otelcilik ve Lokantacılık	179.4	294.6	830.0	545.2	1,011.1	14,539.4
5. Ulaştırma-Haberleşme	1280.6	1,701.1	2,141.2	1370.7	2,764.2	6,899.8
6. Mali Müesseseler	742.1	727.7	723.5	1685.6	2,678.9	5,271.4
7. Konut Sahipliği	1051.8	1,091.4	1,138.1	1356.9	2,206.5	3,685.6
8. Serbest Meslek ve Hizmetler	2020.6	2,082.4	2,215.8	2755.2	4,272.0	7,637.8
9. Kamu Hizmetleri	1979.2	1,869.6	1,888.8	4146.0	4,670.8	8,512.3
10. İthalat Vergileri	1734.5	1,281.7	1,717.2	1947.7	2,350.1	6,107.9
11. GSYİH	15548.5	16,154.3	18,300.5	21407.5	30,143.7	73,932.8
12. Net Dış Alem Faktör Gelirleri	12.4	24.2	38.2	17.1	45.1	154.3
GSMH	15561.0	16,178.5	18,338.7	21424.6	30,188.9	74,087.1
Sektörler	2020	2021	2022	2020	2021	2022
	Büyüme Oranı (%)			GSYİH'daki Payı (%)		
1. Tarım	1.8	-1.5	-5.3	6.0	8.3	6.6
1.1. Bitkisel	-0.1	-10.8	-3.9	2.8	4.2	3.4
1.2. Hayvancılık	4.5	5.6	-6.8	2.7	3.8	2.9
1.3. Ormancılık	8.2	4.1	-15.5	0.0	0.0	0.0
1.4. Balıkçılık	-8.5	9.1	4.6	0.4	0.3	0.3
2. Sanayi	-15.0	16.8	7.0	9.6	7.5	5.4
2.1. Taşocakçılığı	-21.1	20.2	2.4	1.3	2.2	1.2
2.2. İmalat Sanayii	-16.6	18.4	7.2	2.5	2.2	2.3
2.3. Elektrik-Su	-10.0	12.3	7.0	5.8	3.1	1.8
3. İnşaat	-25.6	23.0	0.6	9.6	7.5	5.8

4. Ticaret-Turizm	-35.6	5.4	41.1	12.8	13.8	30.7
4.1. Toptan ve Perakende Ticaret	-18.7	0.7	22.6	10.3	10.4	11.0
4.2. Otelcilik ve Lokantacılık	-82.0	64.2	181.8	2.5	3.4	19.7
5. Ulaştırma-Haberleşme	-16.6	32.8	25.9	6.4	9.2	9.3
6. Mali Müesseseler	0.5	-2.0	-0.6	7.9	8.9	7.1
7. Konut Sahipliği	3.6	3.8	4.3	6.3	7.3	5.0
8. Serbest Meslek ve Hizmetler	-16.0	3.1	6.4	12.9	14.2	10.3
9. Kamu Hizmetleri	-1.5	-5.5	1.0	19.4	15.5	11.5
10. İthalat Vergileri	-16.4	-26.1	34.0	9.1	7.8	8.3
11. GSYİH	-16.2	3.9	13.3	100.0	100.0	100.0
12. Net Dış Alem Faktör Gelirleri	4.4	94.4	58.1	-	-	-
GSMH	-16.2	4.0	13.4	-	-	-

Kaynak: İstatistik Kurumu

1.2.2. Ekonominin Genel Dengesi

KKTC ekonomisinin 2020, 2021 ve 2022 yıllarında gelişimi değerlendirildiğinde, Gayri Safi Milli Hasılda reel olarak 2020 yılında 2019 yılına göre %16.2 daralma yaşanırken, 2021 yılında %4 ve 2022 yılında ise %13.4 oranlarında artışlar gerçekleşmiştir (tablo-5). GSMH ve cari işlemler dengesinden oluşan Toplam Kaynaklarda ise reel olarak 2020 yılında % 4.2 oranında bir artış gözlemlenirken 2021 yılında % 26.2 daralma ve 2022 yılında %17.6 oranında bir artış yaşanmıştır.

KKTC ekonomisinin uzun dönemde sürdürülebilir bir kalkınma yönünde ilerleyebilmesine etki eden en önemli faktörlerden biride sabit sermaye yatırımlarıdır. Toplam yatırımlar sabit sermaye yatırımlarıyla stok değişimlerinin toplamıdır. Toplam yatırımlarda; 2020 yılında %1.6 oranında bir büyüme gerçekleşirken, 2021 yılında %19.2 oranında bir daralma gerçekleşmiştir. 2022 yılında ise 2021 yılına göre %18.4 oranlarında artış gerçekleşmiştir. Toplam tüketimde ise 2020 yılında %38.3 azalma gözlemlenirken 2021 ve 2022 yıllarında sırası ile %22.8 ve %17.4 oranında artışlar yaşanmıştır.

Kamu harcanabilir gelirinde enflasyondan arındırılmış reel fiyatlarla yapılan hesaplamalarda 2020 yılında 2019 yılına göre %36.6 oranında bir daralma gerçekleşirken, 2021 yılında %4.1 oranında artış ve 2022 yılında ise %16.5 oranında azalma gerçekleşmiştir. Özel harcanabilir gelirden ise 2020 yılında reel olarak %8.6 oranında azalma gerçekleşmiş, 2021 ve 2022 yıllarında sırası ile %3.9 ve %21.1 oranlarında artışlar yaşanmıştır.

Toplam yurtiçi tasarruflarda, 2020 yılında %259.4 oranında büyüme gerçekleşirken, 2021 ve 2022 yıllarında sırası ile %36.4 ve %3.5 oranında küçülmeler yaşanmıştır (tablo 5). 2020, 2021 ve 2022 yıllarında toplam yurtiçi tasarrufların, GSYİH içerisindeki payı sırası ile %31.8, %19.5 ve 16.6 oranlarında gerçekleşmiştir. Kamu tasarruffunda ise reel olarak 2020, 2021 ve 2022 yıllarında sırası ile %242, %55.6 ve %52.8 oranlarında azalmalar gerçekleşmiştir. Özel tasarruflarda ise reel olarak 2020 yılında %672.8 oranında bir artış gerçekleşirken, 2021 ve 2022 yıllarında ise sırası ile %39.3 ve %9.2 oranlarında daralmalar gerçekleşmiştir. 2020 ve 2021 yıllarında kamu tasarruf-yatırım farkı reel olarak %537.8 ve %59.2 oranlarında küçülmeler gösterirken 2022 yılında ise %12.5 oranında artış gerçekleşmiştir. 2020 yılında ise özel tasarruf-yatırım farkı reel rakamlarda %204.9 oranında artarken, 2021 ve 2022 yıllarında sırası ile %70.7 ve %71.8 oranlarında azalmıştır. (tablo 5).

Tablo 5: Ekonominin Genel Dengesi

EKONOMİNİN GENEL DENGESİ						
	2020*	2021	2022	2020*	2021	2022
	Sabit Fiyatlarla (TL)			Cari Fiyatlarla (Milyon TL)		
1. Toplam Kaynaklar	21,619.7	15,952.1	18,761.4	19,595.8	29,766.4	75,794.8
1.1. GSMH	15,561.0	16,178.5	18,338.7	21,424.6	30,188.9	74,087.1
1.2. Cari İşlemler Dengesi	-1,328.3	-226.4	422.7	-1,828.8	-422.5	1,707.7
2. Toplam Yatırımlar	3,616.3	2,920.2	3,457.8	4,979.0	5,449.1	13,969.4
2.1. Sabit Sermaye	3,460.5	2,902.9	2,626.8	4,764.5	5,416.7	10,612.2
2.1.1. Kamu	465.2	323.2	371.7	640.5	603.0	1,501.6
2.1.2. Özel	2,995.3	2,579.7	2,255.1	4,124.0	4,813.7	9,110.6
2.2. Stok Değişimleri	155.8	17.3	831.0	214.5	32.3	3,357.3
2.2.1. Kamu	64.9	-137.6	92.6	89.3	-256.8	374.0
2.2.2. Özel	90.9	154.9	738.4	125.1	289.1	2,983.3
3. Toplam Tüketim	10,616.4	13,031.9	15,303.5	14,616.8	24,317.3	61,825.4
4. Kamu Harcanabilir Geliri	3,188.9	3,320.1	2,771.5	4,390.5	6,195.3	11,196.8
4.1. Kamu Tüketimi	4,071.5	3,711.6	2,956.4	5,605.7	6,925.7	11,943.6
4.2. Kamu Tasarrufu	-882.6	-391.5	-184.9	-1,215.1	-730.5	-746.8
4.3. Kamu Yatırımı	530.1	185.6	464.3	729.8	346.3	1,875.6
4.4. Kamu Tasarruf-Yatırım Farkı	-1,412.6	-577.0	-649.1	-1,944.9	-1,076.7	-2,622.4
5. Özel Harcanabilir Gelir	12,372.1	12,858.4	15,567.1	17,034.1	23,993.6	62,890.3
5.1. Özel Tüketim	6,545.0	9,320.3	12,347.2	9,011.2	17,391.6	49,881.8
5.2. Özel Tasarruf	5,827.2	3,538.1	3,220.0	8,022.9	6,602.0	13,008.5
5.3. Özel Yatırım	3,086.2	2,734.6	2,993.6	4,249.2	5,102.8	12,093.9
5.4. Özel Tasarruf-Yatırım Farkı	2,740.9	803.4	226.4	3,773.7	1,499.2	914.6
Özel Tasarruf Oranı (%)	47.1	27.5	20.7	47.1	27.5	20.7
6. Toplam Yurtiçi Tasarruflar	4,944.6	3,146.6	3,035.1	6,807.8	5,359.8	12,261.7
Yatırımlar/GSMH (%)	23.2	18.0	18.9	23.2	18.0	18.9
Tasarruflar/GSMH (%)	31.8	19.4	16.6	31.8	19.4	16.6
Toplam Tüketim/GSMH (%)	68.2	80.6	83.4	68.2	80.6	83.4
Fert Başına Toplam Tüketim (TL)	0.042	0.043	0.050	48,173.0	79,784.1	202,806.8
Fert Başına GSMH (TL)	0.061	0.053	0.060	70,609.5	99,048.1	243,028.9

	2020*	2021	2022	2020*	2021	2022
	Değişim (%)			GSYİH 'daki Pay (%)		
1. Toplam Kaynaklar	4.2	-26.2	17.6	91.5	98.7	102.5
1.1. GSMH	-16.2	4.0	13.4	100.1	100.1	100.2
1.2. Cari İşlemler Dengesi	-160.9	-83.0	-286.7	-8.5	-1.4	2.3
2. Toplam Yatırımlar	1.6	-19.2	18.4	23.3	18.1	18.9
2.1. Sabit Sermaye	4.5	-16.1	-9.5	22.3	18.0	14.4
2.1.1. Kamu	111.8	-30.5	15.0	3.0	2.0	2.0
2.1.2. Özel	-3.2	-13.9	-12.6	19.3	16.0	12.3
2.2. Stok Değişimleri	-36.7	-88.9	4,698.6	1.0	0.1	4.5
2.2.1. Kamu	-18.3	-312.1	-167.3	0.4	-0.9	0.5
2.2.2. Özel	-45.4	70.4	376.6	0.6	1.0	4.0
3. Toplam Tüketim	-38.3	22.8	17.4	68.3	80.7	83.6
4. Kamu Harcanabilir Geliri	-36.6	4.1	-16.5	20.5	20.6	15.1
4.1. Kamu Tüketimi	-7.7	-8.8	-20.3	26.2	23.0	16.2
4.2. Kamu Tasarrufu	-242.0	-55.6	-52.8	-5.7	-2.4	-1.0
4.3. Kamu Yatırımı	77.3	-65.0	150.2	3.4	1.1	2.5
4.4. Kamu Tasarruf-Yatırım Farkı	-537.8	-59.2	12.5	-9.1	-3.6	-3.5
5. Özel Harcanabilir Gelir	-8.6	3.9	21.1	79.6	79.6	85.1
5.1. Özel Tüketim	-48.8	42.4	32.5	42.1	57.7	67.5
5.2. Özel Tasarruf	672.8	-39.3	-9.0	37.5	21.9	17.6
5.3. Özel Yatırım	-5.3	-11.4	9.5	19.8	16.9	16.4
5.4. Özel Tasarruf-Yatırım Farkı	209.4	-70.7	-71.8	17.6	5.0	1.2
6. Toplam Yurtiçi Tasarruflar	259.4	-36.4	-3.5	31.8	19.5	16.6
Yatırımlar/GSMH (%)	21.3	-22.3	4.5	0.0	0.0	0.0
Tasarruflar/GSMH (%)	328.9	-38.8	-14.9	0.0	0.0	0.0
Toplam Tüketim/GSMH (%)	-26.3	18.1	3.6	0.0	0.0	0.0
Fert Başına Toplam Tüketim (TL)	-27.6	2.3	17.4	0.0002	0.0003	0.0003
Fert Başına GSMH (TL)	-1.7	-13.3	13.3	0.0003	0.0003	0.0003

Kaynak: Devlet Planlama Örgütü, *: 2020 Hesaplarında revize yapılmıştır.

1.2.3. Sabit Sermaye Yatırımları

1.2.3.1. Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı

Ekonominin uzun vadede gelişimini sürdürebilir kılan etkenlerden biri de Sabit Sermaye yatırımlarıdır, her ekonominin kendine has sabit sermaye yapısı vardır. Bazı ülkelerin sabit sermaye yapısı üretken ve üretimi destekleyici sektörlerde yoğunlaşmışken, bazı ülkelerin sabit sermaye yapısı tüketime yönelik sektörlerde yoğunlaşmıştır. Kuzey Kıbrıs'taki sabit sermaye yapısı ise tüketime yönelik sektörler içerisinde yer alan konut sektöründe yoğunlaşmıştır. Konut sektörünün toplam yatırımlar içerisindeki payı 2020 yılında %60.2, 2021 yılında %45.2 ve 2022 yılında %43.7 oranlarında gerçekleşmiştir.

Sabit Sermaye Yatırımlarının 2020, 2021 ve 2022 yılı değerlendirilmesinde; 2020 yılı Sabit sermaye yatırımları 2019 yılına göre enflasyondan arındırılmış reel fiyatlara %4.5 oranında artış göstermekle birlikte 2021 ve 2022 yıllarında reel olarak sırası ile %16.1 ve %9.5 oranlarında azalmalar gerçekleşmiştir. (Tablo 6).

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetindeki sabit sermaye oluşumunun yapısı incelendiğinde; 2020 yılında sabit sermaye yatırımı en fazla kamu sektörüne yapılmış olup, kamu sektörü 2019 yılına göre reel fiyatlarla %261.4 oranında büyümüştür. 2020 yılında ulaştırma- haberleşmede %14.9, Tarım %12.3 ve konut %1.5 oranlarında büyüyen sektörler olmuştur. 2020 yılı sabit sermaye oluşumu bakımından Kamu, ulaştırma-haberleşme, tarım ve konut sektörleri hariç diğer tüm sektörlerde küçülme yılı olmuştur. En fazla daralma serbest meslek ve hizmetlerde %24.7 oranında yaşanırken, sanayi sektöründe %19.1 ve inşaat sektöründe %11.1 oranında daralmalar gerçekleşmiştir. 2021 yılında ise toplam sabit sermaye yatırımlarında 2020 yılına göre %16.1 oranında bir azalış gerçekleşirken, en fazla büyüme tarım sektörü, serbest meslek ve hizmetler sektörü ile sanayi sektöründe gerçekleşmiştir. Tarım sektöründe %84.5, serbest meslek ve hizmetlerde %77.1 ve sanayi sektöründe %27.7 oranlarında artışlar gerçekleşmiştir. Yine aynı yıla ait en fazla daralma yaşamış sektörler ise sırası ile %46.6 ile kamu, %37.0 ile konut ve %8.5 ile inşaat sektörleri olmuştur. 2022 yılında ise toplam sabit sermaye yatırımlarında 2021 yılına göre %9.5 oranında bir azalış gerçekleşmiştir. 2022 yılında en fazla büyümeyi sırası ile %43.9 oranıyla sanayi, %34.5 ile ticaret- turizm sektörleri ve %33.5 ile ulaştırma haberleşme gösterirken, en fazla daralma ise sırası ile %65.1 oranıyla serbest meslek ve hizmetler, %38.6 ile tarım ve %12.5 oranıyla konut sektörlerinde görülmektedir.

Tablo 6: Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı

SABİT SERMAYE YATIRIMLARININ SEKTÖREL DAĞILIMI						
	2020	2021	2022	2020	2021	2022
	Sabit Fiyatlarla (TL)			Cari Fiyatlarla (Milyon TL)		
TARIM	74.2	136.9	84.1	102.2	255.4	339.8
SANAYİ	215.1	274.7	395.4	296.1	512.7	1,597.3
Taşocakçılığı	4.4	6.1	7.6	6.0	11.3	30.8
İmalat	172.0	239.7	306.9	236.8	447.4	1,239.7
Elektrik-Su	38.7	28.9	80.9	53.3	54.0	326.7
İNŞAAT	66.1	60.5	74.6	90.9	112.8	301.5
TİCARET-TURİZM	165.5	201.3	270.8	227.8	375.6	1,094.0
Ticaret	112.9	103.7	168.4	155.4	193.5	680.4
Turizm	52.6	97.6	102.4	72.4	182.1	413.5
ULAŞTIRMA-HABERLEŞME	213.4	212.6	283.9	293.9	396.8	1,146.8
Ulaştırma	88.6	143.5	197.4	122.0	267.9	797.3
Haberleşme	124.9	69.1	86.5	171.9	128.9	349.5
MALİ MÜESSESELER	33.0	39.1	40.5	45.4	73.0	163.6
KONUT	2,082.9	1,311.9	1,148.5	2,867.8	2,447.9	4,640.0
SERBEST MESLEK VE HİZMETLER	274.8	486.7	169.6	378.4	908.2	685.4
KAMU HİZMETLERİ	335.5	179.2	159.4	461.9	334.3	643.9
Toplam	3,460.5	2,902.9	2,620.8	4,764.5	5,416.7	10,587.7
	2020	2021	2022	2020	2021	2022
	Değişim (%)			Toplam Yatırımlar İçindeki Pay (%)		
TARIM	12.3	84.5	-38.6	2.1	4.7	3.2
SANAYİ	-19.1	27.7	43.9	6.2	9.5	15.1
Taşocakçılığı	-15.2	38.2	25.5	0.1	0.2	0.3
İmalat	-15.5	39.4	28.0	5.0	8.3	11.7
Elektrik-Su	-32.3	-25.3	179.6	1.1	1.0	3.1
İNŞAAT	-11.1	-8.5	23.5	1.9	2.1	2.8
TİCARET-TURİZM	-6.6	21.6	34.5	4.8	6.9	10.3
Ticaret	-1.8	-8.1	62.4	3.3	3.6	6.4
Turizm	-15.5	85.6	4.9	1.5	3.4	3.9
ULAŞTIRMA-HABERLEŞME	14.9	-0.4	33.5	6.2	7.3	10.8
Ulaştırma	-20.1	62.0	37.5	2.6	4.9	7.5
Haberleşme	66.8	-44.7	25.2	3.6	2.4	3.3
MALİ MÜESSESELER	-1.3	18.6	3.5	1.0	1.3	1.5
KONUT	1.5	-37.0	-12.5	60.2	45.2	43.8
SERBEST MESLEK VE HİZMETLER	-24.7	77.1	-65.1	7.9	16.8	6.5
KAMU HİZMETLERİ	261.4	-46.6	-11.0	9.7	6.2	6.1
Toplam	4.5	-16.1	-9.7	100.0	100.0	100.0

Kaynak: Devlet Planlama Örgütü

1.2.3.2. Sabit Sermaye Yatırımlarının Kesimler İtibarıyla Dağılımı

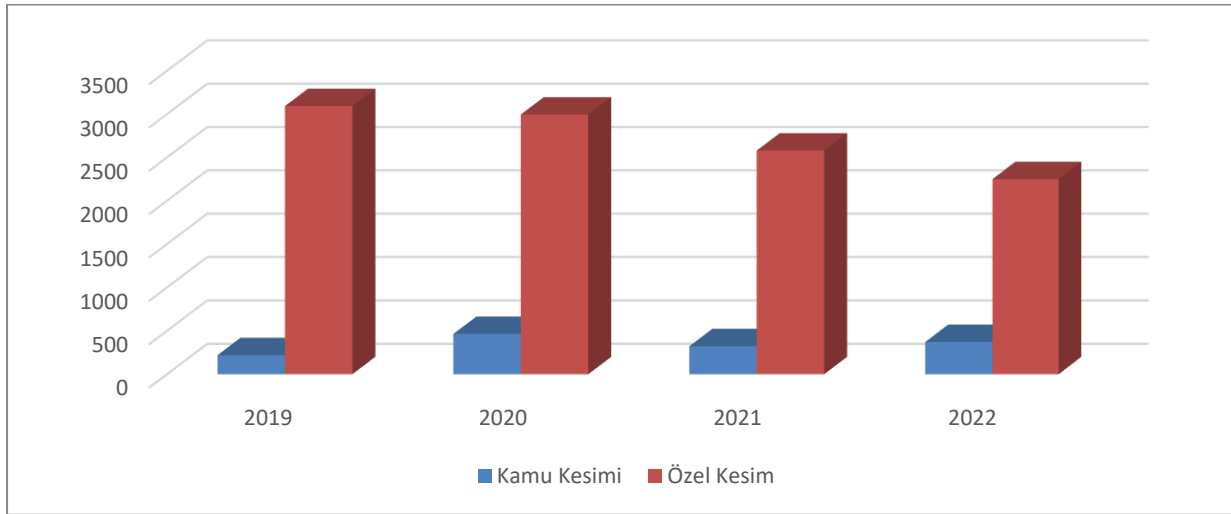
Sabit sermaye yatırımlarının kesimler itibarıyla dağılımı tablo 6'de görülmektedir. Grafik 7'de ise kesimler itibarıyla sabit sermaye yatırımlarında son üç yılda meydana gelen reel gelişmeyi göstermektedir 2020 yılında kamu kesimi yatırımları %111.8 oranında artarak sabit sermaye yatırımları içindeki payı %13.4 oranında gerçekleşmiş ve cari fiyatlarla 640,5 milyon TL olarak gözlemlenmiştir. Özel kesim yatırımları ise %3.2 oranında küçülerek, toplam sabit sermaye yatırımları içerisinde %86.6'lık bir pay almış ve cari fiyatlarla 4,124 milyon TL olarak gerçekleşmiştir (tablo 7). 2021 Yılında kamu kesimi yatırımları 2020 yılına göre %30.5 oranında azalarak sabit sermaye yatırımları içindeki payı %11.1 olarak gerçekleşmiş ve cari fiyatlarla 603 milyon TL olarak gerçekleşmiştir. Özel kesim yatırımları ise %13.9 oranında daralarak, toplam sabit sermaye yatırımları içerisinde %88.9'luk bir pay almış ve cari fiyatlarla 4,813.7 milyon TL olarak gerçekleşmiştir (tablo 7). 2022 Yılında kamu kesimi yatırımları ise 2021 yılına göre %15 oranında artarak sabit sermaye yatırımları içindeki payı %14.2 olarak gerçekleşmiş ve cari fiyatlarla 1,501.6 milyon TL olarak gerçekleşmiştir. Özel kesim yatırımları ise %12.6 oranında daralarak, toplam sabit sermaye yatırımları içerisinde %85.8'lik bir pay almış ve cari fiyatlarla 9,110.6 milyon TL olarak gerçekleşmiştir (tablo 7).

Tablo 7: Sabit Sermaye Yatırımlarının Kesimler İtibarıyla Dağılımı

SABİT SERMAYE YATIRIMLARININ KESİMLER İTİBARIYLA DAĞILIMI						
	2020	2021	2022	2020	2021	2022
	Sabit Fiyatlarla (TL)			Cari Fiyatlarla (Milyon TL)		
1.Kamu Kesimi	465.2	323.2	371.7	640.5	603.0	1,501.6
1.1. Devlet	407.6	260.6	295.3	561.2	486.3	1,193.2
1.2. Diğer Kamu Kurumları ¹	57.6	62.6	76.3	79.3	116.7	308.4
2. Özel Kesim	2,995.3	2,579.7	2,249.1	4,124.0	4,813.7	9,086.1
Toplam	3,460.5	2,902.9	2,620.8	4,764.5	5,416.7	10,587.7
	2020	2021	2022	2020	2021	2022
	Değişim (%)			Sabit Sermaye Yatırımlarındaki Pay (%)		
1.Kamu Kesimi	111.8	-30.5	15.0	13.4	11.1	14.2
1.1. Devlet	-45.7	-36.1	13.3	11.8	9.0	11.3
1.2. Diğer Kamu Kurumları ¹	-1.9	8.6	22.0	1.7	2.2	2.9
2. Özel Kesim	-3.2	-13.9	-12.8	86.6	88.9	85.8
Toplam	22.7	-16.1	-9.7	100.0	100.0	100.0

Kaynak: Devlet Planlama Örgütü, ¹: KİT, Döner Sermayeli Kuruluşlar ve Yerel Yönetimler

Grafik 8: Kesimler İtibarı ile Sabit Sermaye Yatırımları

Kaynak: Devlet Planlama Örgütü

1.2.4. Finansman Dengesi

1.2.4.1. Kamu Kesimi Genel Dengesi

2020, 2021 ve 2022 Yıllarında, kamu gelirlerinde reel bazda bir azalma eğilimi hakim olmuştur. 2020 Yılında 2019 yılına göre %26.18 oranında azalan kamu gelirlerini oluşturan vergilerde %18.11, vergi dışı gelirlere %34.78 ile faktör ve fon gelirlerindeki %39.31 seviyelerinde düşüşler gerçekleşmiştir. 2021 Yılındaki kamu gelirlerinin %3.47 oranında azalmasının nedeni ise vergiler ile vergi dışı gelirlere sırası ile %9.79 ve %15.47'lik azalmalardır. 2022 yılında ise kamu gelirlerindeki azalma devam etmiş ve bu oran %4.64 olarak gerçekleşmiştir. 2022 yılında kamu gelirlerinin bir kısmını oluşturan vergi gelirlerinde %4.16'lık bir artış yaşanmasına rağmen, faktör ve fon gelirlerindeki %16.60 ile vergi dışı gelirlere %23.29'luk düşüşler, 2022 yılı kamu gelirlerindeki azalmaya sebep olmuştur. 2022 Yılı kamu gelirlerinin GSYH'daki payı %27.96'dır. 2022 yılındaki kamu gelirleri cari fiyatlarla 20,670.75 milyon TL olarak gerçekleşmiştir. Kamu kesiminin giderler kısmı değerlendirildiğinde ise; kamu transfer giderlerinde reel olarak 2020 ve 2021 yıllarında sırası ile %5.06 ve %13.68 oranlarında tasarruf yaşanmasına rağmen 2022 yılında transfer giderleri %12.45 oranında artmıştır. Transfer giderlerinde yaşanan gelişmelerden dolayı 2020, 2021 ve 2022 yıllarında kamu harcanabilir gelirinde sırası ile %36.65 düşüş, %4.11 artış ve %16.52 azalış gerçekleşmiştir. Bahsedilen yıllarda kamu cari giderlerinde sırası ile %7.72, %8.84 ve %20.35 oranlarında azalma gerçekleşirken, 2022 yılı kamu cari giderlerinin GSYH'daki payı %16.15 olarak gerçekleşmiştir. Kamu tasarrufunda ise sırası ile %241.96, %55.65 ve %52.78

oranlarında düşüşler yaşanmıştır. 2020, 2021 ve 2022 Yıllarında kamu yatırımları sırası ile %77.26 artış, %64.99 azalış ve %150.19 artış oranları gerçekleşmiştir. Kamu yatırımlarındaki eğilimlerin değişken olması yatırımların arz-talep dengesine göre öncelik sırasına konmasına bağlı olmasındandır. 2022 Yılındaki Kamu yatırımlarında %150.19 oranındaki kayda değer artış kamu yatırımlarını oluşturan Merkezi Bütçe içerisindeki Mahalli, TC, Fon ve Dönersermayeli kuruluşların sabit sermaye yatırımları ile merkezi bütçe dışında değerlendirilen KİT ve diğer devlet kurumlarının sabit sermaye nitelikli yatırımlarındaki artışlardan dolayıdır. 2022 yılında Kamu yatırımlarının GSYH'daki payı %2.54 olarak gerçekleşmiş olup cari fiyatlarla 1,875.55 milyon TL'dir. 2020, 2021 ve 2022 Yıllarındaki kamu gelirlerindeki azalmalar ile kamu giderlerindeki düşüş eğilimine rağmen bahsi geçen yıllarda kamu kesimi, finansman gereğine ihtiyaç duymuştur. Kamu kesimi finansman gereği incelendiğinde ise; 2020 yılında reel olarak %537.78 artış 2021 yılında %59.15 oranında bir azalış gerçekleşirken, 2022 yılında ise %12.49 oranlarında artış gerçekleşmiştir. Kamu kesimi finansman gereği 2022 yılında GSYH'nın %3.55 'ini oluşturarak cari fiyatlarla 2,622.36 milyon TL olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 8: Kamu Kesimi Genel Dengesi

Kamu Kesimi Genel Dengesi						
	2020	2021	2022	2020	2021	2022
	1977 Yılı Fiyatlarıyla (TL)			Cari Fiyatlarla (Milyon TL)		
1. Kamu Gelirleri	5,55.63	5,365.72	5,116.60	7,653.21	10,012.36	20,670.75
1.1 Vergiler	3,634.87	3,278.95	3,415.20	5,004.55	6,118.48	13,797.21
1.1.1. Dolaysız Vergiler	1,864.19	1,553.55	1,412.68	2,566.65	2,898.90	5,707.15
1.1.2. Dolaylı Vergiler	1,770.68	1,725.40	2,002.52	2,437.90	3,219.58	8,090.06
1.2. Vergi Dışı Gelirler	688.58	582.08	446.51	948.04	1,086.15	1,803.89
1.3. Faktör ve Fon Gelirleri	1,235.19	1,504.69	1,254.88	1,700.62	2,807.73	5,069.65
2. Transferler	2,369.75	2,045.62	2,300.22	3,262.71	3,817.11	9,292.75
3. Kamu Harcanabilir Geliri	3,188.89	3,320.10	2,771.53	4,390.51	6,195.25	11,196.83
4. Kamu Cari Giderleri	4,071.46	3,711.55	2,956.39	5,605.65	6,925.71	11,943.64
5. Kamu Tasarrufu	-882.57	-391.46	-184.86	-1,215.14	-730.45	-746.81
6. Kamu Yatırımı	530.06	185.56	464.25	729.79	346.26	1,875.55
6.1. Sabit Sermaye	465.18	323.18	371.68	640.47	603.05	1,501.57
6.2. Stok Değişimi	64.88	-137.62	92.57	89.33	-256.79	373.98
7. Kamu Finansman Gereği	1,412.63	577.02	649.11	1,944.93	1,076.71	2,622.36
	2020	2021	2022	2020	2021	2022
	Değişim (%)			GSYH 'daki Pay (%)		
1. Kamu Gelirleri	-26.18	-3.47	-4.64	35.75	33.22	27.96
1.1 Vergiler	-18.11	-9.79	4.16	23.38	20.30	18.66
1.1.1. Dolaysız Vergiler	-14.00	-16.66	-9.07	11.99	9.62	7.72
1.1.2. Dolaylı Vergiler	-22.03	-2.56	16.06	11.39	10.68	10.94
1.2. Vergi Dışı Gelirler	-34.78	-15.47	-23.29	4.43	3.60	2.44
1.3. Faktör ve Fon Gelirleri	-39.31	21.82	-16.60	7.94	9.31	6.86
2. Transferler	-5.06	-13.68	12.45	15.24	12.66	12.57
3. Kamu Harcanabilir Geliri	-36.65	4.11	-16.52	20.51	20.55	15.14
4. Kamu Cari Giderleri	-7.72	-8.84	-20.35	26.19	22.98	16.15
5. Kamu Tasarrufu	-241.96	-55.65	-52.78	-5.68	-2.42	-1.01
6. Kamu Yatırımı	77.26	-64.99	150.19	3.41	1.15	2.54
6.1. Sabit Sermaye	111.80	-30.53	15.01	2.99	2.00	2.03
6.2. Stok Değişimi	-18.28	-312.11	-167.27	0.42	-0.85	0.51
7. Kamu Finansman Gereği	537.78	-59.15	12.49	9.09	3.57	3.55

Kaynak: Devlet Planlama Örgütü

1.2.4.2. Kamu Borç Stoku

2020–2022 yılları itibarıyla gerçekleşen toplam kamu borç stoku incelendiğinde, 2020 yılı toplam kamu borç stoku 39,687.3 milyon TL'na yükselmiş ve GSYİH oranının %185.24'ü seviyesine ulaşmıştır. 2021 yılında ise 67,843.3 milyon TL'ye yükselen kamu borç stoku GSYİH'nın %224.7'si seviyesine yükselmiştir. 2022 yılında ise 97,176.0 milyon TL'ye yükselen kamu borç stoku GSYİH'nın %131.3'ü seviyesine inmiştir (Tablo 9).

ABD doları cinsinden toplam borç stoku 2020 yılında 5,396.9 milyon \$ seviyesinde gerçekleşmiştir. 2021 yılında bu rakam 5,218.4 milyon \$, 2022 yılında ise 5,187.7 milyon \$ düzeylerine gerilemiştir.

Tablo-9’da görüleceği üzere iç borç stoku, 2020 yılında 10,590.1 milyon TL’ye yükselmiştir. Toplam iç borç stokunun GSYİH içindeki payı 2020 yılında %49.4’ü seviyesinde gerçekleşmiştir. 2021 yılında ise bu pay %51.9 olup, iç borç stoku 15,665.7 milyon TL’ye yükselmiştir. 2022 yılında iç borç stoku 21,697.5 milyon TL’ye yükselirken, GSYİH içindeki payı %29.3 seviyesine düşmüştür.

Kamunun dış borç stoku, 2020 yılında 29,097.2 milyon TL olarak gerçekleşmiş, GSYİH içindeki payı ise %135.81 olmuştur. 2021 yılında ise dış borç stoku GSYİH’nın %172.8’i seviyesine yükselmiş, döviz kurlarında yaşanan gelişmeler nedeniyle cari olarak 52,177.6 milyon TL düzeyine çıkmıştır. 2022 yılına gelindiğinde dış borç stoku GSYİH’nın %102.0’si düzeyinde gerçekleşerek cari olarak 75,478.5 milyon TL seviyesine yükselmiştir (Tablo 9).

Tablo 9: Kamu Borç Stoku

KAMU BORÇ STOKU			
	2020	2021	2022
İç Borç Stoku¹			
Milyon TL	10,590.1	15,665.7	21,697.5
Milyon \$ ³	1,440.1	1,205.0	1,158.3
GSYİH' daki Payı (%)	49.4	51.9	29.3
Dış Borç Stoku²			
Milyon TL	29,097.2	52,177.6	75,478.5
Milyon \$ ³	3,956.8	4,013.4	4,029.4
GSYİH' daki Payı (%)	135.8	172.8	102.0
Toplam Borç Stoku			
Milyon TL	39,687.3	67,843.3	97,176.0
Milyon \$ ³	5,396.9	5,218.4	5,187.7
GSYİH' daki Payı (%)	185.2	224.7	131.3

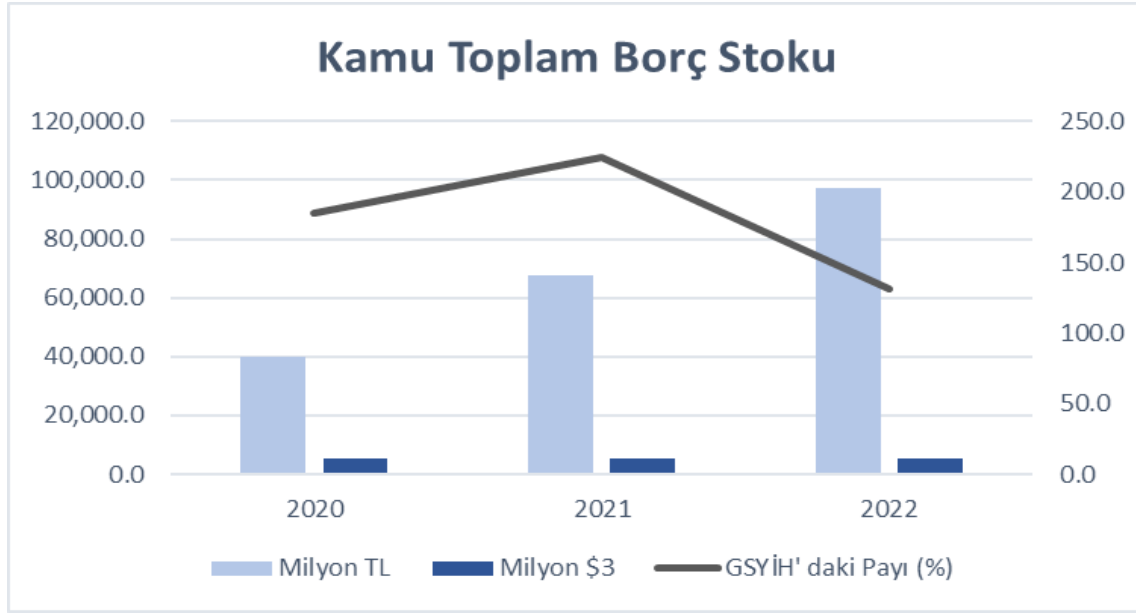
¹ Hazine ve diğer Kamu kurumlarının Merkez Bankası, Ticari Bankalar ve İhtiyat Sandığına olan borçlarını ifade eder. Bu borç toplamına belediyelerin sadece bankalara olan borçları dahil edilirken diğer kamu borçları dahil edilmemiştir.

² Hazinenin dış kaynaklı borcunu ifade eder.

³ 31 Aralık resmi döviz satış kurları kullanılmıştır.

Kaynak: KKTC Maliye Bakanlığı, Merkez Bankası, ve Devlet Planlama Örgütü.

Grafik 9: Kamu Toplam Borç Stoku

Kaynak: Devlet Planlama Örgütü

1.2.4.3. Devlet Bütçe Dengesi

Devlet bütçe hacmi 2020 yılında 8,696.2 milyon TL olarak gerçekleşirken, 2021 yılında 2020 yılına göre %19.4 oranında bir artışla 10,386.1 milyon TL olarak gerçekleşmiştir. 2022 yılında ise %100.2 artış göstererek 20,796.5 milyon TL olarak gerçekleşmiştir. Devlet bütçe hacmi 2020-2022 yılları arasında Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) içerisindeki payı 2020 yılında %40.6, 2021 yılında ise %34,4 seviyesine ve 2022 yılında ise bu oran %28,1 seviyelerine gerilemiştir (Tablo 10).

Bütçe yerel gelirleri içerisinde en önemli gelir kalemi olan vergi gelirleri, 2020 yılında reel olarak %18.0 oranında gerileme gösterirken, 2021 yılında %10.1'lik oranında gerileme göstermiştir. 2022 yılında ise 2021 yılına göre reel olarak vergi gelirlerinde %4.7 oranında artış görülmektedir. Vergi gelirlerinin alt kalemlerinden dolaysız vergiler 2020 yılında reel olarak %14.3 oranında reel olarak azalma gösterirken, 2021 yılında %16.8 oranında reel olarak azalma gözlemlenmiştir. 2022 yılında ise %8.1 oranında reel olarak gerileme yaşanmıştır. Dolaylı vergilerde ise reel olarak 2020 yılında %21.8 oranında gerileme gösterirken 2021 yılında reel olarak %2.9 oranında gerileme olmuş, 2022 yılında ise %16.5 oranında artış yaşanmıştır (Tablo 10).

Yerel gelirlerin içerisinde yer alan diğer gelirlerde, 2020 yılında ise diğer gelirler kaleminde %39.4 oranında reel azalma olmuştur. Buna rağmen, 2021 yılında ise diğer gelirler kaleminde

%18.0 oranında reel azalma olmuştur. 2022 yılında ise, diğer gelirler kaleminde reel olarak %24.6 oranında gerileme gözlemlenmiştir (Tablo 10).

Fon gelirlerinde 2020 yılında Fiyat İstikrar Fonu, ve Turizm Teşvik Fonu ve Tasarruf Mevduat Sigorta Fonu gelirleri kalemleri başta olmak üzere cari fiyatlarla %9.7 oranında yaşanan artış reel olarak da %8.1 oranında gerileme yaşanmasına neden olmuştur.

2021 yılında ise Fiyat İstikrar Fonu gelirleri kaleminde cari fiyatlarla %7.7 oranında yaşanan gerileme, reel olarak da %31.9 oranında gerileme yaşanmasına neden olmuştur. 2022 yılında ise Fon gelirleri kaleminde cari fiyatlarla %130.3 oranında yaşanan artış, reel olarak da %6.5 oranında artış yaşanmasına neden olmuştur.

Bütçe gelirleri içerisinde yer alan dış yardımlar, 2020 yılında, cari fiyatlarla 1,057.5 milyon TL ve toplam içinde 13.9'luk orana ve GSMH'nin %4.9'luk paya ulaşırken, 2021 yılında 1,348 milyon TL'sına toplam içinde %15.1'i seviyesine ve GSMH'nin %4.5i oranında gerçekleşti. 2022 yılında ise dış yardımlar, cari fiyatlarla 2,613.9 milyon TL ve toplam içinde 13.5'lik orana ve GSMH'nin %3.5'i oranında paya ulaşmıştır.

Toplam gelirler içerisindeki yerel gelirlerin oranı, 2020 yılında cari fiyatlarla %86.1 oranında olurken, 2021 yılında %84.9 oranında ve 2022 yılında ise %86.5 oranında gerçekleşmiştir.

Bütçe giderleri açısından gelişmelere bakıldığında zaman, 2020 yılında bir önceki yıla göre 8,696.2 milyon TL düzeyinde gerçekleşen bütçe giderleri cari fiyatlarla %13.1 oranında artış ve reel olarak %5.3 oranında gerileme göstermiştir. 2021 yılında 10,386 milyon TL düzeyinde gerçekleşen bütçe cari olarak %19.4 artış ve reel olarak %11.9'lük gerileme göstermiştir. 2022 yılında ise 20,796.5 milyon TL düzeyinde gerçekleşen bütçe cari olarak %100.2 artış ve reel olarak %7.4'lük gerileme göstermiştir.

Personel giderlerinin yıllar itibariyle bütçe giderleri içindeki payına bakıldığında zaman 2020 yılında %32.6 oranında paya sahip olurken, cari fiyatlarla %8.8 ve reel olarak %8.9 oranında gerilemiştir. 2021 yılında ise personel giderleri %31.8 oranında pay alırken personel giderleri cari fiyatlarla %16.3 oranında artış göstermesine karşılık reel olarak %14.2 oranında gerilemiştir. 2022 yılında ise personel giderleri %30.2 oranında pay alırken personel giderleri cari fiyatlarla %90.2 oranında artış göstermesine karşılık reel olarak %12.1 oranında gerileme göstermiştir.

2020 yılında bütçe giderlerinde, reel olarak personel giderleri %8.9 gerileme, diğer cari giderler %15.2 artış, transfer giderleri %5.6 gerileme, savunma giderleri %15.2 artış ve yatırım giderlerinde %21.1 oranında gerileme göstermiştir. 2021 yılında bütçe giderlerinde, reel olarak personel giderleri %14.2, diğer cari giderler %14.4, transfer giderleri %16.3, savunma giderleri %29.1 gerileme gerçekleşirken, yatırım giderlerinde %39.5 oranında artış gerçekleştiği görülmektedir. 2022 yılında bütçe giderlerinde, reel olarak personel giderleri %12.1, diğer cari giderler %14.8, savunma giderleri %18.1 ve yatırım giderlerinde %38.0 oranında gerileme gerçekleşmesine karşılık, transfer giderlerinde reel olarak %9.7 oranında artış olduğu görülmektedir.

Bütçe giderleri içinde gider kalemlerine bakıldığı zaman, transfer harcamalarının bütçe giderlerinin içindeki payı, 2020 yılında %41.8, 2021 yılında ise %39.7 oranında gerçekleşirken, 2022 yılındaki payı %47.1 seviyesine ulaşması sebebi ile bütçeye önemli bir yük oluşturmaya devam ettiği görülmektedir.

2020 yılında devlet bütçesi finansman ihtiyacı olarak 1,106.1 milyon TL olmasına karşılık TC kredileri olanaklarından 563.7 milyon TL düzeyinde kredi sağlanmış geriye kalan 542.5 milyon TL yerel kaynaklardan borçlanma ile finanse edilmiştir. 2021 yılında devlet bütçesi finansman ihtiyacı olarak 1,446.3 milyon TL olmasına karşılık TC kredileri olanaklarından 491.6 milyon TL düzeyinde kredi sağlanmış geriye kalan 954.7 milyon TL yerel kaynaklardan borçlanma ile finanse edilmiştir. 2022 yılında ise devlet bütçesi finansman ihtiyacı olarak 1,461.2 milyon TL olmasına karşılık TC kredileri olanaklarından 1,189.4 milyon TL düzeyinde kredi sağlanmış geriye kalan 271.8 milyon TL yerel kaynaklardan borçlanma ile finanse edilmiştir.

Yerel gelirlerin GSMH'ya oranı, 2020 yılında, reel olarak %19.8 azalarak %30.5 seviyesinde olmuştur. 2021 yılında ise, reel olarak %14.3 azalarak %25.1 seviyesinde inmiştir. 2022 yılında ise, reel olarak %1.8 artmasına karşılık Yerel gelirlerin GSMH'ya oranı %22.6 seviyesine inmiştir.

Dış yardımların GSMH'ya payı bakımından incelendiğinde, 2020 yılında %4.9 oranında gerçekleşirken, 2021 yılında %4.5 seviyesine ve 2021 yılında ise %3.5 seviyesine gerilemiştir.

Yerel gelirlerin önemli bir bölümünü oluşturan vergi gelirleri, ağırlıklı olarak dolaylı vergi gelirlerinden oluşturmaktadır. Bu gelirlerin GSMH'ya oranı, 2020 yılında %10.9 seviyesinde gerçekleşmiştir. 2021 yılında ise %10.2 düzeyine gerilemiştir. 2022 yılında ise %10.4 düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu gelişmeler sonucunda toplam vergi gelirlerinin GSMH'ya oranı,

2020 yılında %22.6, 2021 yılında ise %19.5 seviyesine gerilerken, 2022 yılında ise %18.0 seviyesine geridiği gözlemlenmiştir (Tablo 10).

Devlet bütçesi giderlerinin, GSMH içerisindeki payı, 2020 yılında %40.6 seviyesinde gerçekleşti, 2021 yılında bu oran %34.4 seviyesine gerilerken, 2022 yılında ise %28.1 seviyesine inmiştir (Tablo 10, grafik 10).

Bütçe giderleri alt kalemi olan cari giderlerde, bir önceki yıla göre reel olarak 2020 yılında %4.5 , 2021 yılında %14.2 ve 2022 yılında %12.7 gerileme göstermiştir.

Devlet yatırımlarının bütçe giderleri içerisindeki payı ise, 2020 yılında %8.2 düzeyinde gerçekleşmiştir. 2021 yılında ise %13.0 olarak gerçekleşmesine karşılık, 2022 yılında ise %8.7 seviyesinde olmuştur.

Yatırımların yıllar itibariyle GSMH içindeki paylarına bakıldığında 2020 yılında bu oran %3.3 düzeyinde gerçekleşmiştir. 2021 yılında ise 4.5 düzeyine yükselmiştir. 2022 yılında ise 2.5 düzeyine gerilemiştir.

2020 yılında ise bütçe gelirlerinde görülen %14.1 oranındaki reel gerileme ile bütçe giderlerindeki %5.3'lük reel gerileme ve Türkiye Cumhuriyeti'nden sağlanan GSMH'nin %2.6'sı oranındaki krediler sayesinde bütçe 2020 yılında GSMH'nin %2.5'i oranında iç borçlanma ihtiyacı göstermiştir.

2021 yılında ise bütçe gelirlerinde görülen %13.1 oranındaki reel gerileme ile bütçe giderlerindeki %11.9 reel gerileme ve Türkiye Cumhuriyeti'nden sağlanan GSMH'nin %1.6'sı oranındaki krediler sayesinde bütçe bu yılda ise GSMH'nin %3.2'si oranında iç borçlanma ihtiyacı göstermiştir.

2022 yılında ise bütçe gelirlerinde reel bir artış gözlemlenmezken, bütçe giderlerindeki %7.4 reel gerileme ve Türkiye Cumhuriyeti'nden sağlanan GSMH'nin %3.5'i oranındaki krediler sayesinde bütçe GSMH'nin %2.0'si oranında iç borçlanma ihtiyacı göstermiştir.

4.2. Diğer Yatırımlar	-73.4	445.7	-38.9	0.7	2.9	0.7
III.BÜTÇE DENGESİ	286.9	30.8	1.0	-5.2	-4.8	-2.0
IV. AVANSLAR	0.0
IIV.FİNANSMAN DENGESİ	286.9	30.8	1.0	-5.2	-4.8	-2.0
IV. FİNANSMAN	286.9	30.8	1.0	5.2	4.8	2.0
1.Türkiye Cumhuriyeti Kredileri	..	-12.8	142.0	2.6	1.6	1.6
2. Diğer	89.7	76.0	-71.5	2.5	3.2	0.4

Kaynak: Devlet Planlama Örgütü

Grafik 10: Yıllar İtibariyle Devlet Bütçe Dengesi Ana Kalemlerinin GSMH İçindeki Yüzde Payları

Kaynak: Devlet Planlama Örgütü

1.2.5. Ödemeler Dengesi

1.2.5.1. Cari İşlemler

1.2.5.1.1. Dış Ticaret

2020 yılında 110.6 milyon ABD Doları olan ihracat rakamı, 2021 yılında %35.7 oranında artarak 150.1 milyon ABD Doları'na yükselmiştir, 2022 yılında ise bir önceki yıla göre %3.7 azalarak 144.7 milyon ABD Doları'na gerilemiştir.

2020 yılında 1,330.3 milyon ABD Doları olan ithalat rakamı ise 2021 yılında %19,2 artarak 1,585.7 milyon ABD Dolarına, 2022 yılında %43,7 oranında yine artış göstererek 2,279.3 milyon ABD Doları seviyesine yükselmiştir. (Tablo 10).

Bu gelişmeler sonucunda 2022 yılında dış ticaret açığının 2,134.6 milyon ABD Doları, dış ticaret hacminin ise 2,424 milyon ABD Doları olduğu görülmektedir. 2022 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı ise %6.3 olarak gerçekleşmiştir.

1.2.5.1.2. Hizmetler Gelir/Gider İşlemler

Hizmet dengesi içerisinde yer alan Hizmet geliri kalemi, 2019 yılında 1949.9 milyon ABD Doları olarak gerçekleştikten sonra, 2020 yılında salgının yarattığı sorunların özellikle turizm sektörüne olumsuz etkisi nedeniyle sadece 686 milyon ABD Doları seviyesine gerilemiştir. 2021 yılında ise açılmanın etkisi ile 1083.4 milyon ABD Dolarına ulaşmıştır. 2022 yılı ise geçmiş yıllara göre çok büyük bir gelişme göstererek 2069.7 milyon ABD Doları seviyelerine kadar ulaşmıştır.

Hizmet gideri kaleminde ise 2019 yılında 369.7 milyon ABD Doları olarak gerçekleştikten sonra, 2020 yılında salgın sebebi ile 159.5 milyon ABD Doları seviyesinde gerçekleşmiştir. 2021 yılında ise açılmanın etkisi bu kalemden pek etkili olmamış ve 176.1 milyon ABD Dolarına ulaşmıştır. 2022 yılı ise geçmiş yıllara göre bir gelişme göstererek 307.5 milyon ABD Doları seviyesine gelmiştir.

Bu gelişmeler sonucunda Mal ve Hizmet dengesi 2019 yılında 67.1 milyon ABD Doları olmuştur. Bu denge 2020 yılında -693.06 milyon ABD Doları, 2021 yılında -528.29 milyon ABD Doları, 2022 yılında ise -372.40 milyon ABD Doları açık vererek gerçekleşmiştir.

1.2.5.1.3. Cari İşlemler Dengesi

Mal ve Hizmetler Dengesinde gerçekleşen gelişmeler sonucunda Cari İşlemler hesabı 2020 yılında -296.4 milyon ABD Doları, 2021 yılında -82.8 milyon ABD Doları açık vermiştir, 2022 yılında ise artıya geçerek, 102.9 milyon ABD Doları olarak gerçekleşmiştir. (Tablo 11)

Tablo 11: Ödemeler Dengesi (Milyon ABD Doları)

	2020	2021	2022
A- CARİ İŞLEMLER HESABI	-296,41	-82,78	102,93
1 İhracat*	110,67	150,12	144,71
2 İthalat*	1.330,27	1.585,74	2.279,33
Mal Dengesi	-1.219,60	-1.435,62	-2.134,63
3 Hizmet Gelirleri	686,00	1.083,41	2.069,69
4 Hizmet Giderleri	159,47	176,09	307,47
Mal ve Hizmet Dengesi	-693,06	-528,29	-372,40
5 Birincil Yatırım Kaynaklı Gelirler	179,72	182,76	219,94
6 Birincil Yatırım Kaynaklı Giderler	61,91	68,16	77,01
Mal, Hizmet ve Birincil Gelir Dengesi	-575,25	-413,69	-229,47
7 İkincil Yatırım Kaynaklı Gelirler	278,84	330,91	332,41
B. SERMAYE HESABI	-6,79	-15,90	-0,29
C. FİNANS HESABI	-424,71	-233,00	-343,01
8 Doğrudan Yatırımlar: Net Varlık Edinimi	0,00	0,00	0,00
9 Doğrudan Yatırımlar: Net Yükümlülük Oluşumu	189,65	99,96	418,53
10 Portföy Yatırımları: Net Varlık Edinimi	12,68	42,65	103,01
11 Portföy Yatırımları: Net Yükümlülük Oluşumu	0,00	0,00	0,00
12 Diğer Yatırımlar: Net Varlık Edinimi	-144,52	-118,28	77,49
12.1. Efektif ve Mevduatlar	-161,68	-98,59	67,98
12.2. Krediler	17,15	-19,69	9,51
13 Diğer Yatırımlar: Net Yükümlülük Oluşumu	103,22	57,41	104,99
13.1. Efektif ve Mevduatlar	13,10	10,78	3,38
13.2. Krediler	90,11	46,63	101,61
Cari, Sermaye ve Finans Hesapları	121,51	134,32	445,65
D. NET HATA VE NOKSAN	-51,30	-170,08	93,35
GENEL DENGE	-70,21	35,76	-539,01
E. REZERV VARLIKLAR	70,21	-35,76	539,01

Kaynak: KKTC Merkez Bankası ve KKTC İstatistik Kurumu, *: Yeşil Hat Tüzüğü Kapsamında yapılan ticaret dahil rakamlar

1.2.5.2. Sermaye Hesabı

2020 yılında -6.8 milyon ABD Doları olarak gerçekleşen Sermaye Hesabı, 2021 yılında -15.9 milyon ABD Doları olmuştur. 2022 yılında ise azalarak -0.3 milyon ABD Dolarına düşmüştür.

1.2.5.2.1 Doğrudan Yatırımlar

KKTC'nin doğrudan yatırımlar: net varlık edinimi 2020, 2021 ve 2022 yıllarında 0.00 milyon ABD doları olarak herhangi bir değişim gerçekleşmemiştir.

KKTC'nin doğrudan yatırımlar: net yükümlülük oluşumu ise 2019 yılında 190.44 milyon ABD doları iken, 2020 yılında 189.65 milyon ABD dolarına düşmüştür. Bu, doğrudan yatırımlar: net yükümlülük oluşumunda 0.79 milyon ABD doları azalma anlamına gelmektedir. 2021 yılı ise 99.96 milyon ABD dolarına düşmüştür. 2022 yılında ise 418.3 milyon ABD Dolarına ulaşarak ciddi artış göstermiştir.

Bu verilere göre KKTC'nin doğrudan yatırımları net varlık edinimi sabit kalmış ancak doğrudan yatırımlar başlığı altında yer alan net yükümlülük oluşumu 2019 ve 2020 yıllarına göre 2021 yılında azalırken 2022 yılında artış göstermiştir.

1.2.5.2.2 Portföy ve Diğer Yatırımlar

KKTC'nin portföy yatırımları başlığı incelendiğinde net varlık edinimi 2019 yılında -4.59 milyon ABD doları iken, 2020 yılında 12.68 milyon ABD dolarına yükselmiştir. Bu, portföy yatırımlarında net varlık ediniminde 17.27 milyon ABD doları artış anlamına gelmektedir. 2020 yılı sonrası 2021 yılında bu rakam 42.65 milyon ABD dolarına yükselmiştir. 2022 yılı ise görece iyi geçmiş ve 103.0 milyon ABD Dolarına yükselmiştir.

KKTC'nin portföy yatırımları net yükümlülük oluşumu ise 2019-2022 yılları aralığında 0.00 milyon ABD doları olarak sabit kalmıştır.

KKTC'nin diğer yatırımlarına bakıldığında net varlık edinimi 2019 yılında -31.11 milyon ABD doları iken, 2020 yılında -144.52 milyon ABD dolarına düşmüştür. Bu, diğer yatırımlar altında net varlık ediniminde 113.41 milyon ABD doları azalma anlamına gelmektedir. 2021 yılında ise -118.28 milyon ABD dolarına yükselmiştir. 2022 yılında ise artıya geçerek 77.5 milyon ABD Doları seviyesine çıkmıştır.

KKTC'nin "Diğer yatırımlar net yükümlülük" oluşumu ise 2019 yılında -38.26 milyon ABD doları iken, 2020 yılında 103.22 milyon ABD dolarına yükselmiştir. Bu, "diğer yatırımlar: net yükümlülük" oluşumunda 141.48 milyon ABD doları artış anlamına gelmektedir. 2021 yılı ise 57.41 milyon ABD dolarına düşmüştür. 2022 yılında ise bu kalemden de artış yaşanmış ve 105 milyon ABD Doları seviyelerine ulaşmıştır.

Bu verilere göre, KKTC'nin "portföy yatırımları: net varlık edinimi" artmış ancak "diğer yatırımlar: net varlık edinimi" 2022 yılı hariç genel olarak azalmıştır.

1.2.5.2.3 Net Hata ve Noksan

KKTC'nin "net hata ve noksan" kalemi 2020 yılında -51.3 milyon ABD dolarına düşmüştür. 2021 yılı rakamı ise -170.1 milyon ABD dolarına düşerken, 2022 yılında ise artıya geçerek 93.4 milyon ABD Dolarına çıkmıştır.

KKTC'nin genel dengesi ise 2019 yılında -161.79 milyon ABD doları iken, 2020 yılında -70.21 milyon ABD dolarına yükselmiştir. Bu, genel dengede 91.58 milyon ABD doları artış anlamına gelmektedir. 2021 ve 2022 yılları arasında ise sırası ile önce 35.76 milyon ABD dolarına yükselmiş ardından -539 milyon ABD Doları olmuştur.

1.2.5.2.4 Rezerv Varlıklar

KKTC'nin rezerv varlıkları 2019 yılında 161.79 milyon ABD doları iken, 2020 yılında 70.21 milyon ABD dolarına düşmüştür. Bu, rezerv varlıklarında 91.58 milyon ABD doları azalma anlamına gelmektedir. 2021 yılı rakamı ise -35.76 milyon ABD dolarına düşmüştür. Rezerv varlıklar 2022 yılında ise 539.01 milyon ABD Doları olarak gerçekleşmiştir.

KKTC ekonomisi 2020 yılında Covid-19 salgını nedeni ile bazı zorluklarla karşılaşmıştır. Mal ve hizmet dengesi, hizmet gelirleri ve giderleri önemli ölçüde azalmıştır. Ancak, doğrudan yatırımlar: net yükümlülük oluşumu ve portföy yatırımları: net varlık edinimi artmıştır. Rezerv varlıkları ise azalma gösterirken 2022 yılında toparlanmıştır.

1.2.6. Enflasyon

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ekonomisi ithalat ve döviz ağırlıklı bir yapıya ve piyasaya sahip olduğundan özellikle döviz kurları ve dünya petrol fiyatlarında oluşabilecek dalgalanmalar tüketici enflasyon rakamları (Tüketici Fiyatları Endeksi'nin değişimi) üzerinde önemli bir rol oynamaktadır.

2020 yılı içinde yaşanan Covid-19 salgını sürecine bağlı olarak TÜFE 2019 yılına göre hafif bir artış ile yıllık %15.03 artış ile gerçekleşmiştir. En çok artış gösteren ana harcama grubu Mobilya, Ev aletleri ve Ev Bakım Hizmetleri %26.66 ile olurken, Brent petrolün ABD doları cinsinden fiyatında yaşanan ciddi düşüşe rağmen (%53.2) Ulaştırma grubunda %21.68 ile olmuştur. Sağlık grubu ise %20.57 ile üçüncü en yüksek değişim yaşanan ana harcama grubu olmuştur. 2015=100 temel yılı TÜFE'de En Ağırlıklı 40 Maddenin Tüketim Ağırlıklı Ortalama Fiyatlarındaki değişimde ise Aralık 2019-Aralık 2020 arası en yüksek artış %50.43 ile

“Otomobil (G MARKA-Benzinli)”de yaşanırken yine aynı dönem aralığında fiyatı değişmeyenler Elektrik faturası ve Cep telefonu görüşme ücretleri olmuştur.

2021 yılında ülkemizi en çok etkileyebilecek değişkenlerden olan en büyük değişim Dünya Brent petrol fiyatlarında yaşanmıştır. Bir önceki yıl ortalama ABD Dolar cinsi fiyatına göre 2021 yılı ortalama Brent petrol fiyatı %68.87 artmıştır. Türk lirası ise yıllık ortalama olarak ABD dolarına karşı %26.77, Euro’ya karşı %30.41 değer kaybederken İngiliz sterlinin ABD dolarına karşı yıllık ortalama %7 değer kazanması neticesinde sterlin 2021 yılında Türk lirasına karşı %35.30 değer kazanmıştır.

2021 yılına ait yıllık genel enflasyon oranı yıl sonu itibari ile %46.1’e ulaşmıştır. En çok yıllık artış %77.65 ile enerji fiyatlarındaki değişim nedeni ile “Ulaştırma” ana grubunda meydana gelirken, onu %58.21 ile “Gıda ve Alkolsüz içecekler” grubu takip etmiştir. Döviz kurlarındaki artış nedeni ile Enflasyon sepetini oluşturan 12 ana mal ve hizmet tüketim gruplarının tümünde endeks değerleri artmıştır.

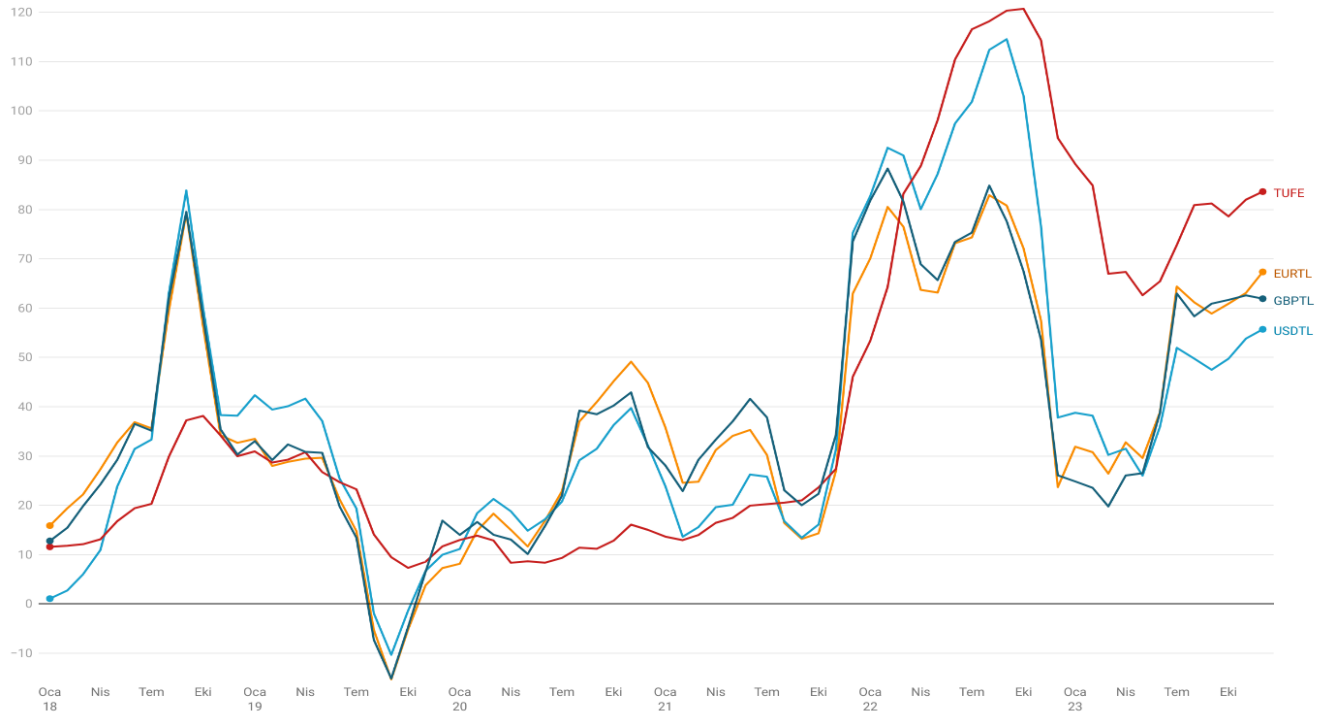
Harcama gruplarında en çok artışın yaşandığı grup olan “Ulaştırma” grubunda dikkati çeken tüketim kalemi ise Brent petrol fiyatında yaşanan ciddi artış neticesinde akaryakıt olmuştur. Döviz kurlarındaki yaşanan yükseliş eşgüdümü ile iç piyasada satılan akaryakıt fiyatlarında Euro dizelde %96.65, 95 Oktan benzinde ise %87.44 yıllık artışa neden olmuştur. En çok artış gösteren üçüncü ana mal ve hizmet tüketim grubu olan lokanta ve oteller ise döviz kurlarındaki ve gıda grubundaki artışa bağlı olarak yıllık %56.90 artış görülmüştür. Euro döviz kurunun enflasyon üzerindeki güçlü etkisinin daha önceki yıllarda olduğu gibi yıl boyunca Euro’nun ABD doları karşısında güçlenmesi neticesinde (%3.6 artış) Euro/TL döviz kuru, enflasyondaki artışın açıklanmasında yardımcı olacaktır.

Tablo 12: Gerçekleşen Tüketici Fiyatları Endeks Değişimleri

	Bir Önceki Yılın Aralık Ayına Göre Değişim (%)	İlk 6 Aylık Değişim(%)
2018	30.0	12.1
2019	11.7	7.6
2020	15.0	4.4
2021	46.1	19.9

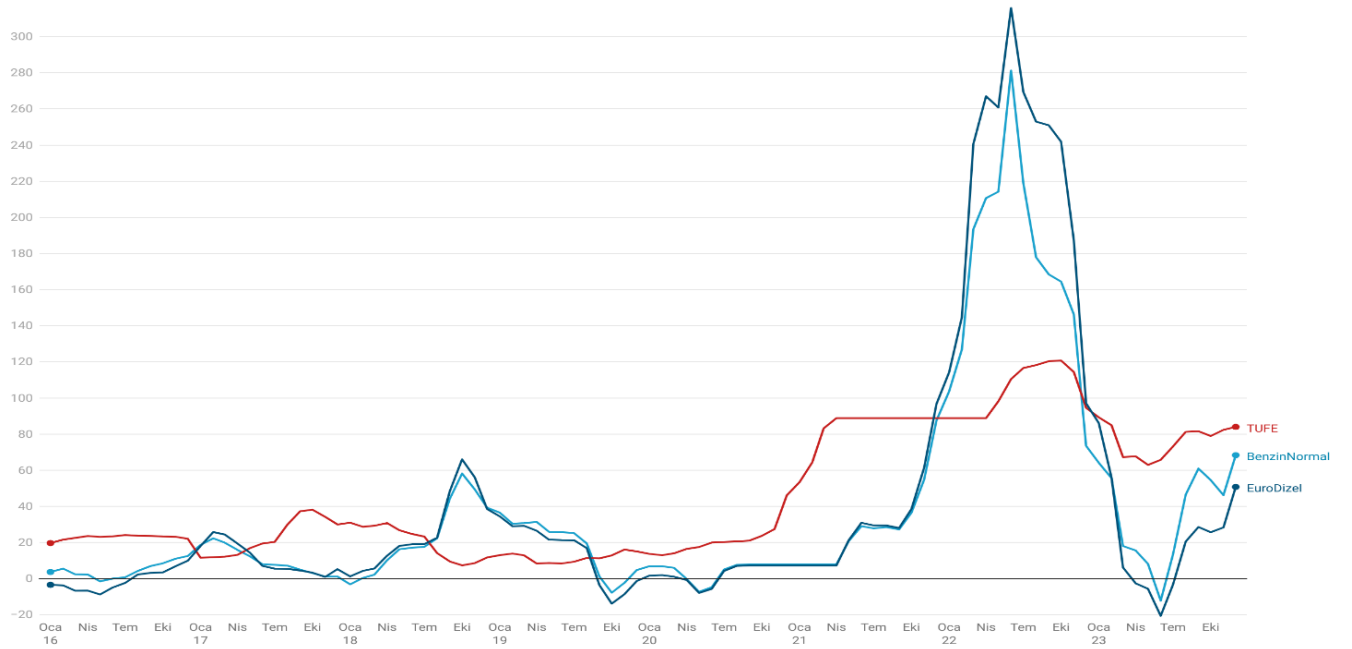
Kaynak: KKTC İstatistik Kurumu

Grafik 11: KKTC Tüfe ve Döviz Kurları Yıllık Değişimi

Kaynak: KKTC İstatistik Kurumu

Grafik 12: KKTC Tüfe ve Akaryakıt Yıllık Değişimi

Kaynak: KKTC İstatistik Kurumu

1.2.7. Bankacılık

Bankacılık sektöründe 2 kamu bankası, 14 özel sermayeli banka ve 5 şube bankası olmak üzere toplam 21 banka faaliyet göstermektedir. Aralık 2021 – Aralık 2022 döneminde bankacılık sektöründe çalışan personel sayısı 3,099'dan 3,145'e , aynı dönemde banka şube sayısı 215'den 217'ye yükselmiştir.

KKTC Merkez Bankası verilerine göre bankacılık sektörü konsolide bilançosu 2020 yılında 2019 yılına göre %24.18 oranında büyüyerek 50,601.3 milyon TL'ye ulaşmıştır. 2021 yılı sonunda %57.39 oranında genişleyerek 79,643.0 milyon TL'ye ulaşan bankacılık sektörü konsolide bilançosu, 2022 yılında %57.37 oranında büyümeyle, 125,331.6 milyon TL'ye ulaşmıştır. 2021 ve 2022 yıllarında gözlemlenen yüksek oranlı genişlemenin temel sebebi döviz kurlarında yaşanan artıştır.

Sektörün performans rasyolarından risklere karşı bir güven göstergesi kabul edilen Sermaye Yeterliliği Standart Rasyosu' nun (SYSR) önceki yıllarda olduğu gibi 2020-2022 döneminde de %10 olan yasal oranın üzerinde seyretmeye devam ettiği görülmektedir. 2020 yılı sonunda %15.91 olan SYSR, Aralık 2021 döneminde 0.75 puan artarak %16.66'ya yükselmiştir. SYSR 2022'de ise 1,33 puan azalarak %15.33 seviyesine gerilemiştir. Brüt kredilerin aktifler içerisindeki payı 2020'de %55.32'den %56.83'ye yükselirken, 2021 yılında %52.74, 2022 yılında ise %45.15 seviyesine gerilemiştir. Mevduatın krediye dönüşüm oranını gösteren kredi/mevduat oranı 2020 yılında %68.82, 2021 yılında %63.47, 2022 yılında ise %54.24 seviyesinde gerçekleşmiştir. Tahsili gecikmiş alacakların brüt krediler içindeki payı 2022 yıl sonunda %4.66'dır.

1.2.7.1. Banka Mevduatları

Sektörün temel fon kaynağı konumunda olan toplam mevduatlar 2020 yılında %27.3 büyüme oranı ile 32,837.3 milyon TL'den 41,787.6 milyon TL'ye ulaşmıştır. 2021 yılında ise toplam mevduatlar kurlardaki artışın da etkisiyle %58.4 oranında artışla 66,179.1 milyon TL'ye ulaşmıştır. 2022 yılında toplam mevduatlar %57.6 oranında artışla 104,324.5 milyon TL'ye ulaşmıştır. 2020-2022 yılları incelendiğinde toplam mevduatlardaki oransal olarak en yüksek artışın %58.4 ile 2021 yılında, en düşük artışın ise %27.3 ile 2020 yılında gerçekleştiği görülmektedir. 2022 yılı sonunda toplam mevduatın %19.9'u Türk Lirası, %80.1'i döviz mevduatlarından oluşmaktadır.

1.2.7.1.1. Türk Lirası Mevduat Gelişmeleri

Türk Lirası mevduatlar 2020 yılında bir önceki yıla göre %11.6 oranında artarak 13,014.4 milyon TL'den 14,517.6 milyon TL'ye ulaşmış, 2021 yılında ise bir önceki yıla göre %5.5 oranında artarak 15,308.9 milyon TL'ye ulaşmıştır. 2022 yılında 20,751.9 milyon TL'ye ulaşan Türk Lirası mevduatlar %35.6 oranında artış göstermiştir. 2020-2021 döneminde Türk Lirası mevduatlar içerisinde, vadesiz mevduatlar %11.3 azalırken, vadeli mevduatlar %9.6 oranında artış göstermiştir. 2021-2022 döneminde ise Türk Lirası mevduatlar içerisinde vadesiz mevduatlar %125.8, vadeli mevduatlar %17.7 oranında artış göstermiştir. 2022 yıl sonu itibari ile Türk Lirası mevduatın %27.6'lık oranı vadesiz, %72.4'lük oranı ise vadeli mevduatta toplanmıştır.

1.2.7.1.2. Döviz Mevduat Gelişmeleri

Toplam döviz mevduatları, 2020 yılında bir önceki yıla göre %37.6 oranında artarak cari fiyatlarla 27,270.0 milyon TL'ye ulaşmıştır. 2021 sonunda döviz kurlarında yaşanan artışın etkisiyle 2020 yılının oldukça üzerinde bir oranda genişleyen döviz mevduat hacmi, %86.5'lik artışla 50,870.2 milyon TL'ye ulaşmıştır. 2022 yılında döviz mevduat hacmi %64.3'lük artışla 83,572.5 milyon TL'ye ulaşmıştır. 2020 yılında vadesiz döviz mevduatları %73.9, vadeli döviz mevduatları %31.5, 2021 yılında vadesiz döviz mevduatları %112.3, vadeli döviz mevduatları %80.9 oranında genişlemiştir. 2022 yılında ise vadesiz döviz mevduatları %122.1, vadeli döviz mevduatları %49.4 oranında artış göstermiştir.

Tablo 13: Mevduat Gelişmeleri

MEVDUAT GELİŞMELERİ						
	2020	2021	2022	2020	2021	2022
	Milyon TL			Mevduat Türleri İçindeki Pay (%)		
1. TL Mevduat	14,517.6	15,308.9	20,751.9	100.0	100.0	100.0
1.1. Vadesiz	2,855.1	2,532.0	5,717.7	19.7	16.5	27.6
1.2. Vadeli	11,662.5	12,777.0	15,034.2	80.3	83.5	72.4
2. Döviz Mevduat	27,270.0	50,870.2	83,572.6	100.0	100.0	100.0
2.1. Vadesiz	4,905.0	10,414.2	23,132.9	18.0	20.5	27.7
2.2. Vadeli	22,365.0	40,456.0	60,439.6	82.0	79.5	72.3
Toplam Mevduat	41,787.6	66,179.1	104,324.5	-	-	-
	2020	2021	2022	2020	2021	2022
	Değişim (%)			Toplam Mevduat İçindeki Pay (%)		
1. TL Mevduat	11.6	5.5	35.6	34.7	23.1	19.9
1.1. Vadesiz	51.3	-11.3	125.8	6.8	3.8	5.5
1.2. Vadeli	4.8	9.6	17.7	27.9	19.3	14.4
2. Döviz Mevduat	37.6	86.5	64.3	65.3	76.9	80.1
2.1. Vadesiz	73.9	112.3	122.1	11.7	15.7	22.2
2.2. Vadeli	31.5	80.9	49.4	53.5	61.1	57.9
Toplam Mevduat	27.3	58.4	57.6	100.0	100.0	100.0

Kaynak: KKTC Merkez Bankası

1.2.7.2. Krediler

Bankacılık sektörü aktif toplamı içerisinde en büyük pay brüt kredilere aittir. 2020 yıl sonunda toplam aktifler içerisinde brüt kredilerin payı %56.8 iken 2021 yıl sonunda bu oran %52.7'ye, 2022 yıl sonunda %45.2'ye gerilemiştir. 2020 yılında %27.4 oranında büyüyerek 28,758.3 milyon TL'ye ulaşan brüt krediler 2021 yılında %46.1' lik büyümeyle 42,006.0 milyon TL'ye ulaşmıştır. 2022 yılsonunda 56,587.2 milyon TL'ye ulaşan krediler, 2022 yılı içerisinde %34.7 büyüme göstermiştir.

Kredilerin sektörel dağılımı incelendiğinde en büyük payın önceki yıllarda olduğu gibi 2021 yılında da şahsi ve mesleki borçlar kalemine ait olduğu görülmektedir. 2022 yılında şahsi ve mesleki borçların toplam krediler içindeki payı %27.9'dur. Şahsi ve mesleki borçlar kalemini

sırasıyla ticaret sektörüne ait krediler ve kamu kurum ve kuruluşlarına ait krediler takip etmektedir.

Tablo 14: Banka Kredilerinin Sektörel Dağılımı

BANKA KREDİLERİNİN SEKTÖREL DAĞILIMI									
Sektörler	Krediler (Milyon TL)			Değişim (%)			Toplam Krediler İçindeki Pay (%)		
	2020	2021	2022	2020	2021	2022	2020	2021	2022
1. Kamu Kurum ve Kuruluşları	5,392.2	7,447.7	9,741.1	15.6	38.1	30.8	18.7	17.7	17.2
2. Tarım	590.5	523.8	705.6	30.9	-11.3	34.7	2.1	1.2	1.2
3. Sanayi	1,946.4	3,214.9	4,214.2	131.3	65.2	31.1	6.8	7.7	7.4
4. Nakliye ve Ulaşım	605.4	714.6	1,026.8	71.6	18.0	43.7	2.1	1.7	1.8
5. Yurtiçi ve Yurtdışı Ticaret	5,181.2	8,942.3	12,244.8	-2.0	72.6	36.9	18.0	21.3	21.6
6. Bina ve İnşaat	5,026.5	7,122.8	8,636.9	33.2	41.7	21.3	17.5	17.0	15.3
7. Turizm	1,891.5	2,742.3	4,254.4	103.6	45.0	55.1	6.6	6.5	7.5
8. Şahsi ve Mesleki Borçlar	8,124.5	11,297.7	15,763.4	29.5	39.1	39.5	28.3	26.9	27.9
Toplam	28,758.3	42,006.0	56,587.2	27.4	46.1	34.7	100.00	100.00	100.00

Kaynak: KKTC Merkez Bankası

1.2.8. İstihdam

Hanehalkı İşgücü Anketi sonuçlarına göre 2022 yılında ülkemizde 15 ve daha yukarı yaştaki kurumsal olmayan sivil nüfus (çalışma çağındaki nüfus) 301,137 kişi olarak saptanırken, istihdam edilen kişi sayısı 138,609 olarak saptanmıştır. 2021 yılında istihdam edilen nüfusun çalışma çağındaki nüfusa oranı %40.4 olarak gerçekleşirken bu oran 2022 yılında %46.0 olmuştur. 2020-2022 döneminde çalışma çağındaki nüfus artarken, işsizlik oranı da %10.1'den %6.3'e gerilemiştir. Aynı dönemde 15-24 yaş grubundaki genç nüfustaki işsizlik oranı

%29.3'ten %19.2'ye gerilemiştir (Tablo 15). Genç işsizlik oranının genel işsizlik oranının üzerinde artış göstermesi olumsuz bir durumdur. Genç Nüfusta İşsizlik oranının gerilemesi konusunda, genç nüfus istihdamını teşvik etmeye yönelik uygulanmakta olan tedbirlerin daha da artırılması gerektiği ortaya çıkmaktadır.

Tablo 15: Hane Halkı İşgücü Anketlerine Göre Temel Göstergeler (2020-2022)

	2020			2021			2022		
	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam
15 ve Daha Yukarı Yaştaki Kurumsal Olmayan Sivil Nüfus	134,967	154,380	289,348	144,309	167,170	311,479	140,052	161,085	301,137
İşgücü	51,168	96,667	147,835	49,285	87,100	136,385	51,663	96,286	147,949
İstihdam	44,930	87,955	132,885	43,841	81,898	125,739	47,231	91,378	138,609
İşsiz Sayısı	6,238	8,712	14,950	5,444	5,202	10,646	4,432	4,908	9,340
İşgücüne Katılma oranı (%)	37.9	62.6	51.1	34.2	52.1	43.8	36.9	59.8	49.1
İstihdam Oranı (%)	33.3	57.0	45.9	30.4	49,0	40.4	33.7	56.7	46.0
İşsizlik Oranı (%)	12.2	9.0	10.1	11.0	6.0	7.8	8.6	5.1	6.3
Genç Nüfusta İşsizlik Oranı ¹ (%)	34.8	25.6	29.3	26.5	17.7	21.4	21.3	17.2	19.2

¹15-24 yaş grubunda olanlar.

Kaynak: İstatistik Kurumu Hane Halkı İşgücü Anketi sonuçları

2. TEMEL AMAÇ

Orta Vadeli Program (2024-2026), Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin refah seviyesinin artırılması doğrultusunda istikrarlı, sürdürülebilir, rekabet edebilir ve tüm kesimleri kapsayıcı bir ekonomik büyümeyi tesis edecek makroekonomik politika önceliklerini ortaya koymaktadır. Bu çerçevede, ilgili tüm kesimlerle istişare içinde hazırlanan OVP'nin, yeni dönemde istihdamı artırmak ve gelir dağılımını iyileştirmek, sağlanan mali disiplini sürdürülebilir kılmak, yurt içi tasarrufları artırmak ve yatırım ortamının iyileştirilmesi yönünde önemli katkı koymasını amaçlanmaktadır.

OVP döneminde; yatırım ortamını iyileştirecek makroekonomik politikalar desteklenerek, ekonominin öncü sektörleri olan turizm ile yükseköğretim ve bu sektörlerle girdi sağlayacak olan tarım, tarımsal sanayi, imalat sanayi ve bilişim sektörleri desteklenecek ve ihracat odaklı üretime ağırlık verilecektir. Ayrıca, ekonomide kayıt dışılığın azaltılması, finansal sistemin geliştirilmesi, enerji altyapısının geliştirilmesi ve Ar-Ge çalışmalarının yaygınlaştırılması alanlarında yapısal dönüşümlere imkan verecek politikalar belirlenmesi yanında sektörel ilke ve politikalara yönelik programlar hazırlanarak etkin bir şekilde uygulanması hedeflenmiştir.

Program süresince, iklim değişikliğinin çevresel, sosyal ve ekonomik alandaki çok yönlü etkileri dikkate alınarak ve kalkınma öncelikleri çerçevesinde ekonominin her alanında ve tüm sektörlerde yeşil ve dijital dönüşümün getirdiği fırsatlara özel önem verilecektir.

Kamu sektöründe verimliliğin artırılması için başlatılan, dijital dönüşümün kamudaki yansımaları e-Devlet'tir. Kamu hizmetlerinin dijital ortama taşınması gerek kamu kurumları arasındaki iletişim ve iş birliğinin artırılması, gerek verilen hizmetin daha hızlı, kaliteli ve güvenilir olması açısından çok önemlidir. Bu kapsamda devlet kurumlarında halihazırda birçok hizmet dijital ortamda verilmeye başlanmıştır. Program dönemi içerisinde tüm kamu kurumları dijital ortamda verdiği hizmetlerin sayısını artırmaya ve otomasyonunu geliştirmeye yönelik çalışmalarına hız verecektir.

Ülkemizin deprem kuşağında bulunması ve olası bir felaket yaşanması durumunda en az hasar ile geçirebilmesi için afet risklerinin azaltılmasına öncelik veren politikalar hazırlanarak çalışmalar yapılacak ve Kentsel dönüşüm ve Yerinde dönüşüm için mevzuat çalışmaları tamamlanarak hızla uygulamaya geçirilmesi sağlanacaktır.

Ayrıca, yurt içi tasarrufların artırılması, kaynak dağılımında etkinliğin sağlanması, sermaye piyasasının yeniden canlandırılması yoluyla finansmana erişimin kolaylaştırılması, finansal okuryazarlığın yaygınlaştırılması suretiyle piyasa ekonomisiyle uyumlu şekilde finansal istikrarın desteklenmesi amaçlanmaktadır.

3. MAKROEKONOMİK POLİTİKA VE HEDEFLER

3.1. Program Dönemi Hedef ve Göstergeleri

Programın makroekonomik çerçevesi; program dönemi içerisinde, ekonomik büyümenin dengeli bir şekilde artmaya devam edeceği ve petrol fiyatları ile döviz kurlarının dengeli bir seyir izleyeceği teknik varsayımı dikkate alınarak oluşturulmuştur.

3.1.1. Büyüme ve İstihdam

KKTC ekonomisinin 2023 yılında %9.6 reel büyüme kaydedeceği tahmin edilmektedir. 2024 yılında %5, 2025 yılında %6 ve 2026 yılında da %7 oranında büyüme hedefi öngörülmüştür.

Bu büyüme oranlarıyla, GSYİH'nın 2024-2026 yılları arasında cari fiyatlarla sırasıyla, 218,022 milyon TL, 292,346 milyon TL ve 351,912 milyon TL olması, kişi başına düşen milli gelirin ise yine sırasıyla 19,010.6 ABD Doları, 19,467.3 ABD Doları ve 19,388.1 ABD Doları olarak gerçekleşeceği hedef edilmektedir.

Ekonominin büyümesinde en önemli etkenlerden biri de toplam kaynakların yatırıma dönüşme oranıdır. Bu çerçevede, büyüme hedeflerine ulaşmak için 2023 yılında GSMH'nın %18.5 olarak tahmin edilen toplam yatırımların program dönemi boyunca; 2024 yılında %20.5, 2025 yılında %16.5 ve 2026 yılında %17.4 olarak gerçekleşmesi hedeflenmektedir.

İstihdamdaki gelişmeleri incelediğimizde; 2022 yılında 138,609 kişi istihdam olanaklarından yararlanırken, program dönemi sonunda bu sayının 165,000 kişiye ulaşması, iş gücüne katılım oranının %53.2, işsizlik oranının ise %6 düzeyinde gerçekleşmesi hedeflenmektedir.

3.1.2. Ödemeler Dengesi

KKTC ekonomisinin ithalata olan yüksek bağımlı yapısı yaşanan salgın, uluslararası alanda karşılıklıklar, bunlara bağlı olarak enerji piyasasındaki dalgalanmalar neticesinde kendisini ithalat rakamlarında göstermiştir. 2022 yılında 144.71 Milyon ABD doları olarak gerçekleşen ihracatın, 2023 yılında 175.64 Milyon ABD doları, 2024 yılında 184.42 Milyon ABD doları, 2025 yılında 195.49 Milyon ABD doları, 2026 yılında 208.19 Milyon ABD doları olarak gerçekleşmesi hedeflenmektedir. 2022 yılında 2279.33 Milyon ABD doları olan ithalatın ise 2023 yılında 2795.18 Milyon ABD doları, 2024 yılında 2829.08 Milyon ABD doları, 2025 yılında 2998.82 Milyon ABD doları, 2026 yılında 3193.74 Milyon ABD doları olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. Program dönemi sonunda Mal Dengesinin -2985.55 Milyon ABD doları olması öngörülmektedir.

2023 yılı sonunda cari işlemler dengesinin GSYİH'a oranının %2.3 olarak gerçekleşmesi beklenirken program dönemi sonuna kadar yaşanacak artış ile %2.9 seviyesine ulaşacağı öngörülmektedir.

3.1.3. Enflasyon

2022 yılı sonunda KKTC Tüketici fiyatları endeksi artış rakamı %94.5 olarak gerçekleşmiştir. 2023 yılı ise %83.6 seviyesinde bir enflasyon ile bitirilmiştir. 2024-2026 arası program döneminde petrol fiyatları ve döviz kurlarının 2022 yılında TÜFE'de yaşanan büyük artışa rağmen çok dalgalanmadan dengeli bir seyir izleyeceği öngörüsü ile, TÜFE'nin 2024 yılında %63.0, 2025 yılında %25.0 ve 2026 yılında ise %12.0 seviyelerinde gerçekleşeceği öngörülmektedir. Gelişmekte olan piyasaların para birimlerinin değerinde aşağı yönlü eğilimlerin küresel yavaşlama riskinin yükselmesi nedeniyle devam ettiği bir dönem olmasının öngörülerde sapmalara neden olabileceği not edilmelidir.

3.2. Makroekonomik Politikalar

3.2.1. Büyüme ve İstihdam

Sürdürülebilir bir büyümenin sağlanarak büyümede istikrarın korunması, istihdamın desteklenmesi, maliye ve istihdamı teşvik indirimi dâhil vergi politikaları koordinasyon içerisinde yürütülecektir. Kamuda israfı azaltmaya yönelik politikalar uygulanacaktır.

İstikrarlı büyüme için özel kesim yatırımlarını ve dış kaynaklı yatırımları artırmaya yönelik politikalara devam edilecektir. Ekonomik büyümeyi destekleyici altyapı ve insan kaynaklarını geliştirmeye yönelik kamu yatırımları sürdürülecektir. Katma değeri yüksek ürünlerin geliştirilmesine yönelik çalışmalara öncelik verilecek, tarım, sanayi, yükseköğrenim ve turizm sektörleri arasındaki iş birlikleri desteklenecektir.

Sanayide özel sektör öncülüğünde, rekabetçi, dışa açık, yenilikçi, yüksek katma değer yaratan, Ar-Ge tabanlı ve çevreye duyarlı bir üretim yapısı desteklenecektir. Kamu yatırımlarının, öncelikli ve büyük ölçekli altyapı alanlarına yönlendirilmesine önem verilecektir.

Geri dönüşüm ve toplama-ayırmaya konu atıkların değerlendirilerek ekonomiye kazandırılması sağlanacaktır.

Rekabet gücünü ve istihdamı artırma hedefi doğrultusunda KOBİ'lerin desteklenmesine devam edilecek, KOBİ'lerin markalaşmaları, kurumsallaşmaları, yenilikçi iş modelleri geliştirmeleri desteklenecek ve uluslararası ihracat pazarlarına erişimleri kolaylaştırılacaktır. KOBİ'lerin

krediye kolay erişimini sağlamaya yönelik finansal araçların daha etkin kullanılmasını sağlayacak tedbirler alınacaktır.

Kayıt dışı istihdam ve kayıt dışı ücrete karşı mücadele edilerek kayıtlı çalışan sayısı artırılacak ve prim tabanı genişletilecektir. Çalışma hayatında iş sağlığı ve güvenliği kültürü geliştirilecek, denetim ve teşvik uygulamaları ile iş sağlığı ve güvenliği standartlarına uyum artırılacak ve bu alanda yeterli sayı ve nitelikte uzman personel yetiştirilecektir.

Gençler, kadınlar ve engelliler başta olmak üzere, özel politika gerektiren grupların ve KKTC vatandaşlarının işgücüne ve istihdama katılımlarını artırmaya yönelik politikaların uygulanmasına devam edilecektir.

3.2.2. Kamu Maliye Politikası

Maliye politikası, gelir, harcama ve borç stoku büyüklükleri gözetilerek; yurt içi tasarrufların artırılması fiyat istikrarının sağlanması ve özel sektör öncülüğünde büyüme kapasitesinin yukarılara taşınmasına yardımcı olacak şekilde uygulanacaktır. Kamu tüketimi ve cari transferlerin denetim altına alınması yoluyla kamu yatırımlarına daha fazla kaynak ayrılabilir ve borç stoğunun küçültülmesi sağlanabilecektir.

Harcama programları özelde büyümeyi destekleyecek kamu altyapı yatırımlarında, teşviklerde, eğitim ile sağlık alanlarında ve bölgesel kalkınmada kullanılacak biçimde önceliklendirilecektir.

Sürdürülebilir kamu finansman dengesinin kurulması, gelir artırıcı tedbirler yanında harcama disiplininin de sağlanacağı ve kaynaklarının verimli kullanılabilmesi yönünde uygulanan maliye politikaları ile bütçe disiplini sağlanacaktır. Bu kapsamda, mali sonuç doğuracak düzenlemelerin yapılmasında kısa, orta ve uzun dönem etkilerin dikkate alınması esas olacaktır.

Kalkınmayı ve mali istikrarı engelleyen bir unsur olan iç borç yükünü azaltacak ödeme planlaması ile ödeme takvimi oluşturulmuş olup ödeme planının aksatılmamasına önem verilecektir.

Merkezi Devlet Yönetimi ve Sosyal Güvenlik Kurumları ile Yerel Yönetimleri de kapsayacak şekilde diğer tüm bağlı kurum ve kuruluşları ile bütçe dışı fonları da kapsayan ve Devletin iç kontrol ortamlarını yeniden yapılandırması ve özellikle kamu sektörü kontrol sistemlerini uluslararası standartlar ve AB uygulamaları doğrultusunda güncellenebilmesi amacıyla son aşamaya gelen Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Yasası çıkarılmıştır.

Gelir dağılımındaki adaletsizliğin ortadan kaldırılması, sosyal adalet ve iş verimliliğinin artırılması esas olacaktır. Çalışma disiplininin sağlanması ve verimliliğin sağlanması amacıyla ek mesai sistemi düzenlenerek vardiyalı çalışma sistemine geçilmesi teşvik edilecektir.

Uluslararası normlara uygun olarak hazırlanan 1/2024 sayılı Suç Gelirlerinin Aklanmasının, Terörizmin Finansmanının ve Yaygınlaşmanın Finansmanının Önlenmesi Yasası'nın yasallaşarak yürürlüğe girmesi ile ülkemizde suç geliri ile mücadele daha etkin ve süratli olarak yapılabilecektir.

Cari transferlerin bütçe içerisindeki payının zaman içerisinde azaltılarak Mahalli Projelerin bütçe içerisindeki payının artırılması ve ülkenin alt yapılarının güçlendirilmesi sağlanacaktır.

E-Maliye uygulamaları hayata geçirilerek tüm dairelerimizde otomasyon çalışmalarına yönelik çalışmalara hız verilecektir.

Mevcut yatırım teşvik sistemi, uygulaması zor denetim ve kontrolden uzak birçok yasa altında düzenlenmiştir. Yatırım Teşvik sisteminin yeniden gözden geçirilip etkin bir denetim ve uygulamaya olanak sağlayacak şekilde, tek merkezden gözetim sağlanması için bir sistem oluşturulacaktır

3.2.2.1. Kamu Harcama Politikası

Kamu kurumları, yıllık bütçede tahsis edilen ödenekleri, belirlenen politika ve öncelikler doğrultusunda, etkili ve verimli bir şekilde kullanmaları prensibiyle hareket edeceklerdir. Bu çerçevede;

Kamunun tamamını kapsayacak ve bütçenin kapsamını genişletecek, uluslararası bütçe, muhasebe ve denetim standartlarına uygun bir kamu mali yönetim sistemi oluşturulacak ve uygulamaya konacaktır.

Kamu harcamaları kontrol altında tutularak maliye politikasının sürdürülebilirliği gözetilecek, kamu maliyesi alanında elde edilen kazanımların gelecek dönemde de korunması sağlanacak ve kayıt dışı ekonomiyi kayıt altına alarak, yeni fikirlerle gelirleri artırarak, kamu maliyesinin başarılı olması sağlanacaktır.

Harcama programları verimlilik artışı sağlamak amacıyla gözden geçirilecek ve başta hizmet alımları olmak üzere kamu harcamalarına ilişkin karar alma sürecinde fayda-maliyet analizlerinden yararlanılacaktır.

Sosyal güvenlik sisteminin mali sürdürülebilirliği üzerinde olumsuz yansımaları olabilecek uygulamalardan kaçınılacaktır. Sistemde uzun dönemli aktüeryal dengeleri gözetilerek mali açığının milli gelire oranı azaltılacaktır.

Yerel yönetimler, tahsis edilen kaynakların daha etkili ve verimli kullanılmasını sağlamak amacıyla mali yönden yeniden yapılandırılacaktır.

Sağlık hizmetlerinin kalitesinden ödün vermeksizin, ilaç, tıbbi cihaz ve tedavi harcamalarında gereksiz kullanım önlenerek sağlık harcamaları daha akılcı hale getirilecektir.

Verimliliği ve sosyal politikaları dikkate alan bir tarım strateji belgesi hazırlanmış olup, tarımsal destekler için bütçeden ayrılan pay bu belge çerçevesinde dağıtılacaktır.

Sosyal harcamalar azami faydayı sağlayacak şekilde sosyal hedef ve önceliklere göre yeniden düzenlenecektir. Sosyal amaçlı programların etkileri ve faydaları değerlendirilecek, bu alanda kamu, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasındaki eşgüdüm geliştirilecek ve mükerrerlikler önlenecektir.

3.2.2.2. Kamu Yatırım Politikası

Kamu yatırım politikasının temel amacı, öncelikli sosyal ihtiyaçları gidermek ve üretken faaliyetleri destekleyecek nitelikteki altyapıyı geliştirmektir. Bu çerçevede;

Kamu yatırımlarının belirlenen önceliklere göre büyümeye, bölgelerin gelişme potansiyellerini harekete geçirmeye, istihdamı ve ülke refahını artırmaya katkısının azami seviyeye çıkarılması doğrultusunda, gerçekleştirilmesi ve mevcut sermaye stokunun etkin kullanılması hedeflenecektir.

Eğitim, sağlık, teknolojik araştırma, ulaştırma ile bilgi ve iletişim teknolojilerinin geliştirilmesine yönelik altyapı yatırımlarına öncelik verilecektir.

Kamu altyapı yatırımlarında özel sektörün katılımını sağlayan (yap işlet devret, kamu özel iş birliği gibi) modeller geliştirilecektir. Kamu ve özel kesim yatırımları birbirlerini tamamlayacak şekilde bütünleştirici bir bakış açısı ile ele alınacak, kamu yatırımları ise, özel sektör tarafından gerçekleştirilemeyecek ekonomik ve sosyal altyapı alanlarında yoğunlaştırılacaktır.

3.2.2.3. Kamu Gelir Politikası

Adil, etkin ve kayıt dışılığını en aza indirecek bir vergi sistemi oluşturma hedefi doğrultusunda, kamu gelir politikası; istihdamı ve yatırımları teşvik edecek, yurtiçi tasarrufları artıracak, gelir dağılımını iyileştirici, sürdürülebilir kalkınmaya katkı sağlayan ve ekonomiye rekabet gücü kazandıracak şekilde yürütülecektir. Bu kapsamda;

Vergi bilincinin yaygınlaştırılması, çok kazananın çok, az kazananın az vergi alınmasının sağlanması ve toplum olarak mücadelenin sağlanması için çalışmalar yapılarak kayıt dışılığın azaltılması yönüne gidilerek kayıt dışılığın önlenmesi yönünde düzenli ve etkin bir denetim mekanizması oluşturulması sağlanacak, ayrıca kayıt dışılıkla mücadelede bilişim sistemlerinde azami ölçüde faydalanılacaktır.

Gelir ve Vergi Dairesi'nin otomasyonunun geliştirilerek Araç otomasyonu, dış kurumların tahsilat entegrasyonu, e-tebligat e- fatura, bankalar aracılığıyla ödeme yapılması gibi uygulamalar da devreye alınacaktır. e-beyanname sisteminin de geliştirilmesi ile personelin daha fazla inceleme ve denetim konularında yoğunlaştırılması dolayısıyla vergi gelirlerinde artış sağlanacaktır.

Para ve Kambiyo (Değişiklik) Yasa Tasarısı ile faaliyette bulunan döviz bürosu ve şubelerinin yıllık lisans bedelleri güncellenecektir.

Elektronik şans oyunları, sanal finansal varlıklar, kaldıraçlı işlemler (Foreks), Şans Oyunları Değişiklik Yasası, Gelir Vergisi Değişiklik Yasası, Şans Oyunları Hizmetleri Değişiklik Yasası, zorunlu olmayan tüketim ürünleri ve lüks tüketim ürünlerine yönelik yasal düzenlemelerle vergi gelirleri artırılabilecektir.

Ayrıca, EFT-POS özelliği olan yeni nesil ödeme kaydedici cihazların kullanılmasının zorunlu hale getirilmesi ile kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınması sağlanarak, KDV beyanları ile ödenecek KDV miktarlarında artış görülecektir. KDV beyanlarındaki artışın da kurumlar ve gelir vergilerine olumlu yansımaları olacaktır.

Gümrüklerde otomasyon çalışmalarının etkin ve verimli şekilde devam etmesi için gerekli teknik kapasite artırılıp, gerekli tedbirler alınacaktır. Bu kapsamda Gelir ve Vergi Dairesi ile yürütülecek koordinasyon ve bilgi alışverişi ile hem daha sağlıklı bir denetim mekanizması oluşturulacak, hem de kayıt dışılığın önlenmesi yönünde önemli mesafeler alınması sağlanacaktır.

Vergi politikalarının uygulanmasında istikrar; vergilendirmede öngörülebilirlik esas olacaktır. Yükümlülerin ve vergiye tabii gelirlerin tespiti için bilgi toplama ağı, otomasyon sistemi kapsamında genişletilerek vergi gelirlerinin artırılması sağlanacaktır. Vergi mevzuatının sadeleştirilmesi ve günümüzün ihtiyaçlarına göre yeniden yapılandırılmasına, mükellef güvenini ve haklarını artırmayı gözeten bir anlayışla ele alınmasına yönelik çalışmalara devam edilecektir. Vergiye uyumun artırılması ve vergi tabanının genişletilmesine yönelik çalışmalara devam edilecektir.

Ekonominin rekabet gücünü artırıcı üretim yapısının oluşturulmasına, yabancı yatırımların ülkeye girişinin kolaylaştırılmasına ve Ar-Ge faaliyetlerinin desteklenmesine yönelik, yüksek katma değerli ürünlerin geliştirilmesini destekleyen politikalar uygulanacaktır.

Gelir politikalarının sosyal ve ekonomik etkilerinin daha sağlıklı bir şekilde analiz edilebilmesi amacıyla istisna, muafiyet ve indirimler ile ayrılan paylar teşvik sistemi içerisinde değerlendirilerek vergi sistemi sadeleştirilecektir.

Haksız rekabetin önlenmesi ile ekonomide rekabet gücünün ve kamu gelirlerinin artırılması amacıyla kayıt dışılık ile etkin bir şekilde mücadele edilecektir. Bu amaçla; denetim kapasitesi artırılabilecek ve etkinleştirilecek, idarelerin uygulama kapasitesi ve bilişim altyapısı geliştirilerek kurumlar arası iş birliği ile veri paylaşımı artırılabilecek, kaçakçılıkla mücadele ve toplumsal farkındalık yaygınlaştırılacaktır.

Gelir ve Vergi Dairesinin takipteki alacaklarına ilişkin tahsil kapasitesini artıracak ve tahsilat sürecinin hızlandırılacak önlemler alınacaktır.

Belediyelerin özkaynak gelirlerinin artırılmasına yönelik düzenlemeler hayata geçirilecektir. Kamu taşınmazlarının etkili, ekonomik ve verimli bir şekilde kullanılması ve ekonomiye kazandırılması için gerekli tedbirler alınacaktır.

3.2.2.4. Kamu Borçlanma Politikası

Kamu borç yönetiminin temel hedefi, finansman ihtiyacının orta ve uzun vadede mümkün olan en uygun maliyetle karşılanmasıdır. Bu hedef çerçevesinde;

Borçlanmanın, şeffaflık ve kamuoyunu bilgilendirme ilkesi çerçevesinde, ülkenin kalkınma hedefleri dikkate alınarak, borç portföyünün maruz kaldığı likidite, faiz ve kur risklerinin kontrol edilmesi amacıyla stratejik ölçütlere dayalı borçlanma politikalarının uygulanmasına, piyasalarda güven ve istikrarı koruyarak ve makro ekonomik dengeleri gözeterek yapılmasına

özen gösterilecek ve borçlanmada ortalama vadenin piyasa koşullarının elverdiği ölçüde uzatılması, ağırlıklı olarak Türk Lirası cinsinden ve sabit faizli enstrümanlarla yapılması uygulanacak politikaların temel unsurları olacaktır.

İç borçlanma ve faiz yükünü sürdürülebilir kılmak amacıyla bütçede faiz dışı fazla yaratılması ve bütçenin faiz ödeyecek bir yapıya kavuşturulması hedeflenmektedir.

3.2.2.5. Kamu Mali Yönetimi ve Denetim

Kamuda mali yönetim ve denetim anlayışının, tüm unsurlarıyla hayata geçirilmesi büyük önem arz etmektedir. Bu kapsamda;

Kamu idarelerinde, iç kontrol sisteminin sağlıklı bir şekilde işletilmesine özen gösterilirken, iç ve dış denetimin etkin ve koordineli bir şekilde çalışması sağlanacaktır.

Kamu mali yönetiminin insani kaynak altyapısı nitelik ve nicelik olarak güçlendirilecektir.

Sayıştay'ın uygulama altyapısı güçlendirilerek kamuda etkin bir dış denetim sağlanırken denetim faaliyetleri güçlendirilerek yaygınlaştırılacaktır.

Kamu idarelerine kaynak tahsis sürecinde performans programlarının dikkate alınmasına özen gösterilecektir.

3.2.3. Ödemeler Dengesi

İhracata yönelik üretim yapan firmaların üretim kapasitelerinin artırılmasına yönelik yatırımların teşviklenmesine devam edilecektir.

İhracatın teşvik edilmesi, desteklenmesi ve artırılmasına yönelik çalışmalarla yeni pazarlara erişimi kolaylaştırma çalışmaları sürdürülecektir.

Yurt içinde üretilen ürünlerin de gerek diğer işletmeler ve gerekse hane halkı tarafından tercih edilmesine yönelik çalışmalar artırılarak devam edecektir.

Uluslararası doğrudan yatırımları artırmak ve rekabetçiliği sağlamak için piyasaların ve rekabet ortamının iyileştirilmesi, iş ve yatırım ortamının cazip ve öngörülebilir hale gelmesi sağlanacaktır.

Turizm sektöründe hizmet kalitesini artıran, pazarlama kanallarını çeşitlendirerek üst gelir gruplarını da hedef alan turizm çeşitlerini öne çıkaran politikalar değerlendirilecektir. Eko turizm, anı turizmi, inanç turizmi, doğa yürüyüş yolları turizmi gibi alternatif turizm türlerinin

gelişimi desteklenecek, turizm faaliyetlerinin tüm yıla yayılmasına yönelik politikalar uygulanacaktır.

Yeni destinasyonların açılması yönündeki çalışmalar da dikkate alınarak, charter seferlere yönelik teşvik destekleri daha etkin ve verimli olacak şekilde gözden geçirilerek sürdürülecektir.

Yükseköğretimde öğrenci sayısının ve öğretim kalitesinin artırılması çalışmaları ve üniversitelerimizin uluslararası alanda akreditasyonlarına yönelik etkinlikler desteklenecektir. Üniversitelerin öğretim kalitesinin artırılması için bilimsel, akademik, araştırma ve geliştirmeye yönelik çalışmalar proje bazında desteklenecektir. Ar – Ge projelerine ise daha fazla destek verilecektir.

4. PROGRAM DÖNEMİ GELİŞMELERİ

4.1. REKABET GÜCÜNÜN ARTIRILMASI

4.1.1. İş Ortamının İyileştirilmesi

İş ortamı şirketlerin faaliyetlerine etki eden faktörlerin toplamıdır. Bu faktörler gerek işletmenin etki edebildiği işletme içi, gerekse işletmenin etki edemediği işletme dışı faktörler olabilirler. Genel veya Makroekonomik Ortam ekonomik, sosyo-kültürel, yasal, teknolojik, çevresel faktörleri içerir. İş ortamının iyileştirilmesi rekabetin, istihdamın ve ihracatın artırılmasını, iş yapma maliyet ve risklerinin azaltılmasını, finansmana erişimin kolaylaşmasını, fiziksel çevre ve altyapının gelişmesini sağlar. İş ortamının iyileşmesini sağlamak adına aşağıdaki konulara önem verilecektir.

Kamu kurumları ve özel sektör arasındaki koordinasyon güçlendirilecek, iş ortamına etki edecek mevzuat değişikliklerinde özel sektörün de aktif katılımı ve iş birliği sağlanacaktır. Kamu Özel Ortaklığı finansman modeli ile altyapı, enerji, eğitim, ulaşım gibi alanlarda özel sektörün katılımı ile yapılan yatırımlar artırılabilecektir. Ülke açısından önem arz eden büyük yatırımlarda kamulaştırma ve izin süreçleri kolaylaştırılacak ve hızlandırılacaktır.

Yatırım yapmak isteyen gerçek ve tüzel kişilerin karşısına çıkan bürokratik engeller azaltılacaktır. Bu kapsamda izin, ruhsat, kayıt, lisans gibi işlemler dijitalleştirilip hızlandırılacaktır. Yurt dışında yaşayan vatandaşların ülkemizde girişim yapmaları ve ülkemizdeki projelere dahil olmaları özendirilecektir.

Dünyada yaşanmakta olan dijital dönüşüm ülkemizde de gerçekleşecek, bu sırada verimlilik, kayıtlılık, veri güvenliği, sürdürülebilirlik konularında standartlar belirlenecektir. Bu dönüşümle kamu sektörünün işleyişi hız kazanacak ve yönetim kapasitesi artacaktır. Ülkemizde özellikle salgın döneminin de etkisiyle hızla büyüyüp yaygınlaşan e-ticaret teşvik edilecektir. Aynı zamanda dijital dönüşümün yaşanabilmesi için gerekli olan ileri dijital becerilerin toplumsal eğitimi konusunda adımlar atılacaktır.

Finansal okuryazarlık programları aracılığıyla KOBİ'lerin finansal süreçleri daha iyi anlamaları ve yönetmeleri teşvik edilecektir. Bu, işletme sahiplerinin finansal yönetim becerilerini geliştirmelerine yardımcı olarak, finansmana erişim süreçlerini daha etkili bir şekilde yönetmelerini sağlayacaktır.

Fikri mülkiyet hakları önemsenecek ve gerekli olan hukuki altyapı hazırlanacaktır. Bu hususta toplumsal farkındalığı artıracak adımlar atılacaktır.

Çeşitli ölçeklerde hizmet verecek, küçük sanayi sitesi, organize sanayi bölgesi, teknopark gibi endüstri ve teknoloji yatırımlarının kümeleneyeceği planlı mekanlar üretilecektir. Bu mekanlar erişilebilirliği yüksek, tedarik zincirinin işleyişine uygun, sürdürülebilir ve verimli olacak şekilde yer seçilip tasarlanacaktır. Mevcut alanların da eksiklikleri giderilecektir. Yüksek katma değerli ve yüksek teknoloji üreten yapacak, rekabet gücü yüksek, dijital ve yeşil dönüşüme katkı sağlayacak, inovasyon bazlı, sürdürülebilir projeler teşvik edilecektir.

İş ortamının iyileşmesinde sürdürülebilirlik çok önemlidir. Bu bağlamda küresel iklim değişikliğinin kötü etkilerine ve afet riskine karşı önlemler alınacaktır. Teşvik verilirken yapılacak ekonomik faaliyetin doğal çevreyle uyumlu olmasına önem gösterilecektir. Elektrikli araçların yaygınlaştırılması amacıyla şarj istasyon ağlarının kurulmasına ve geliştirilmesine önem verilecektir. Kamuya yeni alınacak araçların, eğer mevcut ise elektrikli olanları tercih edilecektir. Geri dönüşüm ürünlerinde standartlar belirlenip, bu uygulamalar özendirilecektir. Tarımda iklim değişikliğiyle mücadele adına modern ve sürdürülebilir tarım uygulamaları ve teknolojiler teşvik edilip, doğal kaynaklarımızın daha verimli kullanımı sağlanacaktır.

4.1.2. Ekonomide Kayıt Dışılığın Azaltılması

Kayıt dışı ekonomi, bir ülkenin resmi olarak rapor edilmeyen veya vergilendirilmeyen ekonomik faaliyetlerini ifade eder. Bu, vergi kaçakçılığı, yasa dışı ticaret, gölge ekonomi gibi unsurları içerir. Kayıt dışı ekonominin kontrolü, genellikle devletlerin vergi kaçakçılığını önleme, ekonomik büyümeyi sağlama, sosyal yardımları yönetme ve kaynakları daha adil dağıtma gibi hedefleri içerir. Kayıt dışı ekonominin kontrolü, birden fazla faktörün bir araya gelmesini gerektirir ve tek bir çözüm yoktur. Genellikle bu alandaki politikaların ve uygulamaların bir kombinasyonu ile daha etkili sonuçlar elde edilebilir.

Kayıt dışılığın önlenmesindeki en önemli unsur denetimlerin artırılmasıdır. Vergi kaçakçılığı ve vergi kaçırma eylemleri üzerinde daha fazla denetim yapılması, ekonomik faaliyetlerin dijital olarak izlenmesi ve kayıt altına alınması kaçak faaliyetleri azaltabilir.

Kayıt dışı ekonomiyle mücadele amacı ile ilgili tüm mevzuatın iyileştirilmesinin yanı sıra vergi denetim kapasitesi güçlendirilecek ve mükelleflerin vergiye gönüllü uyumu sağlanacaktır. Yasal yollarla iş yapmayı teşvik eden politikalar, daha düşük vergi oranları, işletmeler için daha

kolay kayıt süreçleri veya yasal yollardan faaliyet göstermeyi cazip kılacak teşvikler içerecektir.

Toplumun, işletmelerin ve vergi mükelleflerinin kayıt dışı ekonominin zararlarını anlamaları ve yasal yollarla faaliyet göstermenin önemini kavramaları için eğitim ve bilinçlendirme kampanyaları düzenlenecek ve suç gelirleri ile mücadelede ilgili sektörlere eğitim verilecektir.

Uluslararası iş birliği ve standartların benimsenmesi ile kayıt dışı ekonominin sınır ötesi faaliyetlerini azaltılacaktır. Serbest bölgeler de dahil olmak üzere, gümrük kapılarının fiziki teknik donanım ve personel durumları ile yasal mevzuat ve uygulamalar gözden geçirilerek, gümrük idarelerinin kayıt dışılıkla mücadelede etkinliği ve verimliliği artırılabilecektir.

E-ticaretteki kayıt dışılığın önlenmesi amacıyla, internet ortamında ticaret yapan gerçek ve tüzel kişilerin faaliyetlerinin kavranmasına yönelik mevcut düzenlemeler gözden geçirilecek, bu kapsamda yapılacak denetimler artırılabilecektir. E-fatura sistemi kurulmuş olup 2024 sonu itibarıyla ekonomik yapıya dahil edilebilecektir. E-bodro, E-fatura sistemi ile birlikte E-tebliğ kısmi olarak uygulanmaya başlanmış ve uygulamadaki aksaklık tespit edilerek 2024 yılında tam teşekküllü uygulamaya geçilebilecek çalışmalar yapılmaktadır. E-Maliye Projesinin yürütülmesine ilişkin yapılan sözleşme çerçevesinde Gelir ve Vergi Dairesi yönetimi verginin doğuşundan tahsil edilinceye kadar yapacağı takip sistemi ile vergi gelirlerinin artırılmasında önemli katkılar sağlayacaktır.

Kayıt dışı istihdam edilen ve özel politika gerektiren gruplara yönelik sektör bazlı analizler yapılarak denetim mekanizmaları güçlendirilecektir. Kayıt dışı istihdamla ilgili denetimlerde etkinliğinin artırılması amacıyla, tüm denetim sürecinin elektronik ortamda yürütülmesine önem verilecektir. İnşaat sektöründe kayıt dışı çalışanların sosyal güvenlik sistemine alınmasına yönelik gerekli hukuki, idari ve teknik altyapının oluşturulması sağlanacaktır.

Para, Kambiyo ve İnkişaf Sandığı İşleri Dairesi Teşkilat Yasası'nın yasallaşması sağlanacaktır. Emlakçıların ve/veya emlak şirketlerinin kayıt altına alınması için halen yürürlükte olan Emlakçıların Kayıt ve İşlemleri Yasası ile ilgili meclis alt komitesinde bulunan Emlakçıların Kayıt ve İşlemleri (değ) Yasa Tasarısı ile Emlakçılar Birliği Yasa Tasarısının yasallaşması sağlanacaktır. Yasada yer alan düzenleme ve denetim ile ilgili kuralların etkin bir şekilde yerine getirilmesi için İçişleri Bakanlığı bünyesinde bir birim oluşturulacaktır.

Motorlu araç satıcıları ve/veya oto galerilerle ilgili olarak Motorlu Araç Mukayyitliği tarafından bir çalışma yapılması sonrası faaliyette olan işletmelerin tespiti yapılacaktır. Döviz

bürolarının denetimi ve idari cezalarla ilgili olarak yeni kurallar içeren Para ve Kambiyo (Değ) Yasa Tasarısı'nın yasallaşması sağlanacaktır.

Şans oyunu salonlarını düzenlemek ve denetlemekle görevli ilgili Daire tarafından yapılacak yükümlülük denetimlerinin yıllık olarak hazırlanacak programlara uygun olarak yapılması sağlanacaktır.

4.1.3. Finansal Sistemin Geliştirilmesi

Şirketlerin elde ettikleri kar üzerinden uygulanan kurumlar vergisi, uluslararası şirketleri çekmek ve yerel işletmeleri desteklemek amacıyla düşük seviyelerde tutulacaktır.

Finans konusunda eğitim faaliyetleri artırılacak, böylelikle yatırımcıların finansal okuryazarlıklarını artırmalarına ve bilinçli yatırım kararları almalarına yardımcı olunacaktır.

Factoring işlemlerinin yaygınlaştırılması için mevcut yasa revize edilerek Factoring şirketlerinin kuruluşu özendirilecek ve işlem hacimlerinin arttırılmasına yönelik düzenlemelerin yapılması sağlanacaktır

Sermaye piyasası ile ilgili mevzuat gözden geçirilerek güncellenecek, sermaye piyasaları ile ilgili gerekli tüm kurumsal altyapı çalışmaları yapılarak, hisse senetleri piyasasının yeni şirketlerin katılımı ile daha güçlü bir şekilde işlemlerine başlaması ve borçlanma araçları piyasası ve türev işlemler piyasası aracılığıyla ülkemizin finansal ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde yeniden şekillendirilmesi sağlanacaktır.

Finans sektöründe yasal altyapı geliştirilerek piyasalarda güven ve istikrar ortamı güçlendirilecektir. Bu çerçevede; Bankaların güçlü bir sermaye yapısıyla çalışmasını sağlayacak araçlar güçlendirilirken finansal piyasaların daha etkin izlenmesi ve risk yönetiminin etkinliğinin artırılması sağlanacaktır.

Finans sektörünün düzenleme ve denetimi, uluslararası standartlar gözetilerek geliştirilirken, yatırımcı haklarını gözetilen şeffaf ve adil uygulamalar güçlendirilecek ve finansal açıdan da tüketicileri korumaya yönelik yasa çıkarılacaktır.

Reel sektörün, özellikle KOBİ'lerin, finansman ihtiyacını karşılamak amacıyla mali sistemden daha fazla yararlanması sağlanacaktır. Finansal kiralama, faktöring ve finansman şirketlerinin kuruluş, faaliyet ve çalışma esasları ile ilgili hususlar uluslararası standartlara uygun olarak Yasa ile düzenlenecektir.

Ülkemizin güncel ihtiyaçlarına cevap verecek, Ödeme Sistemleri Yasa Tasarısının yasallaşması ivedilikle sağlanacaktır.

4.1.4. Enerji Altyapısının Geliştirilmesi

Enerji politikasının temel amacı; artan nüfusun ve büyüyen ekonominin ihtiyaç duyacağı enerjinin, sürekli, kaliteli, güvenli ve çevresel etkilerin en düşük düzeyde tutulacak bir şekilde asgari maliyetle karşılanmasıdır.

Bu çerçevede, elektrik enerjisi arz güvenliğinin sağlanması ve elektrik üretim, iletim ve dağıtım yatırımlarının arz-talep projeksiyonları çerçevesinde gerçekleştirilmesi için gerekli tedbirler alınacaktır.

Elektrik arzında sağlıklı bir kaynak çeşitliliği yaratmak ve arz güvenliğini artırmak amacıyla alternatif enerji kaynaklarının üretime dahil edilmesi yönünde çalışmalar hızlandırılacaktır. Uygun fiyata enerji elde edilmesi, arz güvenliği, çevre ve sağlık alanında fayda sağlayacak yenilenebilir enerji kaynaklarından elde edilecek muhtemel fazla enerjinin satılabilmesi gibi çeşitli faydalar sağlayacak Türkiye ile kablo bağlantısı sağlanarak sistem entegrasyonu sağlanması amaçlı faaliyetler devam edecektir.

Elektrik enerjisi üretiminde ülke koşulları, ilgili mevzuat ve AB kuralları dikkate alınarak ve bu konuda gerekli fizibilite çalışması yapılarak yenilenebilir enerji kaynaklarının payının artırılması için gerekli tedbirler alınacak ve elektrik üretiminde yenilenebilir enerji payının artırılmasına çalışılacaktır.

Enerji verimliliğine yönelik mevzuat eksikleri giderilecek ve enerji verimliliğine yönelik çalışmaların yönlendirilebilmesi, denetlenebilmesi ve uygulanabilmesi için mevcut idari yapıların gözden geçirilmesi ve kapasite gelişimi sağlanacaktır.

KKTC'de enerji verimliliğinin takibine yönelik olarak veri toplama, saklama ve ulaşma altyapısı kapasite, nitelikli insan gücü ve bilgi teknolojileri altyapıları ile birlikte oluşturulacaktır. Elektrik üretimi, iletimi ve dağıtımında kayıp/kaçakların asgari seviyeye indirilmesi sağlanacaktır.

4.1.5. Ar-Ge Çalışmalarının Yaygınlaştırılması

Ar-Ge bir organizasyonun veya şirketin bilgi, teknoloji, ürün veya hizmetlerini geliştirmek amacıyla yürütülen sistemli ve planlı faaliyetlerini ifade eder. Ar-Ge çalışmaları, yeni ürün ve teknolojilerin geliştirilmesini, mevcut ürün ve süreçlerin iyileştirilmesini, bilimsel ve teknik

bilgi birikiminin artırılmasını hedefler. Ar-Ge faaliyetleri genellikle yenilikçilik ve rekabet avantajı elde etme amacı güder.

AR-GE faaliyetlerinde, ülkemizin öncelikli alanları tespit edilip, üniversitelerden, araştırma enstitülerinden, diğer kurum ve kuruluşlardan da destek alınarak, ilgili konularda AR-GE çalışmalarının geliştirilmesi hedeflenmektedir. Teknoparklar, Ar-Ge Tasarım Merkezleri ve Kuluçka Merkezlerinin kuruluşlarının hızlandırılması ve iş fikirlerini geliştirmek ya da hayata geçirmek isteyen KKTC vatandaşı gençlerimize gelecek planı yapmalarına yardımcı olmaları amacıyla ülkemizde 16/2019 sayılı Araştırma, Geliştirme ve Tasarım Faaliyetlerinin Desteklenmesi Yasası ile 42/2018 sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Yasası yürürlüğe girmiştir.

Gelişen ülkelerde olduğu gibi artış gösteren girişimci sayısına bağlı olarak Kuluçka merkezleri devlet veya üniversite destekli olarak teknoparklarda kurulacaktır. Üniversiteler bünyesinde kurulacak kuluçka merkezleri bilgiye ve bilgi sahibi kişilere ulaşma ve networking açısından daha avantajlı olacaktır.

Toplumda bilim ve teknoloji bilinci, nitelikli araştırmacı sayısı artırılacak ve araştırma altyapısı geliştirilecektir. Üniversiteler, özel sektör ve kamu kuruluşları arasındaki iş birliğini geliştirmeye yönelik çalışmalar desteklenecektir.

46/2018 sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Yasası günümüz şartlarına göre yeniden güncellenecektir.

Üniversiteler, özel sektör ve kamu kuruluşları arasındaki iş birliği artırılarak kurumsal bir tabana oturtulacaktır. Üniversitelerin, araştırma enstitülerinin ve diğer kurum ve kuruluşların araştırma altyapısı öncelikli alanlar temel alınarak geliştirilecektir. Toplumda bilim ve teknoloji bilinci, nitelikli araştırmacı sayısı artırılacak ve araştırma altyapısı geliştirilecektir.

Dünyada bacasız sanayi olarak kabul edilen, hammaddesi büyük ölçüde yetişmiş insan gücü olan yüksek katma değerli yazılım üretimi teşvik edilecektir. Kısa ve uzun vadeli Yazılım Sanayi Geliştirme Planları hazırlanarak, AR-GE, İnnovasyon ve Bilişim teknolojilerini kapsayan yazılım sanayi sektörünün gelişmesi sağlanacaktır.

Ayrıca, yazılım sanayicilerinin Teknopark ve AR-GE yasalarından en etkin biçimde faydalanmaları da sağlanacaktır.

5. SEKTÖREL İLKE VE POLİTİKALAR

5.1. Tarım

Çevresel, sosyal ve ekonomik olarak sürdürülebilir, ülke insanının yeterli ve dengeli beslenmesinin yanı sıra arz talep dengesini gözeterek üretim yapısıyla uluslararası rekabet gücünü artırmış, ileri teknolojiye dayalı, altyapı sorunlarını çözmüş, örgütlülüğü ve verimliliği yüksek, etkin bir tarım sektörünün oluşturulması temel amaçtır.

Bu çerçevede;

- Tarımsal destekler; gerçek üreticiyi, gıda arz güvenliğini, kırsal kalkınma ve turizm sektörünün ihtiyaçları da dikkate alınarak yeniden yapılandırılacaktır. Tarımsal işletmelerle üreticilerin kaydı ve üretimin desteklenmesi ile ilgili mevzuat çalışmaları yapılacaktır.
- Yurt dışından ithal edilen ve/veya ekonomik değeri olan alternatif ürünlerin ülkede yetiştirilme olanakları belirlenecek ve üretimleri teşvik edilecektir. İhracat ürünlerinin kalitesin artırılacak, markalaşmış ve rekabet edebilen bir tarım sektörü oluşturulacaktır.
- Üretimden tüketime kadar gıda güvenliği sağlanacaktır. İyi tarım uygulamaları konusunda mevzuat tamamlanarak, sertifikalı üretim geliştirilerek, yaygınlaştırılacaktır.
- Hayvancılık altyapıları geliştirilecek ve teknoloji kullanımı artırılacaktır. Yem laboratuvarı kurulması için çalışmalar başlatılacaktır.
- Yerli koyun ve keçi ırklarımız tescil edilecek ve koruma altına alınarak ıslah çalışmaları yapılacaktır. Hellim tesciline uygun ve yeterli miktarda üretim gerçekleşmesi için küçükbaş süt üretimi desteklenecektir. Hellim odaklı projeler geliştirilecek ve iç kaynakların güçlendirilmesi sağlanacaktır.
- Üreticilerin örgütlenme bilinci artırılacak ve finansmana erişimleri kolaylaştırılacak, profesyonel yönetim, denetim ve organizasyon altyapıları geliştirilecektir. Üretici birliklerinin ticari faaliyette bulunabilmelerinin kolaylaştırılması amacıyla düzenlemeler yapılacaktır. Tarımsal ürünlerde e-ticaretin etkin ve güvenli yürütülmesine yönelik düzenlemeler yapılacaktır.

- Tarımsal eğitim ve yayım faaliyetlerinin etkinliği artırılacak ve yaygınlaştırılacaktır.
- Hayvancılık sektöründe işletme desteklerinin kriterleri yeniden belirlenecek ve destek tutarları düzenlenecektir. Meraların tespit, tahdit ve tescil işlemleri hızlandırılacak, kaliteli kaba yem üretiminin artırılması için meraların ıslahı sağlanacak ve yem bitkileri üretimi desteklenecektir.
- Kanatlı hayvan ürünleri ihracatında ürün ve pazar çeşitliliği artırılacaktır.
- Hayvan Hastalıkları ile Mücadele Programı kapsamı genişletilerek hayvan hastalık ve zararlıları kontrol ve eradike edilecektir.
- Doğal stokların gittikçe azaldığı günümüzde, avantajlı üstünlüğe sahip sularımızda su ürünleri yetiştiriciliği yatırımları çevresel sürdürülebilirlik ilkeleri çerçevesinde özendirilecektir. Yeni balıkçı barınağı yapımı ve mevcutların iyileştirilmesine ilişkin projeler geliştirilecektir.
- Marka değeri yüksek ve kendi kendine yetebilen bir arıcılık sektörü yaratabilmek için gerekli mevzuatı da içerecek bir planlamaya gidilecek, Kıbrıs Arısı'nın korunup çoğaltılması da dahil sektörün güvenli gelişimi sağlanacaktır.

5.1.1. Ormancılık

Ülkemizdeki orman alanlarının ve ormanla ilişkili doğal kaynakların korunması ve sağlıklı bir şekilde geleceğe aktarılmasının sağlanması için sürdürülebilir bir sistem oluşturulması temel amaçtır.

Bu çerçevede;

- Mevcut orman alanları, orman ilan edilen araziler ve orman dışı ağaçlandırılan arazilerin Tapu ve Kadastro Dairesi'nde tescil edilmesi sağlanacak ve bu arazilerin kadastro yapılabilecektir. Yeni orman alanları yaratılması amacıyla sivil toplum örgütleri teşvik edilerek iş birliği güçlendirilecektir.
- Orman mevzuatında gerekli yasal değişiklikler yapılarak orman arazilerinin yasayla belirlenen ve tanımlanan kullanımlar dışındaki orman dışı kullanımlara kiralanması engellenecektir.

- Orman Koruma ve Faydalanma Tüzüğü revize edilerek ve 19/2003 sayılı Alçak Ormanların İcari Yasası'nın amacına uygun bir şekilde uygulanması sağlanacak, suistimale izin verilmeyecektir.
- Orman alanlarımızın etkin bir şekilde korunarak geliştirilmesi için kapsamlı çalışmalar yapılacaktır. Orman alanlarımızı yangınlara karşı korumak ve yangınlara en kısa sürede müdahale edebilmek amacıyla gerekli teknik teçhizat, araç-gereç-ekipman ve tesis ile yeterli sayıda ve nitelikte YHKE personelinin hazır bulundurulması sağlanacaktır.
- Yangınlara kısa sürede müdahale edilerek kontrol altına alınması amacıyla "yangın koruma ve yangına müdahale sistemi" kurulacak, yangınla mücadelede karadan uygulanan metotların yanı sıra havadan müdahale yöntemleri de geliştirilecektir.
- Çam kese böceği ve kabuk böcekleri ile mücadelede biyolojik, biyoteknik ve mekanik yöntemlere ağırlık verilerek kesintisiz bir uygulama programı hazırlanacaktır.

5.1.2. Su

Su kaynaklarının hem üretimde hem de tüketimde doğru ve etkili kullanımının sağlanması için toplumsal farkındalık yaratılması, tüm tarafların iş birliği içinde politikalar geliştirmesi, su kaynaklarının korunması, geliştirilmesi ve sürdürülebilir kullanımı sağlanarak yeraltı su kalitesini artırılması temel amaçtır.

Bu çerçevede;

- Küresel iklim değişikliği sebebiyle yaşanacak kuraklık etkisini azaltacak ve su sektörüne yönelik planlama, yönetim ve denetim kabiliyetlerini geliştirecek strateji ve planlar hazırlanacaktır.
- Su kaynaklarının bilinçli kullanılması amacı ile toplumsal farkındalık yaratılması için çalışmalar yapılacaktır.
- Su yönetimine ilişkin ihtiyaca cevap verecek şekilde yasal mevzuatta düzenlemeler yapılacaktır.
- Su politikasına ve ilgili mevzuata uygun olarak ülkedeki bütün su kaynaklarının kalite ve miktar olarak sürdürülebilir şekilde işletilmesini yönetmek maksadıyla, ilgili daire yeniden yapılandırılacaktır.

- K.K.T.C Su Temini Projesi kapsamında, çalışmalara hız kazandırılacak, ortaklaşa yürütülecek projelerde hedef ve vizyon belirlenecek, söz konusu alandaki projelerin geliştirilerek sürdürülebilmesi ve öncelikli konuların tespiti sağlanacaktır. Günümüz şartlarına uygun olarak hazırlanan Su Master Planı tamamlanacaktır.
- Türkiye’den gelen suyun bir kısmı zirai sulama amaçlı olarak kullanılacağından tarım sektörünün gelişimi sağlanacak ve suyun tarımsal alanda sürdürülebilir kullanımının sağlanması amacıyla başlatılan bölgesel sulama projeleri tamamlanarak hayata geçirilecektir.
- Güzelyurt Ovası Sulama Projesi bağlamında mevcut fabrikalar ile ürünün işlenebileceği alt yapıya sahip olan narenciye plantasyonu korunup artırılacaktır. Böylece, birim alandan elde edilen ürünün hem kalitesi hem de miktarı artırılarak, çiftçinin ve bu sektöre bağlı olarak çalışan diğer sektörlerin de iş potansiyeli artırılarak bölgedeki ekonomiye katkıda bulunması sağlanacaktır. Bölgedeki alternatif ürünler elde etme konusu çıkarılacak olan Su Master Planı kapsamında değerlendirilip bir yol haritası çıkartılacaktır.
- Mesarya Ovası Sulama Projesi için ise mevcut hat döşenirken Tarım Bakanlığı’na bağlı Tarımsal Araştırma ve Tarım Dairesi’nin yürüteceği çalışmalar ile Su Master Planına göre şekillendirilecektir. Bu yatırım sayesinde arıtma tesisinden elde edilen su, kurak dönemlerde değerlendirilerek ülke ekonomisine katkı sağlanmış olacaktır. Bu projenin tamamlanmasıyla Devlet Üretim Çiftlikleri’nin yem ihtiyacının bir bölümü garanti altına alınacak ve iklim şartlarının olumsuz tesirinden etkilenmeden üretim sürekliliği sağlanmış olacaktır.
- Taşkın ve selleri önlemek maksatlı oluşturulan ıslah projeleri dere yatakları ve gölet bölgelerinden başlanılarak hayata geçirilecektir. Bu bağlamda hem yeraltı hem de yer üstü su kaynaklarının verimli olarak rezervi sağlanacaktır. Gerek bu kaynaklardan gerekse barajlardan kullanılacak suyun tüketimi ise düzenlenecek planlamalar ve hedefler doğrultusunda sürdürülebilir bir yapıya kavuşturulacaktır.

5.2. Sanayi

Ekonomik ve toplumsal kalkınmanın sağlanarak istikrarlı büyüme ve sanayileşmenin gerçekleştirildiği, uluslararası standartlara uygun, yurt içi ve yurtdışı piyasalarda kalite ve fiyat açısından rekabet edebilen, katma değeri yüksek ürünler üreten, tüketici güvenliğinin esas

alındığı, yeni teknolojilerin kullanıldığı, ihracata dönük, çevreye karşı duyarlı bir sektörün oluşturulması temel amaçtır.

Bu çerçevede;

- Yerli sanayinin, yerli işgücünün korunması ve ülkenin milli marka gelişiminin sağlanması, ayrıca Kamu İhale Yasası kapsamına fiyat avantajı uygulanacak mal alımı ihalelerinde istekliler tarafından teklif edilen malın yerli malı olduğunun belirlenmesi ve belgelendirilmesi amacı ile hazırlanmış olan Yerli Malı Yasası Tasarısı'nın yasallaşarak yürürlüğe girmesi sağlanacaktır.
- Uluslararası standartlara uygun ve rekabete açık ürünler yanında ihracat potansiyeli yüksek markalaşmış ürünleri üreten sanayi tesislerinin teşvik edilmesi ve ürün çeşitliliğinin artırılması sağlanacaktır.
- İhracatı artırmak amacıyla, sanayi sektöründe faaliyet gösteren kuruluşların ve ihracatçı firmaların uluslararası standartlara uygun kaliteli mal üretimi ve ihracata yönelik faaliyetlerini üretim veya pazarlama aşamalarında destekleyerek, uluslararası pazarlarda karşılaştıkları sorunların giderilmesine yardımcı olmak ve rekabet gücü kazanmalarını sağlamak amacıyla oluşturulan teşviklerin geliştirilerek uygulamasına devam edilecektir.
- Ülkemize özgü, dış pazarlara göre mukayeseli avantajı bulunan niş ürünlerinin pazarlanmasına yönelik tedbirler gözden geçirilecek ve ihracatının artırılması için yerli üretim ve istihdam desteklenecek, yerli ürünlerin markalaşması, planlaması, reklamı, tanıtımı ve bilgilendirme faaliyetleri artırılacak ve AR-GE faaliyetleri için sanayicilere yönelik destekler devam edecektir.
- Sanayi Bölgelerinde altyapıdan kaynaklanan sorunların çözülmesi için gerekli tedbirler alınarak, yeni kurulacak OSB'ler için alınacak ÇED raporu kapsamında sektörlere göre gruplaşmayı sağlayacak yerleşim planları oluşturulacaktır.
- Özel ve Özellikli Sanayi Bölgeleri ile ilgili tüzük çalışmaları devam etmektedir. Bunun yanında, şehircilik ve yerel yönetimlerin görüşleri doğrultusunda Sanayi Bölgelerinin ilan edilmesine devam edilecektir. Yeni Büyük Organize Sanayi Bölgesinin kurulması için öncelikle bölgenin sınırları saptanacak ve altyapı çalışmalarına başlanması yönünde faaliyete geçilecektir.

- Ülkemizde düzenlenen en büyük ve en önemli ekonomik organizasyonların yapıldığı, ülkemizin sanayi ve ticari yaşamının prestiji açısından, önemli bir yer tutan fuar alanının mevcut alt ve üst yapı eksikliklerinden kaynaklanan sorunların çözülmesi için çalışmalar başlanacaktır.
- Turizm, yükseköğrenim ve inşaat sektörlerinde katma değeri ve yerel girdisi yüksek ürünlerin tüketimi teşvik edilecektir. Özellikle turizm sektöründe yerli üretimin daha fazla kullanılması ve yerli üretimin desteklenmesi amacı ile ilgili paydaşlarla etkin politikalar geliştirilecektir.
- Sanayi yatırım ortamındaki aksaklıkların ivedilikle giderilmesine çalışılacaktır. Kıbrıs Türk Yatırım Geliştirme Ajansı (YAGA) ile ülkenin kalkınmasında gereksinim duyulan yatırımların artırılması ve bu yönde yatırım ikliminin iyileştirilmesi çalışmalarına önem verilecektir. Bu kapsamda, reel sektörün iş yapabilirliğini artırmak ve yatırım ortamını geliştirmek amacıyla uygulanan faiz destek ve kısmi hibe programları geliştirilecek ve genç girişimcilere yönelik programların artırılması sağlanacaktır.
- Serbest Liman Bölgesi yeniden düzenlenerek uluslararası standartlara uygun şekilde alt ve üst yapı çalışmaları yapılacaktır.

5.2.1. Taşocakçılığı

Sanayi sektörü alt bölümlerinden olan taşocakçılığı aynı zamanda inşaat sektörünün de tamamlayıcısıdır. Çevreyle uyumlu, çevresel etkilerin en aza indirildiği, sürdürülebilir taşocakçılığının oluşturulması temel amaçtır.

Bu çerçevede;

- Yeni taşocağı açılmasına ve mevcut taş ocaklarının büyütülmesine izin verilmeyecek ve mevcut taş ocağı sayısı azaltılacaktır.
- Denetim sistemi yasal mevzuat temelinde etkinleştirilecek ve mevcut taş ocaklarını salt malzeme üretimine odaklanan değil, iş güvenliğini sağlayan, çevre ile uyumlu işletmecilik anlayışıyla faaliyetlerini sürdüren sanayi tesisleri haline getirilecektir.
- Taş ocaklarının ruhsat yenileme aşamasında malzeme bitmiş bölgelerinin doğaya yeniden kazandırılması için rehabilitasyonuna özel dikkat edilerek suni göller oluşturulması da dahil terk edilen bölgenin rehabilitasyonu sağlanacaktır. Böylelikle yeni yaşam alanı yaratılarak flora ve faunaya katkıda bulunulacaktır.

5.2.2. Enerji

Ülkemizde ekonomik gelişme ve nüfus artışına bağlı olarak talebi devamlı artan; toplumsal hayatın ve ekonomik kalkınmanın devamlılığı için gerekli olan elektrik enerjisinin sürekli, kaliteli, verimli, güvenilir, çevreye duyarlı ve en düşük maliyetle tüketicilere sunulması temel amaçtır.

Bu çerçevede;

- Enerjide artan talebin karşılanmasında yatırımlar geliştirilecek ve mali açıdan güçlü, istikrarlı, şeffaf, öngörülebilir, tüketicinin korunduğu ve sürdürülebilir enerji sürekliliği gözetilecektir.
- Orta ve uzun vadeli enerji arz-talep planlamaları oluşturulacak, santral ve altyapı yatırımları yapılacaktır.
- Enerji Dairesi oluşturulması ile ilgili çalışmalar tamamlanacaktır.
- Enerji verimliliğine yönelik yasa ve tüzük çalışmaları hızla tamamlanarak yasallaşmaları sağlanacaktır. Enerji verimliliğine yönelik çalışmaların yönlendirilebilmesi, denetlenebilmesi ve uygulanabilmesi için mevcut idari yapıların gözden geçirilmesi ve kapasite gelişimi sağlanacaktır.
- Dünya’da elektrik şebekeleri enterkonnekte olmayan ülke sayısının çok az olduğu ve özellikle izole şebekelerin büyük şebekelere enterkonnekte olmasının çeşitli açılardan faydaları ortadadır. Bu bağlamda, sistem stabilitesinin artırılması, uygun fiyata enerji elde edilmesi, arz güvenliği, çevre ve sağlık alanında fayda sağlayacak yenilenebilir enerji kaynaklarından elde edilecek muhtemel fazla enerjinin satılabilmesi gibi çeşitli faydalar sağlayacak olan Türkiye’den kablo ile elektrik getirmeyi hedefleyen enterkonnekte sistem oluşturulması çalışmaları sürdürülecektir.
- Elektrik şebekesinin, potansiyel yenilenebilir kaynak alanları ile yenilenebilir enerji ve elektrik araçların gelişim hızı da dikkate alınarak, geliştirilmesine yönelik planlama ve yatırım çalışmaları yürütülecektir.
- Scada kontrol merkezinin yüksek gerilim şebekesinin yanında, orta gerilim şebekesinin izlenmesi projesinin eklenmesi için gerekli donanım ve yazılım yatırımları yapılacak ve fotovoltaik (PV) kapasitesi belirlenecektir.

- Sanayi bölgeleri ile ilgili ihtiyaç duyulan elektrik kapasitesi belirlenip, gerekli alt yapı çalışmaları yapılacaktır.
- Ülkenin Yenilenebilir Enerji kapasitesi belirlenip sistemin arz güvenliğinin sağlanması için gerekli çalışmalar yapılacaktır. Yenilenebilir enerji ve dağıtık üretim teşvikleri artırılacak ve özendirilecektir.
- İletim sisteminin planlanması, işletilmesi, sisteme bağlı santrallere ilişkin kuralların yer alacağı ‘Şebeke Yönetmeliği’ hazırlanacaktır.
- Kamu binalarının daha verimli hale getirilmesine yönelik uygulamalar başlatılacaktır. Toplumdaki enerji verimliliği farkındalığının yaratılması amacıyla bilinçlendirilme, tanıtım ve eğitim faaliyetleri yürütülecektir.
- Bakanlar Kurulu’nun, tesislerin elektrik projelerinin hazırlanması ve uygulanması sürecinde “Güç Faktörünün İyileştirilmesi Esasları” kararı etkin bir şekilde uygulanacak ve sistem arz güvenliği sağlanacaktır.
- Teknisyen ve Tekniker yetiştiren Teknik Yüksek Okullara önem verilecek ve yerli teknik eleman yetişmesi teşvik edilecektir.
- Sanayi, Ticaret, Eğitim, Turizm, Sağlık ve diğer tüm kamu ve özel alanların daha verimli çalışabilmesi açısından çok önem arz eden bir husus olan fiber haritası oluşturulması sağlanacaktır. Fiber bağlantıların her binaya ulaştırılması hedeflenerek iletişim kalitesi artırılacak, bu sayede elektronik otomasyon ve e-devlet sistemi güvenli bir şekilde sağlanarak hem halkın günlük hayatı kolaylaştırılacak hem de devletin her alanda denetimini kolaylaştırılacaktır.

5.3. İnşaat

Ülke ekonomisine önemli bir istihdam yaratarak, doğrudan veya dolaylı olarak diğer sektörlerle de pozitif ivme kazandıran, fiziki sermayesi ve insan kaynakları gelişmiş, çevreye duyarlı, teknolojiyi yakından takip eden, yüksek hizmet kalitesiyle, rekabet gücü yüksek bir inşaat sektörü oluşturmak esas amaçtır.

Bu çerçevede;

- İnşaat ile ilgili kamu kurumlarının kurumsal yapılanması geliştirilerek personel ve donanım olarak güçlendirilmesi sağlanacaktır.

- Yapı güvenliğinin sağlanması açısından uluslararası standartlara uygun, dayanıklı inşaat malzemelerinin kullanılması sağlanacak ve ülkemize gelen yapı malzemeleri ile ilgili ihtiyaç duyulan standartlara uygunluğun denetlendiği bir laboratuvar oluşturulacaktır.
- Yerel inşaat malzemesi üretimi ve kullanılması desteklenecek ve bu üretilen ürünlerin uluslararası standartlara uygunluğu etkin bir şekilde denetlenecektir.
- İnşaat malzemelerinde, düzenli kalite kontrolü yapılacak ve standardizasyonu gerçekleştirecek bir sistem oluşturulacaktır. Bu konuda yasal mevzuatın tadil edilmesi için çalışmalar yapılacaktır.
- Doğal afetlerle ilgili mevzuat çalışması yapılacak, deprem riski haritası güncellenerek yapılaşmaya müsait olmayan alanlar belirlenecektir.
- Kentsel Dönüşüm için çalışma yapılarak, öncelikle özel ve kamu okulları, sonrasında ise sağlık kuruluşları, yurtlar ve sosyal konut yapılarının tüm bölgelerde risk sıralaması çalışması tamamlanacaktır.
- Belirlenecek konut politikaları, Ülkesel Fizik Planı ve kentsel/bölgesel planlarla uyum içinde yürütülecektir. Konut politikaları, konut ihtiyacını karşılarken konut çevresi ve yaşayanların sosyo ekonomik sorunlarının çözülmesini de kapsayacak düzeye getirilecektir.
- Tapu devri, inşaat izni ve/veya onay alma mekanizmaları gözden geçirilecek, işlemlerin daha hızlı yapılabilmesini sağlamak için sistem, teknoloji kullanımı ve insan kaynakları açısından güçlendirilecektir.
- İnşaatların yapım aşamalarında, işçi sağlığı ve iş güvenliği sağlanması yönünde gerekli idari düzenlemeler yapılacaktır. İnşaat sektörüne vasıflı eleman ve sanatkâr yetiştirmek için, inşaat alanındaki mesleki-teknik eğitime önem verilecek ve sektörde hizmet verenlerin sınıflandırılıp karnelendirilmesi veya hizmet içi eğitime tabi tutulması sağlanacaktır.
- Kamu ve özel sektöre ait inşaat yatırımları ve yapılaşma faaliyetleri, çevrenin korunması ilkeleriyle ve imar kurallarına uyumlu bir şekilde gerçekleştirilecek, izinsiz yapılaşma önleneyecek ve yapı güvenliği geliştirilecektir. Bu çerçevede, izinsiz inşaatlara cezai yaptırımlar uygulanmasına yönelik denetimler etkinleştirilecektir.

- Modern inşaat teknolojileri kullanımları yaygınlaştırılarak, binaların bakım-onarım maliyetleri düşürülecek, ayrıca inşaatlarda yalıtım konusuna önem verilerek, ısıtma ve soğutmada enerji tasarrufu sağlanması ile ilgili yasal mevzuat çalışmaları yapılacaktır.

5.4. Ticaret

Ülkemizde ihracatı artırmak amacıyla sanayi sektöründe faaliyet gösteren kuruluşların ve ihracatçı firmaların uluslararası standartlara uygun kaliteli mal üretimi ve ihracata yönelik faaliyetlerini üretim ve pazarlama aşamalarında destekleyerek uluslararası pazarlarda karşılaştıkları sorunların giderilmesine yardımcı olarak rekabet gücünün artırılacağı bir ticaret ortamının sağlanması temel amaçtır.

Bu çerçevede;

- Ticaret hacminin artması ile idari teşkilatlanması yetersiz kalan Ticaret Dairesi'nin, Ticaret Dairesi (Kuruluş, Görev ve Esasları) Yasası revize edilerek yasallaşması sağlanarak kapasite artırımı ve idari gelişimi sağlanacaktır.
- Dairenin otomasyon sistemine geçmesi çalışmaları bağlamında, Mal ve Hizmetler (Düzenleme ve Denetim) Yasası ve Tüketicileri Koruma Yasası kapsamında online denetim yapılabilecek bir sistem oluşturulacaktır. Ayrıca, denetim sonucu oluşacak Ceza İhbarnamesi sistem üzerinden kesilebilecek, Tüketici Birimine (online şikâyet) otomasyon sağlanacak, denetim sonucu oluşacak cezaların online ödenebilmesi için modül oluşturularak cezalarla ilgili sürecin takibi için Maliye Bakanlığı ve Polis Genel Müdürlüğü'nün sisteme entegre olması sağlanacaktır.
- Dış Ticaret otomasyon sisteminin geliştirilmesi sağlanacaktır.
- Yeşil Hat Tüzüğü kapsamında yapılan balık ihracatında, ihracatçıların Gümrük Kapılarında zaman konusunda yaşadıkları sıkıntıların giderilmesi için izinle ilgili prosedürlerin hızlandırılması amacı ile Kıbrıs Türk Ticaret Odası'nın entegre olduğu online balık ihracatı modülü oluşturulacaktır.
- Ticaret Dairesi Araç Otomasyon Sistemine; Araç Kayıt Dairesi ile Gümrük ve Rüsumat Daireleri'nin entegre olması sonrasında İthalat ve İhracat (Düzenleme ve Denetim) Tüzüğü kapsamında ön izin veren diğer kurum/kuruluşların ve odaların entegre olmaları sağlanacaktır. Araç otomasyon sistemine Gümrük Öncesi Satış Modülü eklenerek geliştirilecek ve Otomasyon Sisteminde Raporlama kısmı geliştirilecektir.

- Teşvik, muafiyet ve istisnalar bütünlüklü olarak gözden geçirilecek, sanayi ürünlerinin ihracatına yönelik teşvikler yapılandırılacak ve teşviklerle ilgili mevzuat yeniden yapılandırılarak ilgili mevzuatın yasallaşması sağlanacaktır.
- Narenciye İhracat Teşvikleri, Navlun İadesi Ödemeleri ve İhracat Teşvik Tüzüğü kapsamında uygulanan ihracat teşvikleri için düzenlenen otomasyon sistemi oluşacak ihtiyaçlara göre geliştirilecek ve teşviklerle ilgili tüm kurumların kendi sorumlulukları dahilinde sisteme entegre olmaları sağlanacaktır.
- Yürürlüğe giren Hal Yasası kapsamında ihtiyaç duyulan tüzükler hazırlanacak ve Yasa kapsamında uygulama ve denetimler konusunda personel eğitilerek programlı bir şekilde denetimlerin gerçekleştirilmesine başlanacaktır.
- Ürün Güvenliği Yasası ile ilgili mevzuatta suç ve cezalarla ilgili günün koşullarına göre düzenleme yapılacak ve piyasa gözetim ve denetim eğitimi çalışmaları arttırılacaktır.
- Metroloji (Ölçü ve Ölçü Aletleri) Yasası ile ilgili tüzük çalışmaları tamamlanacak ve kalibre edilmiş Metroloji Laboratuvarı oluşturulması ile ilgili çalışmalar yapılacaktır.
- Tüketicileri Koruma Yasası Kapsamında mevzuat ve şikâyet biriminde otomasyona geçilecektir.

5.5. Turizm

Dünya’da hızla gelişen sektörlerden biri olan turizm; istihdam oluşturma, döviz girdisi sağlama ve vergi gelirlerinin artması gibi birçok ekonomik gelişmeye katkı sağlamaktadır. Turizm sektöründe, turizm potansiyelinin değerlendirildiği, ürün ve hizmetlerin teknolojik gelişmeler ve turist talepleri doğrultusunda çeşitlendirildiği, hizmet kalitesinin yükseltildiği, yerel ürünlerin öne çıkarıldığı, uluslararası standartlarda kurumsallaşıldığı, uluslararası bir marka haline geldiği, çevrenin korunması ve gelişmesinin yanında doğal kaynakların, tarihi mirasın ve kültürel dokunun duyarlılıkla ele alındığı, koruma-kullanma dengesinin gözetildiği, sürdürülebilir bir büyüme ve istihdamın oluşturulduğu, bölgesel farklılıklara ve rekabet üstünlüğüne dayandırılan sürdürülebilir bir turizm modelinin oluşturulması temel amaçtır.

Bu çerçevede;

- Turizm ile ilgili yürürlükte olan mevzuat gözden geçirilecek, günün koşullarına uygun olarak yeniden düzenlenerek yasallaşması sağlanacaktır.

- Tarihi ve kültürel değere sahip kent merkezlerinin, köylerin, doku koruma alanlarının ve eski eser olarak tescilli binaların korunması, gelişmesi, sürdürülebilirliğinin sağlanması ve turizme kazandırılması yönünde gerekli çalışmalar gerçekleştirilecektir. Öncelikle Lefkoşa Surlarıçi ve Mağusa Surlarıçi'nde bulunan sokakların ve tarihi-kültürel değere sahip binaların restorasyon ve altyapı çalışmaları tamamlanarak turizm faaliyetleri desteklenecektir.
- Mevcut turizm bölgeleri geliştirilecek, yeni turizm alanları oluşturulması yönünde planlama çalışmaları yapılacaktır.
- Turizm sektörünün planlı gelişmesi yönünde, Turizm Gelişim Yasası revize edilerek bu yasa uyarınca Turizm Gelişim Planı ve eylem planları hazırlanarak uygulamaya konulacaktır.
- Girne Antik Limanı, Girne Turizm Limanı ve Gazimağusa Limanı'nın finansmanı yatırımcı tarafından sağlanacak modellerle özellikle kruvaziyer ve yat turizmine yönelik yeniden inşa edilmesi ve/veya yeniden düzenlenmesi yönünde çalışma başlatılacaktır.
- Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin kendine özgü koşulları ve kısıtlamaları çerçevesinde bölgesel farklılıkları da göz önüne alarak doğal çevreye, tarihi mirasa, kültürel dokuya bağlı, sürdürülebilir turizm modeli ile yerel kaynak kullanımına önem vererek, ülke ekonomisine katkıda bulunurken, katkının ülke içinde kalması hedefiyle çeşitliliği dikkate alarak turizmde kaliteyi artırmak ve yerel halka dayalı turizm modelinin gelişimini sağlamak için Turizm Geliştirme ve Tanıtma Fonu ile Eski Eserler Fonunun turizmin geliştirilmesi ve Eski Eserlerimizin çağdaş bir yapıya ulaştırılması için kullanılması amacıyla gerekli çalışmalar başlatılacaktır.
- Turizm amaçlı tahsis edilen kaynakların verimli ve etkin şekilde kullanımı sağlanacaktır.
- Turizmde uygulanan teşvik yöntemleri yeniden ele alınarak küçük ve orta ölçekli işletmeleri de kapsayacak şekilde bütüncül olarak düzenlenerek, etkin ve kontrollü uygulanması sağlanacaktır.
- Küçük ve orta ölçekli turistik konaklama tesislerinin iyileştirilmesi ve kalitenin artırılması sağlanacaktır.

- Yeni turizm yatırımları, yoğun olan bölgelerden uygun olan diğer bölgelere planlı bir şekilde yönlendirilecek ve turizm faaliyetleri çeşitlendirilecektir.
- Turizm sektöründe daha fazla yerli girdi imkanı sağlama olanakları araştırılacak, turizmin diğer sektörlere olan katkısını artıracak tedbirler alınacaktır.
- Turizm sektörü hizmetlerinde ve turist profilinde niteliğin yükseltilmesini sağlayarak, turist sayısının ve turizm gelirinin artırılması, yapılacak tanıtım programları ile yüksek gelir gruplarının ülkemize çekilmesi, yıl boyunca talep yaratılması ve talebin bölgelere ve ürünlere dengeli dağıtılması sağlanacaktır.
- Daha fazla harcama eğilimi olan turistlerin ülkemize çekilmesi, konaklama süresinin uzatılması ve konaklama dışı harcamaların artırılması yönünde gerekli çalışmalar yapılacaktır.
- Citta Slow, eco, agro, inanç, kültür, festival, gastronomi, kaya tırmanışı, mağaracılık, camping, bisiklet turizmi gibi, doğa ve kültürel varlıklara duyarlı, yerel ürünleri öne çıkaran, yerel halka dayalı, alternatif (özel ilgi) turizm ürünleri zenginleştirilerek gelişimi desteklenecektir.
- Ülkeye gelen yolcuların geliş nedenlerinin belirlenmesi ve potansiyel turist profilinin ortaya konulması için gerekli anket çalışmaları gerçekleştirilerek, turizm istatistikleri geliştirilecektir.

5.6. Ulaştırma – Bilgi ve İletişim

5.6.1. Ulaştırma

Ülkenin ulaşım ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli altyapı tesislerinin yapımı ile sürekli bakım ve onarım hizmetlerini ve bu tesislerin kamu yararına ve milli güvenlik amaçlarına en uygun ve etkin biçimde kurularak işletilmesi ve geliştirilmesini düzenleyen tedbirlerin alınması temel amaçtır.

Bu çerçevede;

- Ulaşımında trafik güvenliğinin artırılması ve trafik kazalarının en aza, ölüm ve ciddi yaralanmaların da sifıra indirilmesi hayati öneme sahiptir. Trafik Dairesi'nin kapasitesi geliştirilmeye devam edilirken, Bayındırlık ve Ulaştırma Bakanlığı tarafından

başkanlığı yürütülen Trafik ve Ulaştırma Hizmetleri Komisyonu'nun etkinliği artırılacaktır.

- Eğitim, Denetim, Mühendislik, Acil Hizmetler, Açığa Çıkarma, Değerlendirme ve Teşvik unsurlarından oluşan Vizyon Sıfır Trafik Güvenliği Sistemi benimsenecektir. Bu bağlamda, kamuoyunu bilgilendirici paylaşımlar yapılarak, okullarda trafik güvenliği eğitimleri müfredata dahil edilerek trafik güvenliğine dair farkındalık artırılacaktır.
- Trafik güvenliğinin artırılması hedefi doğrultusunda şehir içleri ve şehirlerarası yollarda polis denetimleri, elektronik denetim sistemlerinin kullanımı yaygınlaştırılacak ve trafik denetimlerinin etkinliği artırılacaktır.
- Resmi hizmet araçlarına, okul servis araçlarına, ağır yük taşıma araçlarına, kiralık araçlara, turistik taşıma izni olan araçlara araç takip cihazı (takometre veya GPS) takılması zorunlu kılınacaktır.
- Ülke çapında araç yolcu ve yük trafik verilerinin toplanıp denetlendiği Ana Trafik Yönetim Sistemi Merkezi kurulacaktır. Bu sistem, Polis Genel Müdürlüğü ve Sağlık Bakanlığı gibi tüm ilgili paydaşlarla entegre şekilde çalıştırılacaktır.
- Trafik güvenliğinin artırılması, trafik sıkışıklıklarının giderilmesi amacıyla mevcut ve yeni yapılacak sinyalize kavşaklarda Dinamik Kavşak Yönetimi Sistemi, Kavşak İzleme Sistemi ve Akıllı Trafik Yönetimi Sistemleri hayata geçirilecektir.
- Trafik güvenliğini sağlama adına, geçici bir süre için ülkemizde ikamet edecek olan yabancı uyruklu şahıslara ehliyet verilmesi belirli kriterlere bağlanacaktır.
- Sürücü ehliyetlerinin verilme şekline ve sınav sistemine uluslararası standartlar getirilecektir.
- Trafik güvenliğinin artırılması faaliyetleri çerçevesinde, araç muayene istasyonlarında uluslararası standartlarda hizmet verilebilmesi, Lefkoşa, Gazimağusa, Girne ve Güzelyurt'ta tam donanımlı birer istasyon kurulması için kamu-özel iş birliği modeli çerçevesinde ihaleye çıkılacaktır.

- Ağır yük taşıma mevzuatındaki eksikler giderilecek, araçlarda kapasite üzeri yük taşınmaması için sabit ve portatif kantar sistemleri ile etkin bir denetim mekanizması uygulamaya konulacaktır.
- Ülkesel Ulaşım Ana Planı hazırlanarak daha etkin, ulaşılabilir, sürdürülebilir, güvenli, konforlu ve ucuz toplu taşıma sistemlerinin geliştirilmesinin temeli oluşturulacak, yaya ve bisiklet başta olmak üzere şehir içi ulaşımında alternatif ulaşım araçlarının yaygınlaştırılması sağlanacaktır.
- Ülke genelinde karayolu toplu taşımacılık hizmetleri geliştirilerek yaygınlaştırılacaktır. Bölgesel kooperatifleşme/şirketleşme zorunlu hale getirilerek sürdürülebilirliği risk altında olan mevcut bölünmüş yapı sonlandırılacaktır. Oluşturulacak bölgelerde kurulacak kooperatif/şirket yapıları ile taşımacılık şirketlerinin kurumsallığı artırılacaktır. Tüm toplu taşımacılık hatlarında elektronik ödeme ve sürücü tanıma sistemi, araç içi görüntüleme, mobil uygulama ile araç takip ve yolcu bilgilendirme standart hale getirilecektir.
- Limanların gözetimi ve denetiminin sağlanması amacıyla liman otoritesi ile liman hizmetleri birbirinden ayrılacaktır.
- Yeni liman yatırımları ve mevcut limanların rehabilite edilerek daha verimli işletilmesi için finansal kaynak sağlanacak ve aynı zamanda limanların rekabetçi bir yapıda işletilmesi gerçekleştirilecektir. Gemikonağı Liman alanında yeni bir yük limanı yapılmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır.
- Yat limanlarının yasal altyapısı oluşturulacaktır.
- Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti hava sahası içerisinde seyreden uçaklarla, havaalanına iniş ve kalkış yapan uçakların yerel mevzuat ve uluslararası kurallar (Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü (ICAO) ve Avrupa Sivil Havacılık Konferansı (ECAC) çerçevesinde güvenli, düzenli ve süratli bir biçimde uçmaları sağlanacaktır. Bu bağlamda Sivil Havacılık Sektöründe çalışan personelin hizmet içi ve iş başı eğitimlerine öncelik verilecektir.
- Meteoroloji Dairesi'nin teknolojiden azami derecede yararlanması ve hizmet kalitesinin artırılması sağlanacaktır. Sismoloji bölümü yeniden düzenlenecek, kesintisiz çalışma düzenine geçilmesi sağlanacaktır. Türkiye Cumhuriyeti Meteoroloji

Genel Müdürlüğü ve Afet ve Acil Durum Yönetim Başkanlığı (AFAD) ile işbirlikleri geliştirilecektir.

5.6.2. Bilgi ve İletişim

Bilgi toplumuna dönüşümü hızlandırmak, tüm sektörlerde bilgi ve iletişim teknolojilerinin yaygın ve etkin kullanılmasını sağlamak amacıyla gerekli olan altyapının sağlanması temel amaçtır. Bu çerçevede;

- Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin modern bir telekomünikasyon şebekesine ve alt yapısına kavuşturulabilmesi ve bu konu ile ilgili gereken tüm yeni yatırımların yapılabilmesi için ihtiyaç duyulan finansmanı sağlayabilmek üzere, Telekomünikasyon Dairesi kamu-özel iş birliği modeli ile yeniden yapılandırılacaktır.
- Söz konusu kamu-özel ortaklığı ile günümüzde özel sektörün verimli işletmecilik becerilerinden yararlanılması, kamunun ise yatırımların koordinasyonu, gelen planlama, denetleme ve politika belirleme gibi alanlarda odaklaşması sağlanacaktır.
- Posta Hizmet Politikaları, evrensel posta hizmetleriyle uyum içerisinde yürütülecektir. Posta hizmeti tüm posta kullanıcılarına kaliteli ve süratli bir şekilde ulaşılabilecek düzeye getirilecektir.
- Posta hizmetleri etkinleştirilerek, kişilerin güvenli haberleşmesinin altyapısı süratle tamamlanacak, kayıp posta ve benzeri aksaklıkların giderilebilmesi için "Posta Güvenlik Sistemi" otomasyon sisteminin bir parçası haline getirilecektir.

5.7. Eğitim

5.7.1. Yükseköğretim

Uluslararası vizyona sahip, paydaşları ile sürekli etkileşim içinde, güvenilir, kalite odaklı, kurumsal özerk, akademik özgür, akademik etik değerleri merkeze alan, şeffaf, hesap verebilir, bilgi ve teknolojilerin geliştirilmesine ve topluma fayda sağlayan, ekonomik büyümeye katkıda bulunan, toplumsal sorumluluk içinde sürdürülebilir bir yükseköğretim alanının oluşturulması temel amaçtır. Bu çerçevede:

- Yüksek öğretim alanının yeniden örgütlenmesini, yasal mevzuatının güncellenmesini, diğer kamu kurumları ile koordinasyonun sağlanarak, yüksek öğretimin makro düzeyde hem ekonomik hem de idari açıdan etkili yönetimi düzenlenecektir.

- Yükseköğretimde sürdürülebilir bir yapı oluşturmak amacıyla kurumsal kalite geliştirilecek, süreçlerde standardizasyon sağlanacaktır. Mevcut Yükseköğretim Kayıt Sistemi (YÖKAS) istatistiksel raporlama dahil, tüm ihtiyaçlara hizmet edebilecek şekilde geliştirilecek ve tüm paydaşların etkin kullanımına sunulacaktır. YÖKAS ile eğitim kurumlarının iş birliği ve eşgüdümü sağlanacak, muhaceret işlemleri, öğrenci çalışma izinleri, öğrenci sağlık verileri, üniversitelerin akademik denetimi, dijital başvuru programı, geliştirilerek veri tabanı kayıt altına alınacaktır.
- Yükseköğretim Planlama, Denetleme, Akreditasyon ve Koordinasyon Kurulu'nun (YÖDAK) mevzuatı ve idari örgütlenmesi paydaşlarla iş birliği içinde yeniden yapılandırılacaktır.
- Yükseköğretim programlarına (ön lisans, lisans, yüksek lisans, doktora) giriş koşulları ve mezuniyet standartlarının YÖDAK tarafından denetlenecektir.
- Yükseköğretimde yer alan akademik personel yapısının geliştirilmesi için Yükseköğretim kurumlarındaki atama ve akademik yükselme kriterleri Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Yükseköğretim Kurumları Öğretim Üyeliğine Yükseltme ve Atanma Tüzüğü'ne uygun olarak olarak YÖDAK tarafından etkin bir şekilde uygulanması sağlanacaktır.
- Yükseköğretimde uluslararası standartlara ulaşılması için tüm paydaşlarla gerekli mevzuat çalışması yapılarak standartlar belirlenecektir.” Yükseköğretim Yeterlilik Çerçevesi” tanımlarının üniversitelerde kullanılması sağlanacaktır.
- Yükseköğretimde öğrenci memnuniyetini artırmak için Devletin ilgili organları ve yerel yönetimler tarafından (Ulaşım, sağlık hizmetleri, barınma, üniversite öğrencileri ve mezunlarının istihdam koşulları, sosya-kültürel ve sportif olanakların vb) ülkedeki yükseköğretim yaşam kalitesinin artırıcı düzenlemeler yapılacaktır.
- Yükseköğretim Kurumlarının gelişen uluslararası piyasalarda rekabet edebilirliğini artırmak ve onların yükseköğretimin gerekleri doğrultusunda eğitim, öğretim ve araştırma çalışmalarında bulunmalarına, sosyal, kültürel ve bilimsel çalışmalarının gelişmesine ve toplum yararına diğer kazançların sağlanmasına katkıda bulunmak amacıyla “Yükseköğretim Kurumları Mali Düzenleme Yasası” güncellenecektir.

- Yükseköğretim kurumlarının uluslararası tanınırlığını artırmak amacıyla hedef ülkeler belirlenerek, bu ülkeler ile devletlerarası iş birliği geliştirilerek yeni anlaşmalar yapılacaktır
- Olağanüstü hal ve acil durumları içerecek şekilde Yükseköğretim Yasasında gerekli düzenlemeler yapılarak Eylem Plan Rehberi hazırlanacaktır.
- Yabancı öğrencilerin eğitim süreçlerini kolaylaştırmak amacıyla muhaceret sistemi daha etkin hale getirilecektir.

5.7.2. Ortaöğretim ve İlköğretim

Atatürkçü düşünce sistemini benimsemiş, içinde bulunduğumuz bilgi çağına uyum sağlayabilen, yaratıcı ve kritik düşünme becerisine sahip, network yardımıyla iş birliği yapabilen, sosyal yönü güçlü, girişimci, başarılı, üretken, kendisine, ülkesine yararlı, mutlu bireyler yetiştirmek ana hedeftir. Bu amaçla;

- Milli Eğitim Bakanlığı altındaki mevzuat çağa ve teknolojiye uygun olarak yenilenecektir.
- Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde çalışmaları yürütülmekte olan MEBBİS (MEB Bilgi Sistemi) Projesi'nin uygulamaya konulmasıyla eğitime dair çok daha kapsamlı, güvenilir, erişilebilir, uluslararası kıyaslanabilir verilerin seri bir şekilde derlenmesi ve sistematik bir zeminde kullanıcıların hizmetine sunulması sağlanacaktır. Eğitim istatistikleri günümüz ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde geliştirilerek, uluslararası eğitim istatistiklerine uyumlu, güncel verilerin yanı sıra geriye dönük veriler de iyileştirilerek geliştirilecektir.
- E-egitimin devreye konulması ile birlikte okulların bilgi, öğrenci, veli, öğretmen, daire personeli ve diğer yöneticilerin web üzerinden iletişimi kolaylaştırılmış, standart belgelendirme sistemine kavuşturulması sağlanacaktır.
- Okulların güvenlik alt yapılarının geliştirilmesi için gerekli koşullar sağlanacaktır.
- Deprem ve Doğal Afet Değerlendirme ve İzleme komitesi tarafından belirlenen kamu okullarının onarım, tadilat ve güçlendirme projelerine devam edilirken, kullanımdışı kararı alınan kamu okullarının yıkılıp, yeniden yapılandırma projeleri başlatılacaktır.

- Yeni derslik yapımı planlamasında, derslik inşa edilmesi planlanan yerdeki diğer eğitim binalarının verimli kullanımı dikkate alınarak, çocukların ruhsal ve bedensel gelişimlerini gözeterek eğitim ortamları oluşturulacaktır.
- Süreç odaklı eğitim sistemi ile, tüm maddi ve manevi örgüt kaynaklarını bir bütünlük içinde kullanarak eğitimde kalite güvence mekanizması oluşturulacaktır.
- Sorunları yerinde çözen, alternatif çözümler üreten “Okul merkezli yönetim” anlayışına destek verilecektir.
- Öğretim programları, milli, manevi ve evrensel değerler doğrultusunda, yeni eğitim modellerini içerecek şekilde tasarlanacaktır.
- Günümüz teknolojisine uygun eğitim için öğretmenlere daha verimli hizmetiçi eğitimler verilecektir.
- Okul yöneticiliğine yönelik sertifikasyon ve hazırlık programları açılacaktır.
- Özel gereksinimli bireyler için kapsayıcı ve bütünleştirici uygulamalar geliştirilecek, özel eğitim standartları ve rehberlik hizmetlerinin kalitesi artırılacaktır.
- Dezavantajlı öğrencilerin uzaktan eğitimden daha fazla faydalanmaları sağlanacaktır.
- Mesleki ve teknik eğitim liseleri ile meslek yüksekokularının toplumdaki algısını güçlendirecek tanıtım faaliyetleri yürütülecektir.
- Mesleki ve Teknik Eğitim’de Sertifikasyon Sistemi uygulanarak, bunun sistematik hale getirilmesi sağlanacaktır.
- Örgün ve yaygın eğitim sistemleri arasındaki bütünlüğün korunmasına, üretimdeki kişilerin bilgilerini yenilemesine, eğitimin sürekliliğinin sağlanmasına ve insan gücü ile istihdam arasındaki temel dengenin kurulması için planlı bir eğitim uygulanacaktır.
- Güncel bilgi ve becerilerin geliştirilmesi öncelikli sektörler başta olmak üzere sektör temsilcileri ile iş birliği sağlanacaktır. İş birliği protokolleri ile sektörlerin işgücü ihtiyacına yönelik çalışmalar planlanacaktır.
- Öğrencilerin, bilimsel, kültürel, sanatsal, sportif ve toplum hizmeti alanlarındaki etkinliklere katılımları desteklenecek, öğrenci yeterliliği üzerindeki etkisi izlenecektir.

- Okul spor faaliyetlerinde yer alan branşlar dışında, tüm çocukların spor yapmasını sağlamak amacı ile bölgesel ve çok taraflı spor organizasyonları, etkinlikler düzenlenecektir.
- Öğrencilerin zihinsel yeteneklerinin geliştirilmesi yanında ruhsal ve bedensel gelişimlerini de sağlayacak rehberlik hizmetleri geliştirilecektir.
- Temizlik ve hijyen kuralları ile ilgili öğrenme çıktıları, eğitim öğretim programlarının içeriğine uygulanacaktır.
- Okul kantinlerinin hijyenik ve sağlıklı besinlerle donatılabilmesi için gerekli çalışmalar yapılacaktır.
- Köy Kadın Kurs merkezleri daha etkin hale getirilecektir.
- Yabancı öğrencilerin Kıbrıs Türk kültürüne adapte olmasını sağlayacak ve Türkçe öğrenme süreçlerini düzenleyecek çalışmalar geliştirilecektir.

5.8. Gençlik

Gençlerin hayatın her alanına katılımı, ülkemizin gelişip kalkınması adına çok önemlidir. Aktif, dinamik, girişken olma özellikleriyle toplumu ileriye götürecek olan gençlerin, sosyal ve ekonomik hayata katılımını sağlamak için onların bilgi, beceri ve yeterliliklerini geliştirecek koşullar sağlamak temel amaçtır.

Bu çerçevede;

- Genç işsizlik oranını düşürmek için bilimselliğe dayalı, fırsat eşitliği sağlayan, mesleki ve teknik becerilerin kazanılıp geliştirilmesine yönelik eğitici projelerle gençlerin iş gücüne katılmaları kolaylaştırılacaktır.
- Gençlere kariyer danışmanlığı hizmeti verilmesi, ara eleman yetiştirilmesi ve meslek edinmelerinin sağlanması konusunda Gençlik Dairesi'nin eşgüdümünde bütün paydaşlar bir araya getirilecek, alınacak kararlar çerçevesinde gençlerin istihdam edilme olanaklarının artırılması sağlanacaktır.
- Gençlere sağlanan rehberlik hizmetleri geliştirilecek, staj imkanları artırılacaktır.
- Gençlerin girişimciliği özendirilip, çeşitli teşvik mekanizmalarıyla desteklenecektir. Gençlerin işgücüne katılımının kolaylaştırılmasıyla, yurtdışında eğitim görmüş veya

gören vatandaşlarımızın ülkemize kazandırılmasına yardımcı olunacak ve beyin göçü engellenecektir.

- Gençlerin bilim ve teknolojiye ilgi duymaları sağlanacaktır. Haberleşme ve iletişim altyapısı geliştirilecek, sosyal alanlarda internete erişim artırılacak, böylelikle gençlerin bilgiye erişimi kolaylaştırılacaktır.
- Başbakanlık Uyuşturucu ile Mücadele Komisyonu, Psikososyal Destek Programı'na başvuran bağımlı birey ve aileye destek vermekte ve sosyal uyum merkezi aracılığıyla bireyleri her alanda geliştirmekte ve topluma kazandırmaya çalışmaktadır. Madde kullanımını önlemek amacıyla sosyal, kültürel ve eğitsel birçok etkinliği hayata geçirmektedir. Ayrıca, ülkedeki madde kullanımı hakkında geniş kapsamlı bilimsel veriler elde edilmesi amacıyla birçok araştırma yapılmıştır ve yapılmaktadır. Gençlerin madde bağımlılığı, sigara ve alkol gibi sağlığa zararlı alışkanlıklardan korunması adına önleyici tedbirler alınacak, bağımlı gençlerin tedavisi ve sosyal uyum süreçlerine aktif katılımı desteklenecektir.
- Gençlerin boş zamanlarını değerlendirebileceği sosyal, kültürel, eğitsel, sportif ve bilimsel etkinliklerde bulunmalarına olanak sağlamak üzere yeni gençlik merkezleri açılacaktır. Bunun yanında gezici gençlik merkezlerinin faaliyetleri artırılırken mevcut gençlik merkezlerinin geliştirilmesi ve faaliyetlerinin artırılması amacıyla da kamu kurumları yanında sivil toplum örgütleri ile de iş birliği yapılacaktır.
- Gençlerin gelişimlerini sağlamak üzere okul içi ve okul dışı fikir, kültür, sanat, spor, izcilik ve boş zamanları değerlendirme faaliyetleri teşvik edilecektir. Bu bağlamda, devlet kurumları, yerel yönetimler ve sivil toplum örgütleri ile iş birliklerinin güçlendirilmesi yönündeki çalışmalar sürdürülecektir.
- Özellikle Gençlik Haftası olmak üzere yılın belirli dönemlerinde sahneler kurarak, gençlerin vereceği konserler, dans gösterileri, müzik dinletileri, tiyatro, kültürel, sanatsal etkinlikleri sahneleyerek, gençlere yeteneklerini sunabilecekleri sahne imkanı yaratılacaktır.
- İlçelerde ve büyük yerleşim birimlerindeki gençlik merkezlerinde, gençlere, kendi kuracakları kulüplerde yeteneklerine uygun aktiviteleri yapmaları için maddi ve teknik destek sağlanacaktır.

- Kıbrıs Türk gençliğinin kendi kültür yapısını koruyacak kültür, sanat ve spor alanında yurtiçinde ve yurtdışındaki gençlerle temaslarının ve iletişimlerinin artırılması yönünde olanaklar yaratılacaktır.
- Engelli gençlerin de sosyal, kültürel ve sportif yaşam içinde hak ettikleri yeri alabilmelerine yönelik her türlü tedbir alınacaktır. Gençlik Dairesine bağlı binaların, engelli gençler tarafından da rahatça kullanılabilmesi için daha da geliştirilerek gerekli düzenlemeler yapılmaya devam edilecektir.
- Kırsal bölgelerde yaşayan gençlerin sportif ve kültürel alanlarda daha çok yer alabilmesi yönünde belediyeler, sivil toplum örgütleri ve gençlikle ilgili oluşumlar ile iş birliği yapılacaktır.
- KKTC Hükümeti ile TC Hükümeti arasında yapılan Gençlik ve Spor İşbirliği Protokolü kapsamında belirlenen Ortak Kültür kampları ve Lider eğitimi, Lider değişim projesi kapsamında planlanan faaliyetler hayata geçirilecektir.

5.9. Spor

Sporun geliştirilmesi amacıyla kaliteli sporcu, teknik personel ve yönetici yetiştirilmesine özen gösterilerek, spor tesislerinin uluslararası standartlara yükseltilmesi yanında ilk, orta eğitim ve üniversitelerdeki spor faaliyetlerinin çeşitlendirilerek yaygınlaştırılması ve spor federasyonlarının, uluslararası standartlara uygun bir yapıya kavuşturulması temel amaçtır. Bu çerçevede;

- Spor Dairesi mevzuatının uluslararası spor teşkilat yapılarına göre güncellenmesi sağlanacaktır.
- Ulusal ve uluslararası organizasyonlarla ilgili ayrı ayrı planlama yapılarak ülkenin spor politikasının buna uygun düzenlenmesine hassasiyet gösterilecektir.
- Beden Eğitimi ve Spor Yasası'nın değişikliği yapılarak spor federasyonlarının mevzuatının uluslararası kurallara uyumlu hale getirilmesi sağlanacaktır.
- Spor federasyonlarının tüm eğitim çalışmaları eğitim kurulunun hazırladığı müfredatlar doğrultusunda yapılacaktır. Antrenörlük, hakemlik kursları ve gelişim seminerleri bu program doğrultusunda olacaktır. Spor Dairesi Müdürlüğü Başkanlığında ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetindeki üniversitelerin beden eğitimi bölümleri ile iş birliği

yapılarak geliştirilecek bu çalışmaya bu bölümlerdeki öğretim görevlilerinin katkı koyması sağlanacaktır.

- Ülkemizin, spor alanındaki uluslararası organizasyonlarda yer alabilmesine yönelik çalışmalar sürdürülecektir.
- Uluslararası standartlarda yeni spor tesisleri yapılacak, mevcut tesisler iyileştirilerek uluslararası standartlara yükseltilecektir.
- Tavsiye nitelikli kararlar üretilmesi için toplanan Spor Şurası dışında her yıl ilgili paydaşların katılımı ile Spor Çalıştayı organize edilecektir.
- Gelişen Teknolojiden yararlanarak Spor Dairesinin tüm paydaşları ile anlık bilgi akışını sağlayacak teknik altyapı ve programı oluşturulacaktır.
- Yerel yönetimlerin spor ve rekreasyon alanında daha fazla katkı sağlayabilmesi için bir planlama yapılması ve sivil toplum örgütlerinin spor federasyonlarının, spor kulüplerinin bu planlamaya destek vermesi sağlanacaktır. Sağlıklı yaşam, boş zaman faaliyetleri ve spor yapma alışkanlığı konularında toplum bilgilendirilecek ve spora teşvik edilecektir. Şubat ve yaz tatillerinde öğrencilerin gençlik ve spor alanlarında aktiviteler organize edilerek, ilgili sivil toplum kuruluşları ile spor yapma alışkanlıklarının geliştirilmesi ve kötü alışkanlıklardan uzaklaşmaları için boş zamanlarında rekreatif faaliyetleri organize edilecektir.
- Ülke genelinde sporcu yetenek seçimi programı uygulanarak yetenekli çocukların seçimi ve program eşliğinde takip edilmeleri sağlanacak ve belirlenecek periyotlarda bu program Spor Dairesi bünyesinde değerlendirilecektir.
- Olimpik, olimpik olmayan ve paralimpik spor branşları sınıflandırılarak faaliyetlerin bu yönde düzenlenmesi sağlanacak ve ödül-teşvik düzenlemeleri ve sporcu takip çalışmaları yapılacaktır.
- Özel gereksinimli vatandaşlarımızın gerek sağlık için spor gerekse paralimpik spor alanlarında daha uygun koşullarda faaliyet gösterebilmeleri sağlanacaktır.
- Milli Olimpiyat Komitesi'nin (MOK) KKTC'deki yapısı, kuruluş amacı, Uluslararası Olimpiyat Komitesi (IOC) ilkelerine ve yasal mevzuatına göre yeniden düzenlenecektir. Bir sivil toplum kuruluşu olarak Ulusal Olimpiyat Komiteleri

uluslararası açılım konusunda baş rol oynayacağından, spor alanındaki dış politikalarının üretilmesinde büyük bir misyon üslenecektir.

- Ülkemizin spor branşları, spor tesisi (tesisleşme) ve sporcu yoğunluğuna göre spor haritası çıkarılacaktır ve bu sayede uzun vadeli planlamalar yapılabilecektir.
- Ülkemizin spor alanında eğitim veren üniversiteleri ile spor alanında planlamalar yapılırken istişareler yapılarak fikirleri alınacaktır.
- Türkiye millî takımlarında ülkemizi temsilen bulunan sporcular Türkiye milli takımlarında müsabakalara katılmaları durumunda desteklenecek, başarı elde etmeleri durumunda ayrıca ödüllendirilecektir.
- Milli sporcu profili yaratılacak, teşvik ve ödüllendirilecektir.
- Uluslararası spor örgütlerine üye olan spor federasyonlarımızın ve kulüplerimizin ilişkilerini daha ileriye götürmeleri ve örgüt içerisinde güçlü konuma gelmeleri için teşvik ve destek sağlanacaktır.
- Başarılı sporcuların desteklenmesi için belirlenecek standartlara göre teşvik ve ödül programı uygulanacaktır.

5.10. Kültür

Kıbrıs Türk kültürünün araştırılması, kültür değerlerimizin ortaya çıkarılması, geliştirilerek yaygınlaştırılması, zenginleştirilmesi, kayıt altına alınıp tanıtılması ve herkesin kültür yaşamında yerini alması; ayrıca, sanatın özgürce gelişebileceği ortamın yaratılması ve sanatçıların korunarak desteklenmesi, özendirilip teşvik edilmesi temel amaçtır. Bu çerçevede;

- K.K.T.C halkının kültürel ve sanatsal alanlarda farkındalığını artırmak amacıyla teknolojik gelişmeler dikkate alınarak güncel sanat anlayışlarını da kapsayacak şekilde etkinlikler ve faaliyetler düzenlenecektir.
- Kıbrıs Türk kültürü korunup yaşatılarak, gündelik hayatın içinde yer alması sağlanıp yeni nesillere aktarılacaktır. Bu amaçla somut ve somut olmayan kültürel mirasın saptanması ile ilgili çalışmalar geliştirilecektir.
- Türkiye Cumhuriyeti ile KKTC arasında eğitim, kültür ve sanat alanında sürdürülmekte olan iş birliğinin güçlendirilerek devamına önem verilecektir.

- Yurt dışında KKTC Kùltür Günlerinin düzenlenmesi, kùltürel ve sanatsal çalışma ile üretilenlerin yurt dışına taşınması, sergilenmesi, diğer ùlke kùltür ve sanatları ile bir değer ölçüsü yaratılması faaliyetleri desteklenecektir.
- Telif haklarının geliştirilmesi ve yerleştirilmesi amacıyla gerekli yasal düzenlemeler yapılacak ve toplumun bu konuda bilinçlendirilmesine yönelik faaliyetler, kurumlar arası iş birliği geliştirilerek gerçekleştirilecektir.
- Kùltürel miras ve tarihi değere sahip varlıklarımızın korunması, bakımı, onarımı ve restorasyon çalışmaları hızlandırılarak gelecek nesillere aktarılması sağlanacaktır.
- Devlet kurumlarının sahip olduğu plastik sanat eserlerinin envanterinin oluşturulması, teknolojik dönüşümlerinin yapılması ve günümüz koşullarına uygun olarak sanatseverlerin kullanımına sunulmasına yönelik çalışmalar devam ettirilecektir. K.K.T.C kùltür sanat koleksiyonu web sayfası diğer kurumları da kapsayarak geliştirilecektir.
- Milli Kùtùphane ve halk kùtùphanelerinin daha çağdaş koşullarda, daha etkin hizmet sunumunu sağlamalarına ve günümüz koşullarına uygun donanım ve altyapıya kavuşturulmalarına hız verilecektir.
- Kùltür Sanat Danışma Kurulu'nun etkin ve verimli çalışmasına olanak sağlanırken kùltür ile güzel sanatlar alanında faaliyet gösteren sivil toplum örgütleriyle iş birliği geliştirilecektir.
- Kıbrıs Türk Devlet Tiyatrolarına tiyatro binası kazandırma yönündeki girişimler tamamlanacaktır.
- Devlet Opera ve Balesi ile ilgili yasal çalışmalar tamamlanarak kuruluşunun oluşturulması ve faaliyete geçmesi sağlanacaktır.

5.11. Sağlık

Sağlık hizmetlerinin temel amacı, insanların sağlığını korumak, hastalıkları tedavi etmek ve yaşam kalitesini artırmaktır. Sağlık hizmetlerinde; hastaların beklentilerinin karşılandığı, bu süreçte yurttaşların eşit ve kapsamlı sağlık hizmetlerine erişeceği, günümüzün ileri teknolojik imkanlarından en iyi şekilde faydalanan, uluslararası kalite standartlarında ve sürdürülebilir bir yapı hedeflenmektedir. Bununla birlikte, hastalıkları önlemek ve sağlıklı bir yaşam tarzını

teşvik etmek için önleyici tedbirler almak, hastalıkları teşhis etmek ve uygun tedavi yöntemleri ile hasta sağlığına doğrudan müdahale etmek, yaralanmaların veya cerrahi müdahalelerin ardından hastaların iyileşmesini ve eski sağlık seviyelerine dönmesini desteklemek, toplum düzeyinde hastalıkları önlemek ve toplum bilincini artırmaya yönelik çalışmalar yapmak sağlık hizmetlerinin amaçlarındandır.

Bu amaçla;

- Acil sağlık hizmetlerinin tüm ülkede reorganizasyonun, koordinasyonun ve kontrolünün uluslararası standartlara göre şekillendirilmesi ve 112 Acil Sağlık ve Ambulans Hizmetlerinin daha kurumsal olabilmesi için teşkilatlandırılması planlanmıştır. Bu kapsamda mevzuat hazırlanmış olup mevzuatın yasallaştırılması sağlanacaktır.
- Temel Sağlık Hizmetleri; Birinci Basamak Sağlık Hizmetleri Birimi kapsamında örneğin gebe ve yeni doğan takiplerinin yapılması, nüfusa yönelik çalışmalar yapılarak her bireyin sağlık takiplerinin yapılması hedeflenmektedir. Temel Sağlık Hizmetleri Dairesi Yasası'nın revizyonu yapılırken, hem sağlık çalışanlarının niteliklerinin ve sayısının artırılması hem de koruyucu sağlık hizmetlerinin geliştirilmesi sağlanacaktır.
- Bulaşıcı Hastalıklar Birimi ile bulaşıcı hastalıkların yakinen takibi, sürveyans yapılması, diğer dairelerle iş birliği yapılarak vektörel hastalıkların önlenmesi, Bulaşıcı Olmayan Hastalıklar Birimi ile kronik hastalıkların takiplerinin yapılması ve taramaların yapılması, Kanseri İzleme ve Değerlendirme Birimi ile erken tanı ve kanser taramalarının yaygınlaştırılması gibi öncelikli konular olmak üzere temel sağlık hizmetleri geliştirilecektir.
- Devlet Laboratuvarının yeniden akredite edilmesi, laboratuvarlar arası standardizasyonun sağlanması, halk sağlığını koruyucu ek işlemlerin yapılabilmesi için Devlet Laboratuvarı Dairesi Yasası güncellenecektir. Devlet Laboratuvarı Dairesi'nin yeniden yapılandırma süreci kapsamında, toplam alanı 1.650m²'lik ek bina ihalesi ve tadilat planlamaları ile ilgili plan ve proje tamamlanmış ve 2024'de inşaat başlanacaktır.
- İlaç Eczacılık Dairesi'nde günümüz koşullarına uygun yasal birimler ve kadro düzenlenmesi ile birlikte hastaların ilaç teminlerini tüm eczanelerden karşılayabilmesi

ve geri ödemelerinin yapılması için gerekli yasal düzenleme yapılacaktır. İlaç ve tıbbi malzeme stok takiplerinin ve ilaç sarfiyatının önlenebilmesi için altyapı ve dijital sistemin hazırlanmasına başlanmıştır. Bununla birlikte, akılcı ilaç kullanımı ile ilgili kılavuz geliştirilecektir.

- Tıbbi atık imhalarının yapılabilmesi için gerekli düzenleme ve sistem oluşturulacaktır. Aynı zamanda günümüz koşullarına uygun hale getirilmesi amacı ile Eczacılık ve Zehirler Yasası güncellenecektir.
- Akıl ve Ruh Sağlığı Yasası'nın günümüz koşullarına göre mevzuatı güncellenecektir. Hastalara, hasta yakınlarına ve sağlık çalışanlarına psikososyal destek sağlanmasında yapılacak olan faaliyetlerin belirlenmesi ve uygulanması için Barış Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi ile koordineli bir şekilde çalışacak olan Psikososyal Destek Merkezi kurulacaktır.
- Sağlık çalışanlarına yönelik şiddetin engellenmesi amacı ile yasal düzenlemeler yapılacaktır.
- Sağlık Bakanlığı bünyesinde Ulusal Medikal Kurtarma Ekiplerinin (UMKE) kurulması ve Hastane Acil Afet Planları'nın (HAP) reorganize edilmesi, çalışma, protokol ve kılavuzları hazırlanacaktır.
- Yapım aşamasında olan 116 yataklı 11.650m² olan Yeni Girne Hastanesinin, 2024 yılı içerisinde tamamlanması hedeflenmektedir. Aynı zamanda toplam alanı 16.500 m² olan Yeni Güzelyurt Hastanesi'nin yapımı ile ilgili ihaleye çıkılması çalışmaları tamamlanacaktır.
- Değirmenlik ve Maraş Bölgesi'nden başlanarak tüm sağlık merkezlerinin belirlenecek bütçeye göre yenilenmesi sağlanacak ve nüfus çalışması yapılarak diğer sağlık merkezlerinin de yenilenmesi planlanacaktır. Bununla birlikte, eski Girne Hastanesi sağlık merkezine çevrilecek ve Temel Sağlık Hizmetleri tarafından kullanılacaktır.
- Alkol ve Madde Bağımlılığı Tedavi Merkezleri (AMATEM) Binası'nın yapımı ile ilgili plan ve proje süreci tamamlanmış olup, 2024 yılında bütçeye konmuş ve talepte bulunulmuştur. İlgili kaynağın oluşturulması halinde Planlama ve İnşaat Dairesi tarafından ihale dosyası hazırlanıp binanın tamamen bitmesi ile ilgili ihaleye çıkılacaktır.

- 500 Yataklı Lefkoşa Hastanesi Projesi, Türkiye Cumhuriyeti ile Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti iş birliğindeki protokolde İş Birliği Protokolü kapsamında olup gündeme alınması sağlanacaktır.
- Dr. Burhan Nalbantoğlu Devlet Hastanesi'ndeki tadilatlar devam edecektir. Yangında zarar görmüş olan KVC Servisi'nin ihalesine çıkılmış ve I. Etap kısmı tamamlanmıştır. II. Etap için talep edilen son mimari projeler de onaylanmış ve II. Etap olan anahtar teslim kısmına başlanacaktır.
- Depreme dayanıklı olmaması sebebiyle Talasemi Merkezi'ndeki Genetik Laboratuvarı ve Kan Bankasının Dr. Burhan Nalbantoğlu Devlet Hastanesi bünyesinde bulunan boş birimlere yerleştirilmesi planlanmıştır. Sağlık kuruluşlarının karot testlerinin tamamlanmasının ardından depreme dayanıksız olan binalar güçlendirilecek veya yeniden inşa edilecektir.
- Diyaliz servislerinin kapasiteleri artırılabacaktır.
- Sağlık personelinin mesleki kapasitelerini geliştirmeye yönelik kısa süreli eğitim programlarının ilgili meslek örgütleri ile iş birliği içerisinde genişletilerek devam edilmesi sağlanacaktır. Kurulacak yeni analiz yöntemleri için gerekli teknik ve eğitim desteklerinin sağlanması ile ilgili çalışmalar başlatılacaktır.
- Sağlık profesyonellerine e-sağlık sistemlerini kullanma konusunda eğitimler düzenlenecek ve yardımcı klavuzlar hazırlanacaktır. Halkımıza yönelik, koruyucu sağlık eğitimleri, kamu spotları, broşürler basılarak bireylerin sağlık okuryazarlığını geliştirmelerine yönelik eğitimler düzenlenecektir.
- Tıpta uzmanlık kurulu ve sertifikasyon ile ilgili Sağlık Hizmetleri Dairesi Yasası kapsamında Sağlık Bakanlığı bünyesinde kurullar oluşturularak standardizasyon sağlanacaktır. Yurt dışı eğitimleri için danışma kurulu toplanarak yurtdışı eğitimlere devam edilmesi sağlanacaktır.
- Hastane Bilgi Yönetim Sistemi hizmete girmiştir. E-sağlık hizmetleri dahilinde istatistiki bilgilerin ulaşılabilirliği, kolay takip edilebilirliği ve denetlenmesi hedeflenmektedir. Örneğin, aşı takip sistemi e-sağlık hizmetleri dahilinde olup 2024'ün ilk yarısında devreye alınacaktır. Sağlık çalışanlarının özlük bilgilerinin e-sağlık hizmetleri dahilinde otomasyon sistemine veri girişlerinin yapılması ve E-sağlık

hizmetleri kapsamında halkımızın Sağlık Bakanlığı'na bağlı hastane ve sağlık merkezlerinde muayene ve genel tetkik için ilgili hekimlerden online randevu alabilmesi çalışmaları tamamlanacaktır.

- İlaç, Tıbbi Malzeme, Diş ve Laboratuvar bilgi bankası oluşturma hedefiyle birlikte, Sağlık Bakanlığı tarafından belirlenen ön izin ve ruhsata tabi malzemeler ile üretici ve ithalatçı firmalara ait üretim ruhsatı, üretim yeri ruhsatı, ihracat izni, ithalat ön izni gibi süreçlerin yönetilmesi ve dijitalizasyonunun e-sağlık hizmetleri dahilinde yapılabilmesi sağlanacaktır. İlaç Takip Sistemi ile ilgili, ilaçların üretiminden/ithalatından başlayarak son kullanıcıya ulaşana kadar geçen tedarik ve dağıtım sürecinin kontrolünün e-sağlık hizmetleri dahilinde yapılabilmesi hedeflenmektedir.
- Organ ve Doku bilgi sistemi oluşturularak, organ, doku ve hücre nakli alanında hizmet veren sağlık sunucularının hasta bilgilerine anlık erişim sağlayabilmesi, denetleme faaliyetlerinin e-sağlık hizmetleri dahilinde yürütülmesi yanında Kişisel Sağlık Kayıt Sistemi ile birlikte bireylerin almış olduğu sağlık hizmetlerine ilişkin bilgilerin görüntülenmesi ile kişiye özel hekim randevusu alınabilmesinin e-sağlık hizmetleri dahilinde yapılması sağlanacaktır.
- Ölüm doğum bildirimleri için (Ölüm Bilgi Sistemi) tüm paydaşların bir sistem üzerinde girişleri yapabilmesi ve istatistiki bilgilerin edinilmesinin e-sağlık hizmetleri dahilinde yapılması sağlanacaktır.
- E-sağlık hizmetleri dahilinde dijital hastane ile ilgili çalışmaların yapılması, medikal cihazların bakım, onarım ve takiplerinin yapılabilmesi için dijital tıbbi cihaz bakım-onarım sisteminin hayata geçirilmesi, mobil kanser tarama aracı temini ve taramaların yapılması, toplumumuzun sağlık alışkanlıklarının belirlenmesi, diyabet takibi, kanser tanısı, Ambulans 112 mobil ağ telsiz sisteminin yenilenmesi ve hasta danışmanlığı gibi konularda sağlıkta yapay zekâ uygulamalarından yararlanılması için çalışmaların başlatılması sağlanacaktır.

5.12. Çalışma ve Sosyal Güvenlik

Ülkemiz çalışma hayatında, sürdürülebilir büyüme hedefleriyle uyumlu istihdam imkanlarının geliştirilmesi ve uluslararası normlara ulaşılabilmesi, sosyal güvenlik alanında norm ve standart birliği sağlanması yanında mali sürdürülebilirliğe sahip, kaliteli hizmet sunan ve nüfusun tümünü kapsayan bir yapı oluşturulması temel amaçtır. Bu çerçevede;

- Çalışma yaşamı ile ilgili düzenlemelerde Anayasa, temel hak ve özgürlükler ile Avrupa Birliği normları ve Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) sözleşmelerine uyumlu olacak şekilde, çalışma, sosyal güvenlik ve sosyal hizmetler konularındaki çalışmaların geliştirilmesi, buna bağlı olarak yapılan hizmetlerin etkinleştirilmesi ve yasal düzenlemelerin yenilenmesi sağlanacaktır.
- Sektörel gelişmelere bağlı olarak ihtiyaç duyulan istihdamın yaratılmasına yönelik somut adımlar atılacaktır. Bu adımlar hem sektörlerin ekonomiye olan katkısını artıracak hem de sürdürülebilirliğe olumlu etki sağlayacaktır.
- Çalışan ile işveren arasındaki istihdam ilişkilerinden doğan bireysel iş uyuşmazlıklarının, yargı yollarına başvuru hakkı saklı kalmak kaydıyla, uzlaşıcı bir şekilde çözümünde izlenecek usul ve esasları düzenleyen “İş Uyuşmazlıklarının Davasız Halli Yasası” çıkarılacaktır.
- Avrupa Birliği Müktesebatına uyum sağlayacak şekilde İş Yasası’nda gerekli değişikliklerin yapılması sağlanacaktır.
- İşgücü piyasasında yerel işgücü istihdamını artırmaya yönelik uygulanan destek programları ekonominin değişen ve gelişen şartlarına uygun olarak çeşitlendirilerek sürdürülecektir. Bu bağlamda, yeni geliştirilecek istihdam teşvik uygulamaları özellikle genç işsizlerin işgücü piyasasında daha kolay yer almalarını sağlarken, dezavantajlı grupları destekleyici tedbirleri de artıracaktır.
- Çalışma yaşamında farklı sektörlerdeki meslek odaları ve sivil toplum örgütleri ile iş birliği yapılarak, işsiz KKTC vatandaşlarına mesleki eğitim verilmesi ve nitelikli yerel işgücünün çalışma yaşamına kazandırılması sağlanacaktır.
- Yerel işgücünün, işgücü piyasasına katılımını artırmak ve dolayısıyla yabancı işgücü ihtiyacını asgari düzeye indirebilmek için, sektörlerin taleplerine yönelik işgücü sertifika programları üniversiteler ve ilgili meslek örgütleriyle iş birliği yapılmak suretiyle düzenlenecektir.
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ile Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı arasında ulusal meslek standartlarının belirlenmesi ve meslek eğitimi gibi alanlarda işgücü piyasasına yönelik yapılan çalışmalar iş birliği içinde sürdürülecektir.

- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından hayata geçirilen *isbul.gov.ct.tr* web portalı aracılığıyla, iş arayanlar ile işverenlerin bir araya gelmesi sağlanmıştır. İş Bulma Merkezinin tam anlamıyla faaliyete geçmesi ile hem KKTC vatandaşı genç işsizler teşvik programlarından faydalanıp açık iş münhallerine yönlendirilecek, hem de herhangi bir nedenle işten ayrılan ve KKTC’de kalabileceği yasal süre içerisinde iş arayan yabancı ülke vatandaşlarının bu merkezden yararlanıp “KKTC Çalışma Hayatına” katılması sağlanacaktır. Böylece hem KKTC’deki yapısal işsizlik sorunu ve kayıt dışılık azaltılacak hem de işverenlerin işgücü açığı gerekçesi ile yeni yabancı işgücü talepleri KKTC vatandaşları arasından karşılanıp, yeni yabancı işgücü talepleri asgariye indirilecektir.
- İşsizliği azaltmak ana hedef olmakla birlikte kayıt dışı işçilikle mücadele edilecektir. Küresel ekonomide yaşanan büyümedeki yavaşlama dikkate alındığında orta vadede karşılaşılması muhtemel işsizlik sorununun yaratacağı ek maliyet olasılığının dikkate alınması tedbir geliştirmek açısından önem taşımaktadır. Kayıtdışı istihdamla mücadele konusunda ilgili tüm paydaşlarla iş birliği yapılacak ve teknolojik altyapının entegrasyonu sağlanarak denetim sistemleri etkinleştirilecektir.
- Kayıt dışılığın önlenerek prim gelirlerinde artış sağlanması yönünde çağdaş denetim sistemlerinin uygulanması sağlanırken, prime esas kazançların doğru bildirilmemesinden kaynaklanan gelir kayıplarının önlenmesi konusunda Gelir ve Vergi Dairesi, İhtiyat Sandığı ve Sosyal Sigortalar Dairesi’nin tek bordro verebilmesi konusunda çalışmalar tamamlanacaktır.
- KKTC’de kadınların işgücü piyasasına katılımlarını kolaylaştırıcı ve istihdamlarını artırıcı uygulamalar geliştirilecektir. İşgücü piyasasında kadın istihdamını artıracak şekilde kadınların özellikle kodlama, yazılım gibi teknoloji üretimi alanlarında mesleki eğitim ve beceri gelişimi fırsatları güçlendirilecektir. Kadınların işgücüne ve istihdama katılımlarının artırılmasını sağlamak amacıyla bakım hizmetlerine erişimin kolaylaştırılması başta olmak üzere iş ve aile yaşamını uyumlaştıran uygulamalar dinamik bir biçimde hayata geçirilecektir.
- Gençlerin istihdamını artırmak için yenilikçi ve sürdürülebilir projeler desteklenecek. Girişimcilik desteği ile gençlerin kendi işlerini kurmaları için destekleyici programlar ve kaynaklar sağlanacaktır.

- Engellilerin eğitilmesi ve işgücü piyasasında desteklenip istihdam edilmesi için gerekli önlemler Avrupa Birliği normları çerçevesinde alınacaktır. Engellilerin çağdaş yaşam kalitesine kavuşturulması ve verilen hizmetlerin koordine edilmesi, yaygınlaştırılması ve etkinleştirilmesi için aile içinde ve/veya kurulacak merkezlerde bakım ve eğitim konusundaki çalışmalar yoğunlaştırılacaktır.
- Fiziksel engeli bulunan bireyler için hali hazırda mevcut olan kotalar ihtiyaca göre gözden geçirilecek, “Engelliye Duyarlı İstihdam Politikaları” adı altında yapılacak çalışmalarla, işverenlere vergi avantajları, teşvikler gibi engelli bireylerin istihdamına yönelik destekler uygulanacaktır.
- Toplum içinde farklı gelişen bireylerin geleceklerinin güvence altına alınacağı, hakları olan eğitime, ilgiye, sevgiye ve hayat standardına sahip olabilecekleri bir yaşam alanı oluşturulması amacı ile yapılan ‘Engelsiz Yaşam Evi’ projesinin 2. etabı 2024 yılında tamamlanacaktır. Böylece özel gereksinimli bireyler Yaşam Evinden hem yatılı hem de günlük rehabilitasyon merkezi olarak faydalanabileceklerdir.
- İş sağlığı ve güvenliği alanında mevcut eksikliklerin giderilmesi ve doğru uygulamaların yaygınlaşması için Çalışma Dairesi’nin kurumsal kapasitesinin güçlendirilecektir. Çalışma Dairesi’nde İş Sağlığı ve Güvenliği hizmetleri ile ilgili ayrı bir bölümün organize edilmesi, bu alanda görev yapacak personelin hem nicelik hem de nitelik olarak güçlendirilmesi ve böylece güçlü ve etkin bir denetim sisteminin kurulması hakkında çalışmalar yapılacaktır.
- İş sağlığı ve güvenliği alanında önleme ve koruma ilkeleri esas alınarak, mevcut mevzuatın sivil toplum örgütleri ile birlikte gözden geçirilerek, ilgili paydaşların önerileri doğrultusunda düzenlenerek uygulamaya konacaktır.
- Sosyal Sigorta hizmetlerinin sunumuna ve takibine ilişkin kolay, erişilebilir bir otomasyon sistemi kurulacaktır. Böylece bir yandan sigortalılar ve geçindirmekle yükümlü oldukları kişilerin hizmetlerden daha kolay faydalanması sağlanırken diğer yandan çeşitli harcamaların merkezi olarak takibinin kolaylaşması ve israfın önünde geçilmesi sağlanacaktır.
- Sosyal Sigortalar Yasası ile Sosyal Güvenlik Yasası’nın sağladığı yardımlara hak kazanma koşulları ve yardımların düzeyi gibi konularda norm birliğinin sağlanması,

aynı koşullarda ve aynı prim oranını ödeyen sigortalılara, farklı koşullarda ve farklı düzeyde menfaat verilmesinin ortadan kaldırılması amacıyla gerekli yasa değişikliği çalışması tamamlanacaktır.

- Sosyal Güvenlik Yasası ile Kıbrıs Türk Sosyal Sigortalar Yasası altında verilen hizmetlerin kalitesinin ve gelirlerinin artırılması, sosyal güvenlik fonlarının kendi kendini finanse edecek hale gelmesi için sürdürülen çalışmalara devam edilerek, ödemeler, yatırımlar ve diğer tüm hizmetlerin elektronik ortamda yapılabilmesi sağlanacaktır. Mali yapısı güçlenen Sosyal Sigortalar Dairesi'nin aktif ve pasif sigortalılara daha fazla hizmet sunabilmesi amacıyla sigortalıların belirlenecek çerçevede özel sağlık hizmeti sunucularından faydalanabilmesi için gerekli şartlar oluşturulacaktır.
- Sosyal yardımlar, sosyal güvenlik sistemini bütünleyen etkin bir yapıya kavuşturulurken sosyal hizmetlerin sorumluluk alanında bulunan vatandaşlara verilen hizmet şartlarının evrensel normlara uygun olarak iyileştirilmesi sağlanacaktır.
- KKTC'de var olan Huzurevi Yasası ve Özel Huzurevleri Yasası güncelliğini kaybetmiş ve bugünün koşullarına uymayan yasalardır. Yasalar günümüzün koşullarına göre güncellenecek ve bakımevleri ile ilgili çalışılan yeni yasa sonuçlandırılacaktır.
- Ülkemizde yaşlı ve hasta bakımı daha ağırlıklı olarak 3. ülke vatandaşları tarafından yapılmaktadır. KKTC'deki üniversitelerde ilgili bölümlerde eğitim gören KKTC vatandaşı olan öğrencileri teşvik edici adımlar atılacaktır. Yaşlı ve korumaya muhtaç insanlarımızı hayata bağlanmaları ve topluma uyum sağlamaları için gerekli maddi ve manevi destek sağlanacaktır.
- Çocuk ve genç suçluların toplumla rehabilitasyonunun sağlanmasına yönelik çalışmalar yapılmaya devam edilecektir.

5. 13. Çevre

Doğanın ve insanların birlikte uyum içinde yaşayabileceği bir geleceğin temelini oluşturabilmek için doğal kaynakların sürdürülebilir bir şekilde kullanılması ve çevresel etkilerin en aza indirilmesi amacıyla yapılan planlama, uygulama ve denetimler yapılmaktadır. Çevresel kaynakların korunması, atıkların azaltılması, geri dönüşümün teşviki, çevresel

etkilerin değerlendirilmesi, çevre dostu teknolojilerin kullanımı ve ekolojik dengeyi koruyan sürdürülebilir kalkınma ilkesinin benimsenmesi temel amaçtır. Bu çerçevede;

- Her sektöre ilişkin karar ve uygulamalarda çevre mevzuatı ve kriterleri mutlaka dikkate alınacak ve potansiyel çevre sorunları yaratılmadan önlenecektir. Bu ilkeye özel sektör yatırımları yanında kamu yatırımlarında da uyulması esas olacaktır.
- Çevre bilinci ve duyarlılığının geliştirilmesi yönünde tedbirler alınması sağlanacaktır. Okullarda, seminerlerde toplum merkezlerinde yapılacak çevre odaklı organizasyonlarda ve/veya medya aracılığıyla çevre konularını içeren eğitim programları düzenlenerek, sivil toplum kuruluşları ile geniş halk kesimlerinin katılımı sağlanacaktır. Çevreyle ilgili farkındalık yaratan kampanyalar, etkinlikler ve temizlik faaliyetleri düzenlenecek, geri dönüşüm alışkanlıkları teşvik edilerek, atıkların azaltılması ve geri dönüştürülebilir malzemelerin kullanılması sağlanacaktır.
- Çevre koruma ve çevre kirliliğini önleme çalışmaları çerçevesinde, doğal hayat ve ekosistemlerin korunmasına, gaz emisyonları ölçümlerinin sürekli olarak yapılmasına, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı, katı atık, atık su yönetiminin geliştirilmesine ve su kalitesinin iyileştirilmesine özel önem verilecektir. Çevre dostu teknolojilerin kullanımını teşvik edilecek, enerji tasarrufu sağlanarak çevre korunacaktır.
- Yurt içinde ortaya çıkan atık ve artıkların en aza indirgenmesi, geri dönüşüme uygun atıkların kaynağında ayrı toplanması için yerel yönetimlerle iş birliğine gidilecektir. Katı atık alanındaki AB ile uyumlu Tüzüklerin çıkarılması ve uygulanabilmesi için 18/2012 sayılı Çevre Yasası'nda değişiklik yapılacaktır. Geri dönüşüm veya yeniden kullanım gibi atık azaltmaya yönelik faaliyetler desteklenecek ve bu konudaki yatırımlar teşviklenecektir.
- Güngör Katı Atık Depolama Tesisi ile ilgili TC Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı'ndan destek alınmaya başlanmış olup, tesisin düzenli depolama tesisi haline gelmesi için Özelleştirme Yasası kapsamında ihaleye çıkılacaktır. Tehlikeli atıkların depolanması ile ilgili kapasitenin tespiti, tehlikeli atık potansiyeli olan kurumların listelenmesi bu atıkların nasıl toplanacağına planlanması yapılacaktır.

- 2021 yılında kurulan Sürekli Atıksu İzleme Sistemi geliştirilerek sürdürülebilirliği sağlanacaktır. İskele Bölgesi başta olmak üzere ülke genelinde atık su sorunun çözülmesi için atık su miktarı projeksiyonlarının yapılması ve acil ihtiyaç olan bölgelere atık su arıtma tesisleri yapılacak veya mevcut sistemler geliştirilecektir. Hastahane, otel, ve endüstriyel tesisler gibi kurumların atıksu arıtma tesislerinin olup olmadığının değerlendirilmesi, bu tesislerin potansiyel risklerinin belirlenmesi, işletmelerin atıksu tesislerine sahip olmadıkları durumda alınacak tedbirlerin belirlenerek bu tesislerin kurulması sağlanacaktır.
- Deniz kirliliği yönetiminde yetkili ve sorumlu kuruluşlar netleştirilecektir. Yapılacak deniz kirliliği envanter çalışması ile kirlilik kaynakları tespit edilerek kirliliğin önlenmesi için projeler geliştirilecektir
- İklim değişikliğinin zararlı etkilerini en aza indirmek için gerekli önlemler alınacaktır. İklim değişikliğinin zararlı etkilerinden korunmak için Avrupa Birliğinin benimsediği Climate-ADAPT, Yeşil anlaşma uyum eylemleri çerçevesinde, binalarda enerji verimliliği, sanayi sektöründe sera gazı emisyonlarının azaltılması, sulak alanların ve çayır-mera alanlarının karbon stok miktarının tespit edilmesi, ormansızlaşma ve orman zararlılarını azaltma, turizm, arazi kullanımı gibi sektörler için veri ve risk değerlendirme araçlarının oluşturacağı İklim Uyum Planı hazırlanacaktır. Ev satın alan, inşa eden, kıyı bölgelerindeki işletmeler ile tarım ürünlerini planlayan çiftçilere kadar yukarıda değinilen tüm sektörler için veri ve risk değerlendirme araçları oluşturulacaktır. İklim değişikliğinin toplumun her düzeyinde ve ekonominin tüm sektörleri üzerinde etkileri olduğundan, uyum eylemleri “doğa temelli çözümler” içerecektir.
- Ülkemizde ÇED ve ÖNÇED Kararı bulunan projeler için veri tabanı oluşturulacak ve süreçlerinin hızlı ve kolay takibi için kurumlar, kuruluşlar, rapor hazırlayanlar, yatırımcılar arasında online veri sisteminin kurulması sağlanacaktır.
- KKTC ile TC arasında imzalanmış olan protokol kapsamında Türkiye Cumhuriyeti Maden Tetkik Arama Genel Müdürlüğü, KKTC Yer Bilimleri ve Madencilik Alanında Çalışmalarına başlamıştır. KKTC Jeoloji ve Maden Dairesi ile birlikte yürütülen bu çalışmalar kapsamında ülke genelinde yer alan diri faylar haritalanmıştır. KKTC jeolojik konumundan dolayı özellikle Kıbrıs yayından dolayı tsunami açısından son

derece riskli bir alanda yer almaktadır. Bu kapsamda, KKTC de tsunami çalışmaları da eş zamanlı olarak yürütülmektedir. 2024 yılında tamamlanacak çalışmalar sonunda KKTC'nin deprem tehlikesi ortaya konacaktır.

- Ülkemizin dünya çölleşme haritasında, çölleşme tehlikesinin en yüksek olduğu bölgede yer aldığı bilinciyle, ağaçlandırma ve erozyonla mücadele çalışmaları sürdürülecektir.
- Sürdürülebilir bir gelecek için, bireylerin ve toplumun çevreye karşı daha duyarlı olmasını sağlamak, çevre bilincinin artırılarak daha bilinçli adımlar atılmasına yardımcı olabilmek için, yaygın çevre eğitim-bilinçlendirme çalışmaları yapılacaktır. Ülke doğasını, flora ve faunasını tanıtıcı ve bilgilendirici içerikli, çevre konusundaki eğitim-bilinçlendirme ile ilgili hazırlanacak programlar uygulamaya konacaktır. Bu konuda sivil toplum kuruluşlarının faaliyetleri de desteklenecektir.

5.14. Fiziki Plan

Fiziki planlar, sosyal-ekonomik planlarla uyumlu olarak gelişmeye yön veren, kendi içinde kademeli şekilde üretilen uzun süreli planlardır. Bu planlarda ülkemiz için önemli olan tarım arazilerin, doğal çevrenin ve kültürel mirasın korunmasına, gerekli sosyal donatı alanlarının üretilmesine, kısıtlı kaynakların etkin kullanılmasına yönelik kararlar alınıp, yeni gelişmelerde arazi kullanımı, konut yoğunluğu, bina yüksekliği, yapı-arsa oranı gibi konularda koşullar getirilip, düzensiz gelişmenin önüne geçmek temel amaçtır. Bu çerçevede;

- Ülkemizde imar planlarından sorumlu kurum olan Şehir Planlama Dairesi, imar planı olmayan alanlarla ilgili imar planı çalışmalarını başlatacak, halihazırda imar planı bulunan alanlarda ise yasal mevzuat çerçevesinde revizyon çalışmaları yapacaktır.
- Planlama çalışmalarında sivil toplum örgütleri, yerel yönetimler, ilgili sektörlerin ve tüm paydaşların katılımıcılık esasına bağlı olarak temsil edilmeleri ve merkezi idarenin birlikte ve eşgüdüm içinde çalışma anlayışı geliştirilerek çalışmaları sağlanacaktır.
- Eski Eserler Dairesi, İlgili Belediyeler, Turizm Planlama Dairesi, KTMMOB ve ilgili meslek odaları ile iş birliği yapılarak kentsel koruma alanlarının tespit edilip korunması ve canlandırılmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır.
- Tarım alanlarının kentleşme ile tüketilmesini önlemek için, gelişme baskısı altında olan ve planlama enstrümanlarının olmadığı yerlerde önlemler alınacaktır.

- Şehir Planlama Dairesi'nin daha hızlı ve etkili bir biçimde plan üretebilmesi ve mevcut planların takibini yapabilmesi için gerekli olan personel ve donanım tamamlanacak, iş akışında otomasyon ve dijitalleşme yönünde atılabilecek adımlar tespit edilip uygulanacaktır.
- Fiziki gelişmeyi yönlendiren, denetleyen yerel ve merkezi kurumların güçlendirilerek etkinleştirilmesi sağlanacak, koordinasyon ve iş birliğine dayalı bir örgütlenmeye gidilecektir.

5.15. İskan

Eşdeğer işlemleri başta olmak üzere, İskan, Topraklandırma ve Eşdeğer Mal Yasası çerçevesinde hak sahibi olanların devam eden işlemlerinin, oluşturulan İskan Komitesi tarafından sonuçlandırılması için çalışmalar sürdürülmektedir. Bu kapsamda:

- 41/1977 sayılı İskan Topraklandırma ve Eşdeğer Mal Yasası esas amacı değiştirilmeden, günümüz koşul ve ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde gerekli yasal değişiklikler yapılacaktır.
- Mevcut ve/veya dağıtılmış rezerv kaynakların tespiti için gerekli çalışmaların başlatılarak tamamlanması ve elektronik ortamda kayıt altına alınması sağlanacaktır.
- KKTC sınırları içerisindeki tarımsal kaynakların tahsis/kullanım kayıtları için kullanılan otomasyon teknolojisinin güncelliğini yitirmesinden dolayı, daha çağdaş, web tabanlı, yeni veri sorgulama ve kayıt teknolojilerini de içeren veritabanına sahip otomasyon sistemi ile değiştirilmesi konusundaki çalışmalar sonuçlandırılacaktır.
- KKTC sınırları içerisinde bulunan ilçe, köy ve mahallelerin sayısal haritalarının oluşturulması tamamlanacaktır.
- Tapu ve Kadastro Dairesi'ne bağlı Tapu Amirliklerinin on-line sistemle birbirlerine bağlanarak tüm işlemlerin her ilçede yapılması sağlanacaktır.
- Tapu Otomasyon Sistemi kadastro bilgileri ile entegre edilerek taşınmaz mal koçanı, parsel hudutlarını gösteren haritalar ile birlikte sahiplerine verilecektir.
- Şehit ve hadise kurbanı çocuklarına verilen arsaların altyapıları tamamlanacaktır. Bugüne kadar dağıtımı yapılan ve altyapısı kısmen veya tamamen eksik olan kırsal

kesim arsalarının altyapılarının %50'lik kısmı tamamlanmış, geri kalan kısmın ise tüm projeleri çıkmış ve uygulanmaya başlanmış olup tümü tamamlanacaktır.

- Hem köylerde hem kentlerde uzun vadeli ve uygun ödeme imkanları sunan sosyal konut projeleri hayata geçirilerek gençlerimizin konut sorununun çözülmesi sağlanacaktır. Özellikle son yıllarda konut ihtiyacının artmasından ötürü, ilçelerimizde apartman tipi, köylerimizde ise müstakil köy evleri projeleriyle vatandaşlarımızın konut sorununu çözmek için projeler yapılacaktır.
- 2007 yılında yürürlüğe giren 63/2007 sayılı Konut Edindirme Yasasında günümüz koşullarına göre revize edilerek, güncellenmesi sağlanacaktır.
- Sosyal konut yapımı için araziler belirlenip üzerine teknik çalışma yapılmış, 2024 yılı içerisinde konutların yapımına başlanacaktır. Önce belirlenen bölgeler için başvurular açılacak, ardından değerlendirilen başvurular etap ve konut sayısı ile orantılı olarak çekilecek kura neticesinde haksahipliği alan yurttaşlarımıza verilecektir
- Sosyal konut yapımı, konutların altyapı projelerinin tamamlanması ve teslimi, gençlere kırsal kesim arsa dağıtımını, dağıtılmış olan kırsal kesim arsalarının altyapılarının gerekli tüm keşiflerinin alınarak bütçeye konulup önem sırasına göre tamamlanacaktır.

5.16. Kooperatifçilik

Ekonomik ve sosyal kalkınmada, küçük üreticilerin dayanışmasında ve tüketicilerin korunmasında önemli görevleri bulunan kooperatiflerin değişen ve gelişen koşullara göre yeniden yapılandırılmak suretiyle gelişmesi ve mevcut sorunlarının aşılması için gerekli idari ve yasal düzenlemelerin yapılması temel amaçtır. Bu çerçevede;

- Kooperatiflerin sosyo-ekonomik yaşamda daha etkin bir konuma getirilmeleri için kamu adına denetim ve izleme sistemleri güçlendirilecek, kooperatifleşme her alanda desteklenecek, merkezileştirilmeleri ve bölge birlikleri şeklinde örgütlenmeleri özendirilecektir.
- Kooperatif Şirketler Mukayyitliği tarafından hazırlanan tüm denetim raporları yine Mukayyitlik bünyesinde oluşturulan Teftiş Değerlendirme Komitesi tarafından, çağdaş tanım ve yürürlükteki mevzuatlara uygun hale getirilmesi için çalışılacaktır.

- Kooperatif Şirketler Mukayyitliği bünyesinde Risk Merkezi kurulması ile ilgili çalışmalar tamamlanarak, kooperatifler tarafından Mukayyitlikteki Risk Merkezine gönderilecek risk bilgilerinin, KKTC Merkez Bankası Risk Merkezine aktarılması ve KKTC Merkez Bankası Risk Merkezinden gelen bilgilerin de kooperatiflere bildirilmesi sağlanacaktır. Böylece bankacılık sektörü ile kooperatifçilik sektörü müşteri riskleri karşılıklı görülebilecek ve risklerin en aza indirilmesi edilmesi sağlanacaktır
- Kooperatiflerin her ay düzenli olarak Kooperatif Şirketler Mukayyitliğine göndermekte oldukları bilanço ve kar-zarar hesaplarının Mukayyitlik bünyesinde Gözetim Sistemi ile ilgili kurulan merkezde elektronik ortamda toplanması ve verilerin değerlendirilip yayınlanması ile sektöre yön verilmesi sağlanacaktır. Az sayıda Kooperatif tarafından elektronik ortamda Mukayyitliğe sunulan bilanço ve kar-zarar hesaplarının kayıtlı tüm kooperatifler tarafından sunulması ile ilgili çalışmalar devam edecektir.
- Tüm kooperatiflerin etkin bir şekilde denetlenmesi sağlanarak, bunlar arasında faaliyetlerini sürdüremeyecek durumda olanların tasfiye işlemlerinin başlatılması, yarı aktif olarak faaliyet sürdürenlerin civardaki kooperatiflerle birleşmesinin sağlanması, aktif olanların da sürdürülebilir bir yapıda faaliyetlerini sürdürmeleri sağlanacaktır.
- Düzenlenen hizmet içi eğitimler ile Mukayyitlik müfettişlerinin etkin denetim konusundaki eğitimleri devam edecektir.
- Tarım ve hayvancılıkla uğraşan küçük ve orta boy işletmeler ile Eko-Agro turizm işletmelerinin, kooperatif yapıları altında toplanması sağlanarak ortak tanıtım, ortak pazarlama, ortak girdi temini olanakları yaratılacaktır.
- Açık deniz balıkçılığının geliştirilmesi için mevcut balıkçılık kooperatifleri güçlendirilerek gerekli araç gereç ve teknelerin alınması, ayrıca balıkçıların iş kapasiteleri ile sağlık kurallarına uygun pazarlama olanaklarının artırılması sağlanacaktır.
- Kooperatifçilik konusunda farkındalık yaratılarak, kooperatifçilik bilincinin toplum geneline yayılması amacıyla bölgesel eğitim çalışmalarının düzenlenerek hem mevcut kooperatif üyelerinin hem de üye olmayan kişilerin kooperatifçiliğe teşvik edilerek kooperatifçilik bilincinin artırılması sağlanacaktır.

- Kooperatiflerde aktif olarak görev yapan yönetim kurulu üyeleri ile kooperatif çalışanlarının gerek hizmet anlayışı gerekse teknoloji konularında gelişen ve değişen koşullara paralel olarak sürdürülebilir bir yapıda faaliyetlerine devam edebilmeleri amacıyla, Mukayyitlik kanalıyla üniversiteler, kamu-özel kurum kuruluşlar ve sivil toplum kuruluşları iş birliği ile eğitim çalışmaları düzenlenecektir.
- Tarım ürünlerinin pazarlanmasında dağıtım zincirindeki araçlar devre dışı bırakılarak, tüketicilerin makul fiyatlardan ürüne erişimi, üretici ile tüketici arasında doğrudan bağlantı kurulması yönünde kooperatiflerin sistem içerisinde etkin olarak yer alması sağlanacaktır. Bu amaçla her ilçede kooperatif marketleri kurularak gerek tarım ürünlerinin gerekse yerel ürünlerin makul fiyatlarla doğrudan tüketiciye sunulması sağlanacaktır.
- Kooperatif ürünlerinin daha geniş kitlelere pazarlanmasının sağlanması ve pazar ağlarının geliştirilmesi amacıyla, sosyal medya üzerinden etkin bir şekilde tanıtım yapılması yönünde kooperatif yöneticileri ile çalışanlar teşvik edilip eğitim çalışmaları düzenlenecektir.
- Özalde kırsal kesimdeki kadınların, genelde ülkedeki tüm kadınların sosyal ve ekonomik olarak güçlendirilmesini sağlamak amacıyla, kooperatifçilik yoluyla örgütlenmelerine yönelik eğitim programları ve seminerler düzenlenecektir. KKTC genelinde her ilçede bir kadın kooperatifinin aktif olarak faaliyet sürdürmesine yönelik kadın kooperatiflerinin kurulması teşvik edilecektir.

5.17. İdari Örgütlenme

Vatandaş odaklı hizmet anlayışının geliştirilmesi ve yerleştirilmesi; kamu yönetiminde şeffaflık, katılımcılık ve hesap verebilirlik prensiplerinin uygulamaya konmasıyla yönetişimin iyileştirilmesi; kamu yönetiminde hafızanın oluşturulması, hiyerarşik yapılanmada etkinliğin sağlanması, işgücü hareketliliğinin artırılması; işe alma ve terfi mekanizmalarında liyakatin esas alınması; uygulanmakta olan performans değerlendirme sisteminin geliştirilmesi; Avrupa Birliği müktesebatına uyumun gerektirdiği yapılanma ve kurumsallaşmanın oluşturulması ve personelin çalışma koşullarının iyileştirilmesi temel amaçtır. Bu çerçevede;

- Kamu yönetiminin etkin, verimli, şeffaf ve hesap verebilir bir yapıya kavuşturulması amacıyla Kamu Reformu çalışmalarına devam edilecektir. Kamu Görevlileri Yasa Tasarısı yasallaştırılacaktır.

- Bakanlıkların örgütsel yapısı güçlendirilecektir. Her bakanlıkta planlama ve koordinasyon biriminin kurulması yanında bakanlığın görevleri ile ana hizmet ve yardımcı hizmet birimlerinin görev ve yetkileri fonksiyonel bütünlük ilkesine uygun olarak düzenlenecektir.
- Halkın kamu hizmetlerinden duyduğu memnuniyet, bir ülkenin veya bir yönetimin performansını ve hizmet kalitesini yansıtan önemli bir ölçüttür. Bu memnuniyet, halkın kamu hizmetlerinden beklentilerinin karşılanmasıyla doğrudan ilişkilidir. Halkın kolayca ve etkili bir şekilde kamu hizmetlerine erişebilmesi, kaliteli ve nitelikli hizmet sunumu yanında kamuoyunu bilgilendirmeye yönelik mekanizmalar da geliştirilecektir.
- Mevzuat düzenlemelerinin bir programa bağlı olarak etki değerlendirilmesi yapıldıktan sonra yürürlüğe konmaları sağlanacaktır.
- “E-devlet” hedefi paralelinde kamu işlemlerinde otomasyon kullanımı yaygınlaştırılacak, erişim hakları tanımlanmış yetkili kişi ve kuruluşlarca ulaşılabilir, bütün vatandaşları kapsayan, her bireyin kendi bilgilerine erişebildiği işlevsel ve sağlıklı bir veri tabanının ve bunu sağlayan alt yapının oluşturulması sağlanacaktır.
- Bilgi çağının gereklerine uygun olarak ülke ihtiyaçlarının karşılanmasında etkinlik sağlamak üzere kamu yönetiminde etkin ve planlı hizmetiçi eğitimler artırılacak ve kamu görevlilerinin kadro görevlerini daha etkin bir şekilde yürütmesi sağlanacaktır.
- Kamu reformu kapsamında kamu kurum ve kuruluşlarının yapısı güçlendirilecektir. Bu bağlamda, kurumlar arası görev, yetki ve sorumlulukların uygulanmasında birtakım mükerrerliklerin ortadan kaldırılması ve norm kadrolarının düzenlenmesi için, daire ve hizmet birimlerine ait yürürlükteki Teşkilat Yasaları gözden geçirilerek güncellenecektir.
- Alacaklar/borçların tahsilinin sağlanması konusunda icra, tapu ve benzeri konulardaki tıkanıklıkların aşılmasını sağlayacak mevzuat düzenlemeleri tamamlanacaktır.
- Kamudaki yapılanmaya ilişkin olarak öngörülen düzenlemelerin uzun vadeli bir perspektifle ele alınmasına ve kurumsallaşmanın sağlanmasına azami özen gösterilecektir.

- KKTC'nin yasa ile yetkilendirilmiş planlama kurumu olan Devlet Planlama Örgütü; yasal, idari, personel ve ekipman envanteri bakımından güçlendirilecektir.
- 47/2010 sayılı Yasa kapsamındaki kamu görevlilerinin sosyal ve ekonomik durumlarının iyileştirilmesine yönelik düzenlemeler, ekonominin büyütülmesi ve bütçe olanaklarının geliştirilmesi gözetilerek belirlenecek bir programa uygun olarak gerçekleştirilecektir.

5.18. Yerel Yönetimler

Demokratik, çağdaş, özerk yerel yönetim anlayışıyla, merkezi yönetim ile belediyeler arasında iş birliği ve dayanışmanın geliştirilmesi temel amaçtır. Bu çerçevede;

- Yerel yönetimler master planı hazırlanacaktır.
- Yerel yönetimlerde bütçe disiplinin oluşturulması, stratejik önceliklere göre kamu kaynaklarının etkin ve verimli bir şekilde kullanılması ve sonuçların raporlanması sağlanacaktır.
- Yerel yönetimlerin bütçe sistemlerinde reforma gidilecek ve “Çok Yıllı Bütçe Sistemi”ne geçilmesi yönünde çalışmalar yapılacaktır.
- İçişleri Bakanlığı Yerel Yönetimler Müdürlüğü güçlendirilecek, yerel yönetimlere ilişkin mali ve idari bilgileri konsolide ederek raporlanacak, belediyelerle ilgili gerekli bilgileri üretme ve gerektiğinde yasal düzenlemeleri ve diğer politika önerileri hazırlanacaktır. Yerel yönetimlerin yasal yükümlülüklerinin yerine getirilmesinde gözetim yaparak, diğer resmî kurumlarla koordineli bir şekilde çalışmalarını için istişarelerde bulunulacaktır.
- Atık yönetiminin incelenmesi ve iyi uygulama örneklerinin hayata geçirilmesi sağlanacaktır.
- 65/2007 sayılı Belediye Personel Yasası altında belediyelerde göreve alınmalarda ve sınıflar içinde derece yükselmelerinde yapılacak sınavları düzenleyen sınav tüzüğüünün hazırlanıp yürürlüğe konacaktır.
- Başbakanlık E-Devlet yürütme Kurulu ve Yerel Yönetimlerin iş birliği sonucu “Mekansal Adres Kayıt Sistemi Projesi” kapsamında Yerel Yönetimlerde mekansal adres kayıtları tamamlanacaktır.

- E-Belediye bilgi sistemi merkezi bir yapıda kurulacaktır.
- Kardeş şehirlere ilişkin çalışmaların yapılması ve kardeş şehirlerin sayısının artırılarak bu çerçevede belediyelerin idari ve mali kapasitelerinin güçlendirilmesi sağlanacaktır.
- Toplu taşıma sisteminin oluşturulması ile ilgili çalışma yapılacak, eksikliklerin belirlenmesi sonrası yetki karmaşasının giderilmesine yönelik mevzuat çalışması başlatılacaktır.
- Belediye personelinin teknik kapasitesini artırmaya yönelik eğitim modülünün düzenlenmesi ve hizmete açılması sağlanacaktır.

5.19. Beşeri Kaynaklar

Dünya Bankası, gelişmemiş ülkelerin yetersiz sağlık ve eğitim düzeylerini, bu ülkelerin kalkınmasında önemli bir engel olarak görmektedir. 21. Yüzyılda akıllı sistemlerin hakim olduğu üretim ve tüketim yapılarında Metaöğrenme de oldukça önem kazanmıştır. Bu gerçeklerden hareketle, günümüz ihtiyaçlarına cevap verecek eğitim hizmetinin sunulması, sağlık riskleri dikkate alınarak gerekli sağlık hizmetinin sunulması, teknolojik gelişmeye özel bir önem verilmesi ve bu doğrultuda beşeri kaynağın oluşturulması temel amaçtır. Bu kapsamda;

- İnsan kaynakları, ekonomik kalkınma ve sosyal gelişme hedeflerine uyumlu bir şekilde geliştirilecektir.
- Ekonomik faaliyetlerde gerek fiziki üretim yapan ve gerekse hizmet üreten sektörlerin daha kabiliyetli, daha bilgili, daha nitelikli, daha sağlıklı ve çok iyi yetişmiş insan kaynağına ihtiyaç duyduğu göz önünde tutularak gerekli önlemler alınacaktır. Bu amaçla, çocukların gelişimine özel önem verilecek, onların çağdaş imkânlardan okul öncesi ve okul döneminde en iyi şekilde yararlanmaları sağlanacak, beden ve fikren sağlıklı bireyler olarak yetiştirilebilmeleri için olanaklar yaratılacaktır.
- Üstün başarılı gençlerin devlet desteği ile yurt dışında eğitim alıp vizyonlarını geliştirerek ülkeye dönmelerinin sağlanması yönünde çalışmalar yapılacaktır. Yaşam boyu eğitim imkânları desteklenecek ve geliştirilecektir.
- Beşeri sermaye kaynaklarında etkinliğin sağlanmasına yönelik, “doğru işe doğru insan” anlayışının kamu ve özel sektörde benimsenmesi sağlanacaktır.

- Sağlıklı ve güçlü bir toplumsal yapının oluşturulmasında ve dayanışmanın güçlendirilmesinde önemli bir unsur olan geleneksel aile kurumunun, ekonomik gelişmeye paralel olarak sosyal yapıdaki değişim ve gelişmelere uyum sağlaması için önlemler alınacaktır. Aile Yasası uygulamaları izlenecek ve diğer ilgili yasaların Aile Yasası ile uyumlaştırma çalışmaları hızlandırılacaktır.
- Sosyal sorunlarla etkili mücadele yapılabilmesi amacıyla mevcut yasalar gözden geçirilerek, gerekli yasa değişikliklerinin en kısa sürede yapılması sağlanacaktır.
- Ana-çocuk sağlığı, doğum öncesi ve sonrası izinler (doğumdan sonra isteğe bağlı olarak üç ay tam, altı ay yarı ücretli), kadın ve çocuklar lehine yeniden düzenlenerek etkinleştirilecek ve Avrupa Birliği normlarına ulaşılabilmesi yönünde çalışmalar yapılacaktır.
- Belirli büyüklükteki sanayi bölgelerine sağlık ocağı ve kreş açılması için planlama yapılacaktır.
- Çocuk ve gençlerin emniyet ve güven içerisinde geleceğe hazırlanması temel hedefi doğrultusunda psiko-sosyal yönden sağlıklı gelişmelerinin sağlanması, kötü alışkanlıklardan korunması, ihmal, istismar ve suça itilmelerinin önlenmesine yönelik hizmetlerin KKTC Milli Eğitim Bakanlığı ile istişare edilerek üniversitelerin psikoloji bölümlerinden destek alınması ve geliştirilmesi sağlanacaktır.
- Rehber Araştırma Merkezleri (RAM), staja gidecek olan gençlerin çalışıp kendilerini geliştirecekleri iş kurumlarını belirleyen merkezlerdir. Rehberlik ve psikolojik danışmanlık hizmetleri ve kariyer danışmanlığının merkezleştirilerek daha etkili bir şekilde sunulması sağlanacaktır.
- Bağımlılık sorunlarının asgari düzeye indirilebilmesi konusunda çalışmalar hızlandırılacak, bu çerçevede tam teşekküllü bir rehabilitasyon merkezi oluşturulacaktır. Uyuşturucu satışı ve dağıtımını için çok ciddi yaptırımlar uygulanacak, uyuşturucu ve madde bağımlılığına sıfır tolerans gösterilecektir.
- Sayıları her geçen gün artmakta olan ve atıl beşeri sermaye olarak hapisanelerde hayatını sürdüren bireylerin potansiyellerini üretime dönüştürebileceği programlar geliştirilecektir.

- Toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılığın önlenmesi, kadının insan haklarının ve toplumsal statüsünün korunması ve geliştirilmesi, ayrıca toplumsal hayatın tüm alanlarında etkin hale getirilmesine yönelik çalışmalar yapılacaktır.
- Kadına yönelik her türlü şiddete karşı yasal koruma sağlanması ve yasaların etkin bir şekilde uygulanması sağlanacaktır. Hazırlanacak Ulusal Eylem Planı çerçevesinde kadına yönelik şiddetle mücadelede etkili ve planlı bir politika izlenecek Kadın Sığınma Evi ve/veya Şiddet Önleme ve Denetleme Merkezi faaliyete geçirilecektir. Bu çerçevede, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Dairesi'nin kurumsal yapısının tamamlanması sağlanacaktır.
- Kadının işgücüne katılım oranını AB standartlarına yükseltmeye yönelik çalışmalar yapılacak ve kadın istihdamı özendirilecektir.
- Çalışan annelerin iş yaşamında daha rahat yer almalarının desteklenmesi amacıyla, çocuklarını gündüz rahatça bırakabilecekleri Sosyal Hizmetler Dairesi'ne bağlı iki kreşin açılması sağlanacaktır.
- Mevcut olan üç merkez yanında engelli gençlerimizin yoğunlukla ikamet ettikleri Karpaz bölgesinde 18 yaş üstü engelli rehabilitasyon merkezi açılması için çalışmalar yapılacaktır.
- Yaşlılarımızın hayattan kopmayıp üretime katkı sağlayan, topluma entegre olan bireyler olarak yaşamlarını sürdürmelerini destekleyecek ve 65 yaş üstü yetişkinlerin çeşitli spor, sanat ve kültür aktiviteleri ile sosyalleşmesine imkân tanıyacak gündüz yaşlı bakım merkezleri hayata geçirilecektir. Ayrıca yeni huzurevi yapılması amacıyla çalışmalar hızlandırılacaktır.
- Çocuk haklarında iyileşme ve geliştirme sağlanması amacıyla "Çocuklar Yasası" ile "Fasıl 157 Çocuk Suçlular Yasası" yeniden düzenlenecektir.
- Engellilerin rehabilite edilmesi, korunması, eğitilmesi ve işgücü piyasasında desteklenip istihdam edilmesi için gerekli önlemler Avrupa Birliği normları çerçevesinde değerlendirilecektir. Engellilerin çağdaş yaşam kalitesine kavuşturulması ve verilen hizmetlerin koordine edilmesi, yaygınlaştırılması ve etkinleştirilmesi için aile içinde ve kurulacak merkezlerde bakım, eğitim ve rehabilitasyonu konusundaki çalışmalar yoğunlaştırılacaktır.

- Sosyal yardımlar, sosyal güvenlik sistemini bütünleyen etkin bir yapıya kavuşturulurken sosyal hizmetlerin sorumluluk alanında bulunan vatandaşlara verilen hizmet şartlarının evrensel normlara uygun olarak iyileştirilmesi sağlanacak, hizmetlerin kalitesi de artırılabacaktır.
- Sosyal hizmetlerde bir ölçme kriteri olan mutlak yoksulluk sınırı araştırması yapılacaktır.
- Sosyal yardım alan çalışabilir durumdaki bireylerin üretken duruma getirilmesi ve sürdürülebilir gelir elde edebilmelerini sağlamak amacıyla aktif işgücü programları düzenlenecek ve düzeylerine göre işe yönlendirme programları hazırlanacaktır.
- Toplumdaki sosyal sorunlar danışmanlık hizmetleriyle azaltılacaktır. Bunun yanı sıra 18 yaş üstü özel gereksinimli bireylerin, riskli davranış sergileyen ergenlerin ve korunmaya muhtaç çocukların daha çağdaş bir hizmet alması sağlanacaktır.

EK TABLOLAR

EK TABLO-1 TEMEL EKONOMİK GÖSTERGELER

	2022	TAHMİN	HEDEF		
		2023	2024	2025	2026
BÜYÜME VE İSTİHDAM					
GSYİH (Cari Fiyatlarla, Milyon TL)	73,932.8	132,561.2	218,022.8	292,346.7	351,912.4
GSYİH (Milyon \$)	4,456.1	5,565.5	6,091.2	6,381.0	6,679.3
GSYİH Büyümesi ¹	13.3	9.6	5.0	6.0	7.0
Kişi Başına Milli Gelir (GSYİH, Dolar)	14,648.0	17,849.6	19,010.6	19,467.3	19,388.1
Toplam Tüketim ¹	17.4	9.1	4.9	10.6	5.6
Kamu ¹	-20.3	32.7	16.5	-14.6	13.0
Özel ¹	32.5	3.5	1.4	19.4	3.7
Toplam Sabit Sermaye Yatırımı ¹	-9.5	49.9	9.9	-22.9	13.1
Kamu ¹	15.0	32.1	3.9	-28.4	-1.4
Özel ¹	-12.6	52.8	10.8	-22.2	14.9
Toplam Kaynaklar ¹	17.6	32.1	4.8	3.5	9.2
İstihdam ²	138,609	148,211	158,478	160,000	165,000
İş Gücüne Katılma Oranı (%) ²	49.1	50.9	51.4	51.7	53.2
İstihdam Oranı (%) ²	46.0	48.3	48.8	48.9	50.0
İşsizlik Oranı (%) ²	6.3	5.1	5.2	5.3	6.0
DIŞ TİCARET³					
İthalat (Milyon \$) ²	2,289.3	2,817.4	2,752.7	2,917.8	3,107.5
İhracat (Milyon \$) ²	126.0	159.5	184.4	195.5	208.2
Dış Ticaret Dengesi (Milyon \$)	-2,163.3	-2,657.9	-2,568.2	-2,722.3	-2,899.3
İhracat / İthalat (%) ²	5.5	5.7	6.7	6.7	6.7
Dış Ticaret Hacmi / GSYİH (%) ²	54.2	53.5	48.2	48.8	49.6
Net Hizmet Gelirleri (Milyon \$)	1,762.2	2,233.2	2,344.9	2,485.5	2,233.2
Cari İşlemler Hesabı (Milyon \$)	102.9	86.9	215.2	199.9	193.4
Cari İşlemler Hesabı / GSYİH (%)	2.3	1.6	3.5	3.1	2.9
ENFLASYON					
GSYİH Deflatörü % Değişim ²	116.5	63.6	56.6	26.5	12.5
TÜFE Yıl Sonu % Değişim ²	94.5	83.6	63.0	25.0	12.0

¹ 1977 yılı fiyatlarıyla % değişimi göstermektedir.

² 2022 yılı gerçekleşme değeri olup 2023 yılı tahmin, 2024-2026 yılları hedeftir.

³Yeşil Hat Tüzüğü kapsamında yapılan ticaret hariç değerlerdir

EK TABLO-2 GSYİH'DAKİ SEKTÖREL GELİŞMELER

	2022	TAHMİN	HEDEF		
		2023	2024	2025	2026
	1977 YILI FİYATLARIYLA (TL)				
1. TARIM	1,472.6	1,504.3	1,600.6	1,741.3	1,910.9
2. SANAYİ	1,591.5	1,544.4	1,958.6	2,009.1	2,149.8
3. İNŞAAT	1,834.5	1,564.5	1,684.8	1,674.3	1,791.5
4. HİZMETLER SEKTÖRÜ	11,684.6	13,699.1	13,710.2	14,443.5	15,406.8
4.1. TİCARET-TURİZM	3,577.2	4,813.8	5,517.8	5,804.2	6,043.3
4.1.1 Toptan Perakende Tic.	2,747.3	2,206.3	3,264.3	3,571.8	3,821.8
4.1.2. Otel.-Lokanta	830.0	1,825.2	2,253.4	2,232.4	2,221.4
4.2. ULAŞT.-HABERLEŞME	2,141.2	1,584.5	1,579.5	1,785.9	1,839.3
4.3. MALİ MÜESSESELER	723.5	1,564.5	842.4	893.0	1,146.5
4.4. KONUT GELİRLERİ	1,138.1	1,143.3	1,263.6	1,116.2	1,146.5
4.5. SERBEST MES. VE HİZ.	2,215.8	2,667.6	2,527.2	2,790.5	3,105.2
4.6. KAMU HİZMETLERİ	1,888.8	1,925.5	1,979.7	2,053.8	2,125.9
5. BRÜT KATMA DEĞER (1..4)	16,583.2	18,312.3	18,954.2	19,868.2	21,258.9
6. İTHALAT VERGİLERİ	1,717.2	1,745.0	2,106.0	2,455.6	2,627.5
7. GSYİH (5+6)	18,300.5	20,057.3	21,060.2	22,323.8	23,886.4
8. NDAFG	38.2	36.0	34.6	35.0	35.8
9. GSMH (7+8)	18,338.7	20,093.3	21,094.7	22,358.8	23,922.2
	2022	TAHMİN	HEDEF		
		2023	2024	2025	2026
	BÜYÜME ORANI (%)				
1. TARIM	-5.3	2.2	6.4	8.8	9.7
2. SANAYİ	7.0	-3.0	26.8	2.6	7.0
3. İNŞAAT	0.6	-14.7	7.7	-0.6	7.0
4. HİZMETLER SEKTÖRÜ	13.0	17.2	0.1	5.3	6.7
4.1. TİCARET-TURİZM	41.1	34.6	14.6	5.2	4.1
4.1.1 Toptan Perakende Tic.	22.6	-19.7	48.0	9.4	7.0
4.1.2. Otel.-Lokanta	181.8	119.9	23.5	-0.9	-0.5
4.2. ULAŞT.-HABERLEŞME	25.9	-26.0	-0.3	13.1	3.0
4.3. MALİ MÜESSESELER	-0.6	116.2	-46.2	6.0	28.4
4.4. KONUT GELİRLERİ	4.3	0.5	10.5	-11.7	2.7
4.5. SERBEST MES. VE HİZ.	6.4	20.4	-5.3	10.4	11.3
4.6. KAMU HİZMETLERİ	1.0	1.9	2.8	3.7	3.5
5. BRÜT KATMA DEĞER (1..4)	-16.2	10.4	3.5	4.8	7.0
6. İTHALAT VERGİLERİ	34.0	1.6	20.7	16.6	7.0
7. GSYİH (5+6)	13.3	9.6	5.0	6.0	7.0
8. NDAFG	58.1	-5.7	-4.1	1.2	2.2
9. GSMH (7+8)	13.4	9.6	5.0	6.0	7.0

Kaynak: Devlet Planlama Örgütü

EK TABLO-3 GSYİH'DAKİ SEKTÖREL GELİŞMELER

	2022	TAHMİN	HEDEF		
		2023	2024	2025	2026
CARİ FİYATLARLA (MİLYON TL)					
1. TARIM	4,895.0	9,942.1	16,569.7	22,803.0	28,153.0
2. SANAYİ	3,964.8	10,207.2	20,276.1	26,311.2	31,672.1
3. İNŞAAT	4,281.2	10,339.8	17,441.8	21,926.0	26,393.4
4. HİZMETLER SEKTÖRÜ	54,683.9	90,539.3	141,932.8	189,148.3	226,983.5
4.1. TİCARET-TURİZM	22,677.1	31,814.7	57,122.0	76,010.2	89,033.8
4.1.1 Toptan Perakende Tic.	8,137.7	14,581.7	33,793.5	46,775.5	56,306.0
4.1.2. Otel.-Lokanta	14,539.4	12,063.1	23,328.4	29,234.7	32,727.9
4.2. ULAŞT.-HABERLEŞME	6,899.8	10,472.3	16,351.7	23,387.7	27,097.3
4.3. MALİ MÜESSESELER	5,271.4	10,339.8	8,720.9	11,693.9	16,891.8
4.4. KONUT GELİRLERİ	3,685.6	7,556.0	13,081.4	14,617.3	16,891.8
4.5. SERBEST MES. VE HİZ.	7,637.8	17,630.6	26,162.7	36,543.3	45,748.6
4.6. KAMU HİZMETLERİ	8,512.3	12,725.9	20,494.1	26,895.9	31,320.2
5. BRÜT KATMA DEĞER (1..4)	67,824.9	121,028.4	196,220.5	260,188.6	313,202.0
6. İTHALAT VERGİLERİ	6,107.9	11,532.8	21,802.3	32,158.1	38,710.4
7. GSYİH (5+6)	73,932.8	132,561.2	218,022.8	292,346.7	351,912.4
8. NDAFG	154.3	238.2	357.9	458.2	526.9
9. GSMH (7+8)	74,087.1	132,799.4	218,380.7	292,804.9	352,439.3
	2022	TAHMİN	HEDEF		
		2023	2024	2025	2026
GSYİH İÇERİSİNDEKİ PAY (%)					
1. TARIM	6.6	7.5	7.6	7.8	8.0
2. SANAYİ	5.4	7.7	9.3	9.0	9.0
3. İNŞAAT	5.8	7.8	8.0	7.5	7.5
4. HİZMETLER SEKTÖRÜ	74.0	68.3	65.1	64.7	64.5
4.1. TİCARET-TURİZM	30.7	24.0	26.2	26.0	25.3
4.1.1 Toptan Perakende Tic.	11.0	11.0	15.5	16.0	16.0
4.1.2. Otel.-Lokanta	19.7	9.1	10.7	10.0	9.3
4.2. ULAŞT.-HABERLEŞME	9.3	7.9	7.5	8.0	7.7
4.3. MALİ MÜESSESELER	7.1	7.8	4.0	4.0	4.8
4.4. KONUT GELİRLERİ	5.0	5.7	6.0	5.0	4.8
4.5. SERBEST MES. VE HİZ.	10.3	13.3	12.0	12.5	13.0
4.6. KAMU HİZMETLERİ	11.5	9.6	9.4	9.2	8.9
5. BRÜT KATMA DEĞER (1..4)	91.7	91.3	90.0	89.0	89.0
6. İTHALAT VERGİLERİ	8.3	8.7	10.0	11.0	11.0
7. GSYİH (5+6)	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
8. NDAFG	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
9. GSMH (7+8)	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Kaynak: Devlet Planlama Örgütü

EK TABLO-4 ÖDEMELER DENGESİ

		2022	2023*	2024	2025	2026
		Milyon ABD Doları (\$)				
A-	CARİ İŞLEMLER HESABI	102.93	125.24	215.24	199.91	193.37
1.	İhracat	144.71	175.64	184.42	195.49	208.19
2.	İthalat	2279.33	2795.18	2829.08	2998.82	3193.74
	Mal Dengesi	-2134.63	-2619.54	-2644.65	-2803.33	-2985.55
	Mal ve Hizmet Dengesi	-372.4	-386.35	-299.80	-317.79	-326.02
	Mal, Hizmet ve Birincil Gelir Dengesi	-229.47	-208.67	-120.19	-137.04	-145.10
B.	SERMAYE HESABI	-0.29	-7.66	-6.13	-7.35	-7.47
C.	FİNANS HESABI	-343.01	-333.58	-303.20	-326.60	-321.12
	Cari, Sermaye ve Finans Hesapları	445.65	458.82	518.44	526.51	514.50
D.	NET HATA VE NOKSAN	93.35	-42.68	-39.80	3.62	-26.29
	GENEL DENGE	-539.01	-416.14	-478.64	-530.13	-488.21
E.	REZERV VARLIKLAR	539.01	416.14	478.64	530.13	488.21

EK TABLO-5 EKONOMİNİN GENEL DENGESİ

	2022	TAHMİN	HEDEF		
		2023	2024	2025	2026
	CARİ FİYATLARIYLA (MİLYON TL)				
1. Toplam Kaynaklar	75,794.8	135,782.5	226,084.9	301,963.6	362,627.6
1.1. GSMH	74,087.1	132,799.4	218,380.7	292,804.9	352,439.3
1.2. Dış Açık	1,707.7	2,983.1	7,704.2	9,158.7	10,188.4
2. Toplam Yatırımlar	13,969.4	24,505.0	44,720.7	48,307.7	61,407.8
2.1. Sabit Sermaye	10,612.2	21,424.2	37,675.8	37,452.5	46,615.2
2.1.1. Kamu	1,501.6	2,672.1	4,443.8	4,103.8	4,453.0
2.1.2. Özel	9,110.6	18,752.1	33,232.0	33,348.7	42,162.2
2.2. Stok Değişimleri	3,357.3	3,080.8	7,044.9	10,855.2	14,792.7
2.2.1. Kamu	374.0	-229.4	504.2	623.0	716.2
2.2.2. Özel	2,983.3	3,310.2	6,540.7	10,232.1	14,076.5
3. Toplam Tüketim	61,825.4	111,277.5	181,364.2	253,655.9	301,219.8
4. Kamu Harcanabilir Geliri	11,196.8	23,660.2	45,151.5	51,128.2	68,512.4
4.1. Kamu Tüketimi	11,943.6	25,935.8	47,331.8	51,128.2	64,993.3
4.2. Kamu Tasarrufu	-746.8	-2,275.6	-2,180.2	0.0	3,519.1
4.3. Kamu Yatırımı	1,875.6	2,442.8	4,948.0	4,726.9	5,169.1
4.4. Kamu Tasarruf-Yatırım Farkı	-2,622.4	-4,718.4	-7,128.2	-4,726.9	-1,650.0
5. Özel Harcanabilir Gelir	62,890.3	109,139.2	173,229.2	241,676.6	283,926.9
5.1. Özel Tüketim	49,881.8	85,341.7	134,032.5	202,527.7	236,226.5
5.2. Özel Tasarruf	13,008.5	23,797.6	39,196.7	39,149.0	47,700.3
5.3. Özel Yatırım	12,093.9	22,062.3	39,772.7	43,580.8	56,238.7
5.4. Özel Tasarruf-Yatırım Farkı	914.6	1,735.3	-576.0	-4,431.9	-8,538.4
Özel Tasarruf Oranı (%)	0.0	21.8	22.6	16.2	16.8
6. Toplam Yurtiçi Tasarruflar	12,261.7	21,521.9	37,016.5	39,149.0	51,219.4
	2022	TAHMİN	HEDEF		
		2023	2024	2025	2026
	GSYİH'daki Pay (%)				
1. Toplam Kaynaklar	102.5	102.4	103.7	103.3	103.0
1.1. GSMH	100.2	100.2	100	100	100
1.2. Dış Açık	2.3	2.3	3.5	3.1	2.9
2. Toplam Yatırımlar	18.9	18.5	20.5	16.5	17.4
2.1. Sabit Sermaye	14.4	16.2	17.3	12.8	13.2
2.1.1. Kamu	2.0	2.0	2.0	1.4	1.3
2.1.2. Özel	12.3	14.1	15.2	11.4	12.0
2.2. Stok Değişimleri	4.5	2.3	3.2	3.7	4.2
2.2.1. Kamu	0.5	-0.2	0.2	0.2	0.2
2.2.2. Özel	4.0	2.5	3.0	3.5	4.0
3. Toplam Tüketim	83.6	83.9	83.2	86.8	85.6
4. Kamu Harcanabilir Geliri	15.1	17.8	20.7	17.5	19.5
4.1. Kamu Tüketimi	16.2	19.6	21.7	17.5	18.5
4.2. Kamu Tasarrufu	-1.0	-1.7	-1.0	0.0	1.0
4.3. Kamu Yatırımı	2.5	1.8	2.3	1.6	1.5
4.4. Kamu Tasarruf-Yatırım Farkı	-3.5	-3.6	-3.3	-1.6	-0.5
5. Özel Harcanabilir Gelir	85.1	82.3	79.5	82.7	80.7
5.1. Özel Tüketim	67.5	64.4	61.5	69.3	67.1
5.2. Özel Tasarruf	17.6	18.0	18.0	13.4	13.6
5.3. Özel Yatırım	16.4	16.6	18.2	14.9	16.0
5.4. Özel Tasarruf-Yatırım Farkı	1.2	1.3	-0.3	-1.5	-2.4
6. Toplam Yurtiçi Tasarruflar	16.6	16.2	17.0	13.4	14.6

Kaynak: Devlet Planlama Örgütü

**EK TABLO-6 SABİT SERMAYE YATIRIMLARININ KESİMLER
İTİBARIYLA DAĞILIMI**

	2022	TAHMİN	HEDEF		
		2023	2024	2025	2026
	CARİ FİYATLARLA (MİLYON TL)				
1.Kamu Kesimi¹	1,501.6	2,672.1	4,335.8	4,004.1	4,344.8
2. Özel Kesim	9,086.1	18,752.1	32,424.5	32,538.4	41,137.7
Toplam	10,587.7	21,424.2	36,760.3	36,542.5	45,482.5
	2022	TAHMİN	HEDEF		
		2023	2024	2025	2026
	GSYİH İÇİNDEKİ PAY (%)				
1.Kamu Kesimi	2.0	0.0	2.0	1.5	1.3
2. Özel Kesim	12.3	15.7	15.2	13.0	12.0
Toplam	14.3	15.7	17.3	14.5	13.2

¹ KİT, Döner Sermayeli Kuruluşlar ve Yerel Yönetimler dahil.

Kaynak: Devlet Planlama Örgütü

**EK TABLO-7 HANEHALKI İŞGÜCÜ ANKETİ TEMEL
GÖSTERGELERİ**

	2022	2023	HEDEF		
			2024	2025	2026
15 ve Daha Yukarı Yaştaki Kurumsal Olmayan Sivil Nüfus	301,137	306,908	325,000	327,000	330,000
İşgücü	147,949	156,199	167,142	169,000	175,500
İstihdam	138,609	148,211	158,478	160,000	165,000
İşsiz	9,340	7,988	8,664	9,000	10,500
İşgücüne Katılma Oranı (%)	49.1	50.9	51.4	51.7	53.2
İstihdam Oranı (%)	46.0	48.3	48.8	48.9	50.0
İşsizlik Oranı (%)	6.3	5.1	5.2	5.3	6.0

Kaynak: Devlet Planlama Örgütü

EK TABLO-8 DEVLET BÜTÇE DENGESİ

	2022	TAHMİN	HEDEF		
		2023	2024	2025	2026
	CARİ FİYATLARLA (MİLYON TL)				
BÜTÇE GELİRLERİ	19,335.3	37,341.3	66,932.0	103,070.6	133,284.3
Dış Yardımlar	1.5	6.7	0.0	0.0	0.0
Türkiye Cumhuriyeti	2,606.6	4,237.0	9,000.0	13,050.0	16,312.5
BÜTÇE GİDERLERİ	20,796.5	38,596.0	78,717.0	114,132.5	142,665.5
BÜTÇE DENGESİ	-1,461.2	-1,254.7	-11,785.0	-11,061.9	-9,381.2
FINANSMAN	1,461.2	1,254.7	11,785.0	11,061.9	9,381.2
Türkiye Cumhuriyeti Kredileri	1,189.4	991.7	5,000.0	7,250.0	9,062.5
İç Borçlanma	271.8	263.0	6,785.0	3,811.9	318.7
	2022	TAHMİN	HEDEF		
		2023	2024	2025	2026
	GSYİH İÇİNDEKİ PAY (%)				
BÜTÇE GELİRLERİ	26.2	28.2	30.7	35.3	37.9
Dış Yardımlar	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Türkiye Cumhuriyeti	3.5	3.2	4.1	4.5	4.6
BÜTÇE GİDERLERİ	28.1	29.1	36.1	39.0	40.5
BÜTÇE DENGESİ	-2.0	-0.9	-5.4	-3.8	-2.7
FINANSMAN	2.0	0.9	5.4	3.8	2.7
Türkiye Cumhuriyeti Kredileri	1.6	0.7	2.3	2.5	2.6
İç Borçlanma	0.4	0.2	3.1	1.3	0.1

Kaynak: Bütçe Dairesi

EK TABLO-9 TÜKETİCİ FİYATLARI ENDEKSİ

	BİR ÖNCEKİ YILIN ARALIK AYINA GÖRE DEĞİŞİM (%)	İLK 6 AYLIK DEĞİŞİM (%)
2022	94.5	56.8
2023	83.6	33.3
2024¹	63.0	30.0
2025¹	25.0	12.0
2026¹	12.0	5.0

¹ Tahmin

Kaynak: İstatistik Kurumu, Devlet Planlama Örgütü